

**SOSYAL BİLGİLER DERSİ 6. SINIF ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN
AMAÇLARIN VE İÇERİĞİN DEMOKRATİK DEĞERLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ ve ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hasan Ali DOLAŞ

Eskişehir 2024

**SOSYAL BİLGİLER DERSİ 6. SINIF ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN
AMAÇLARIN VE İÇERİĞİN DEMOKRATİK DEĞERLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ ve ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ**

HASAN ALİ DOLAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Eğitim Programları ve Öğretim Programı

Danışman: Prof. Dr. Meral GÜVEN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kasım 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Hasan Ali Dolaş'ın "Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programında Yer Alan Amaçların ve İçeriğin Demokratik Değerler Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi" başlıklı tezi 01/11/20 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Eğitim Bilimleri Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Meral GÜVEN	
Üye : Doç. Dr. Serkan ASLAN	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir DURMUŞ	
Üye :	
Üye :	

Prof. Dr. Saime ÖNCE

Enstitü Müdürü

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER DERSİ 6. SINIF ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN AMAÇLARIN VE İÇERİĞİN DEMOKRATİK DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ve ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

Hasan Ali DOLAŞ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kasım 2024

Danışman: Prof. Dr. Meral GÜVEN

Bu araştırmanın amacı, Sosyal bilgiler dersi 6. Sınıf öğretim programında yer alan amaçların ve içeriğin demokratik değerler açısından incelenmesi ve öğretmen görüşlerinin belirlenmesidir. Nitel araştırma modeline göre tasarlanan bu çalışmada öncelikle 2018 Sosyal bilgiler 6. sınıf öğretim programı doküman incelemesi yöntemi ile incelenmiştir. Hazırlanan doküman kontrol listesi ile içerikte ve amaçlarda demokratik değerlere nasıl yer verildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından veri kalitesini artırmak adına en az 5 yıldır Millî Eğitim Bakanlığına bağlı özel veya resmi okullarda görev yapan 7 sosyal bilgiler öğretmeni ile araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada veriler nitel araştırma modeline dayalı olarak doküman incelemesi yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Doküman incelemesi sonrasında 6.sınıf öğretim programında yer alan amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkili olduğu özellikle ders kitabında yer alan 1. ve 6. ünitelerin demokrasi ve demokratik değer ile yakından bağlantılı olduğu görülmüştür. Öğretmenler ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin sonucunda ise bazı katılımcılar kazanımların demokratik değerleri yansıtmada yetersiz kaldığını içerikte de bu değerlerin soyut olmasından ötürü çocuklara kazandırılmasında yetersizlikler olduğunu belirtmiştir. Bazıları ise özellikle demokrasi ve demokratik değerlere yönelik amaç ve içeriğin zenginleştirilmesine vurgu yapmışlardır. Demokratik değerlerin sadece “Birey ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanları ile kısıtlı kalmayıp diğer ünitelerin içerisine de dâhil edilmesi gerektiği sonucu da ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal bilgiler dersi, Demokrasi, Demokratik eğitim, Demokratik değerler, Değerler eğitimi

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE OBJECTIVES AND CONTENT OF 6TH GRADE SOCIAL STUDIES SYLLABUS IN TERMS OF DEMOCRATIC VALUES AND IDENTIFICATION OF TEACHERS' OPINIONS

Hasan Ali DOLAŞ

Department of Educational Sciences

Anadolu University, Graduate School, November 2024

Supervisor: Prof. Dr. Meral GÜVEN

The purpose of this research is to analyze the aims and content of the 6th grade Social Studies Program in terms of democratic values and to discover the opinions of teacher's on this subject. For this purpose, first of all, document analysis was conducted on the syllabus of 6th grade Social Studies. Then semi-structured interviews were done by the researcher with 7 "Social Studies" teachers having at least 5 years of experience in public or private schools. The data in this research was attained by the basic qualitative research in parallel with document analysis and interview.

The document analysis, it revealed that aims and content of the 6th Grade Syllabus are related to the concept of democracy and democratic values with 1st and 6th Units of the course book in particular. However; it was found out that the rest of the units (5 in total) did not give much attention to those concepts. And as a result of the semi-structured interviews, some participants indicated that the outcomes of the syllabus were not sufficient enough to represent the democratic values and that there were insufficiencies those values are abstract ones. And some stated the necessity to enrich the aims and content on democracy and democratic values and to increase the weekly hours of the course hours. In addition, findings of the study revealed that; democratic values should be included in all of the units of the course book rather than restricting them to the themes of "Individual and Society" and "Active Citizenship".

Keywords: Social Studies, Democracy, Democratic education, Democratic values and Values education

ÖN SÖZ

Günümüz küreselleşen toplumlarında değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması endişesi baş göstermiştir. Hızla gelişen ve değişen dünyamızın getirdiği yeni düzene ayak uyduran toplumlar geleneksel yapılarını korumanın ve kültürlerinin popüler kültürün altında ezilmesini engellemenin temel yollarından birisinin değerlerine sahip çıkarak gelecek kuşaklara ulaştırmaktan geçtiğinin farkına varmışlardır. Bu değerlerin en önemlilerinden birisi de demokratik değerlerdir. Bu demokratik değerlerin aktarılmasında elbette ki farklı paydaşlara görev düşmektedir. Değerlerin bireye aktarılmasında ilk rolü aileler üstlenmektedir. Ancak değerlerin doğru ve daha kalıcı bir şekilde bireylere kazandırılması ve davranış haline dönüştürülmesi sürecinde ise okullar ve içerisinde barındırdıkları eğitim programları devreye girmektedir. Eğitim programları bireylere içerisinde bulundukları çağa ait bilgi, beceri ve tutum kazandırmanın yanında toplumca kabul edilen değerlerin çocuklara kazandırılması görevini de yerine getirmekle yükümlüdür. Sahip olduğu zengin sosyal bilimler buluşması ve toplulaştırılmış yapısı ile bu değerlerin kazandırılmasında şüphesiz en büyük sorumlulardan birisi sosyal bilgiler dersine ve bu dersi veren sosyal bilgiler öğretmenlerine düşmektedir.

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde elbette ki birçok kişinin katkısı ve desteği olmuştur. Öncelikle öğrencilik yıllarımdan bugüne değin gerek akademik gerek maddi ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen, tez sürecinde bütün sorumsuzluklarımı sabırla düzeltmeye çalışan, güdülenme problemi yaşadığımda hep arkamda duran, hatta bu tezi bitirebileceğimize benden çok daha fazla inanan, sürecin tamamlanmasına kadar her aşamada bana rehber olan çok kıymetli ve saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Meral GÜVEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırma konusunun belirlenmesi sürecindeki yardımlarını ve desteklerini üzerimden esirgemeyen, maddi ve manevi konularda hep arkamda duran emekli olmasından sonra da hep yanımda olan ve beni motive etmeye çalışan adı gibi değerli ve kıymetli Sayın Prof. Dr. Kıymet SELVİ hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Jüride bulunarak yapıcı eleştirileri ile çalışmama katkılarını esirgemeyen çok kıymetli jüri üyeleri Sayın Doç.Dr. Serkan ASLAN ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir DURMUŞ hocalarıma da teşekkür ediyorum. Ayrıca bu çalışmaya en az benim kadar sahip çıkan ve desteklerini hiçbir şekilde esirgemeyen çok kıymetli arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi. Okan YETİŞENSOY'a teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bugünlere gelmemde büyük emekleri olan çok kıymetli aile fertlerim annem Gülfikar DOLAŞ'a, babam Ahmet DOLAŞ'a, fedakâr abilerim Çağlar ve Mehmet DOLAŞ'a, bitirme kıvılcımını ateşleyen arkadaşım Emine AKYÜZ'e şükran borçluyum.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Hasan Ali DOLAŞ

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken (ChatGPT, Gemini, DALL-E vb.) üretken yapay zekâ programlarından destek aldığımı/almadığımı beyan ederim. Tezin hazırlığı aşamasında üretken yapay zekâ programlarından (örneğin çeviri, bilimsel makale vb.) desteği aldım. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....
(İmza)

.....
(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER TABLOSU

	<u>Sayfa</u>
JÜRİ VE ENSTÜTÜ ONAYI	3
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	viii
TABLolar DİZİNİ	xi
GÖRSELLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
1 GİRİŞ.....	1
1.1 Problem	1
1.2 Araştırmanın Amacı	5
1.3 Araştırmanın Önemi	6
1.4 Sınırlılıklar.....	7
1.5 Tanımlar.....	7
2 KURAMSAL ÇERÇEVE	1
2.1 Demokrasi ve Demokratik Eğitim	1
2.1.1 Okulda demokrasi eğitimi	3
2.2 Değer Kavramı ve Sınıflandırılması.....	4
2.3 Değerler Eğitimi	9
2.3.1 Değerler eğitiminde öğretmenin görev ve rolleri.....	11
2.4 Demokratik Değerler	12
2.5 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Değerler.....	14
2.6 İlgili Araştırmalar	18
2.6.1 İlgili araştırmaların değerlendirilmesi	22
3 YÖNTEM	24
3.1 Araştırma Deseni.....	24

3.2	Katılımcılar	25
3.3	Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları	26
3.4	Verilerin Çözümlemesi	30
3.5	Araştırmacının Rolü	32
3.6	Araştırmada Geçerlik, Güvenirlik ve Etik	32
4	BULGULAR ve YORUMLARI	34
4.1	Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf 2018 Öğretim Programında Yer Alan Amaçların (Kazanımlar) ve İçeriğin Demokratik Değerler ile İlişkisi	34
4.1.1	Birey ve toplum öğrenme alanındaki amaçlar (kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi	34
4.1.2	Kültür ve miras öğrenme alanındaki amaçlar (kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi	39
4.1.3	İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi	41
4.1.4	Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi	42
4.1.5	Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi	44
4.1.6	Etkin vatandaşlık öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi	47
4.1.7	Küresel bağlantılar öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi	53
4.2	Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf 2018 Öğretim Programında Yer Alan Amaçların (Kazanımlar) ve İçeriğin Demokratik Değerler ile İlişkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri	54
5	SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER	70
5.1	Sonuçlar	70
5.2	Tartışma	72
5.3	Öneriler	81
5.3.1	Uygulamaya yönelik öneriler	81
5.3.2	Gelecekte yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler	82
KAYNAKÇA		
EKLER		
ÖZGEÇMİŞ		

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. Rokeach değerler sınıflaması tablosu	5
Tablo 2.2. Schwartz değerler sınıflaması tablosu	6
Tablo 2.3. Spranger değer sınıflaması tablosu	8
Tablo 2.4. Farklı ülkelerin benzer değerler listesi.....	9
Tablo 2.5. Sosyal bilgiler dersi öğretim programı öğrenme alanları ve süreleri.....	15
Tablo 2.6. İlköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanları ve ünitelerde doğrudan verilecek değerler	17
Tablo 3.1. Katılımcı bilgileri.....	25
Tablo 3.2. Çalışmada incelenen ders kitabı	28
Tablo 3.3. Araştırma sürecinde yapılan görüşmelere ilişkin bilgiler	29
Tablo 4.1. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı birey ve toplum öğrenme alanında yer alan amaçlar ile demokratik değer ilişkisi.....	34
Tablo 4.2. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı kültür ve miras öğrenme alanında yer alan kazanımlar ve demokratik değerler ilişkisi.....	39
Tablo 4.3. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı insanlar, yerler ve çevre öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi	41
Tablo 4.4. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi	42
Tablo 4.5. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi	44
Tablo 4.6. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi	48
Tablo 4.7. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı küresel bağlantılar öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi	53
Tablo 4.8. Amaç/içerik ve demokratik değer ilişkisine yönelik öğretmen görüşleri	55
Tablo 4.9. Demokratik değer öğretimine yönelik uygulamalar ve güncelleme önerileri	64

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 3.1. Doküman analizi yönteminin aşamaları	27
Görsel 3.2. Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabı.....	32
Görsel 3.3. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi öğretim programı	28
Görsel 4.1. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı farklılıklara saygı duyuyorum konusuna ait görsel.....	36
Görsel 4.2. Farklılıklara saygı duyuyorum konusuna ait görsel.....	37
Görsel 4.3. Yardımlaşma ve dayanışma konusuna ait görsel.....	38
Görsel 4.4. Telif ve patent hakkı konusuna ait görsel.....	43
Görsel 4.5. Kaynakların bilinçsiz kullanımı konusuna ait görsel	46
Görsel 4.6. Vergimi ödüyorum konusuna ait görsel	47
Görsel 4.7. Yönetim biçimlerini öğreniyorum konusuna ait görsel.....	49
Görsel 4.8. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemi konusuna ait görsel.....	50
Görsel 4.9. Toplumsal hayatta kadının yeri konusuna ait görsel	51
Görsel 4.10. Toplumsal Hayatta Kadının Yeri ve Önemi konusuna ait görsel.....	52

KISALTMALAR DİZİNİ

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

SBDÖP: Sosyal bilgiler dersi öğretim programı

SBDK: Sosyal bilgiler ders kitabı

SBD: Sosyal bilgiler dersi

1 GİRİŞ

1.1 Problem

Demokrasi bir yönetim biçimi olarak, siyasal gücün ve egemenliğin halk kanalıyla işlemesi anlamına gelmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında farklı toplumların demokrasiye farklı anlamlar yükleyerek onu kendi kültür düzeylerine uygun şekilde tanımladıkları görülmektedir (Tunç, 2008). Dahl'a (2001) göre demokrasi, sadece bir yönetim şekli anlayışı olmakla kalmayıp aynı zamanda içerisinde bazı haklar sistemini barındıran bir sistemdir. Bu haklar sisteminin toplumların demokratik yönetim anlayışlarına doğrudan etki ettiğini de belirtmektedir (Dahl, 2001). Ancak, demokrasi kavramı sıkça siyasal kavram olarak kullanılsa da bugünlerde eğitim ortamlarının düzenlenmesinde de önemli rol oynamaya başlamıştır. Ertürk (1981)'e göre, demokrasi, sadece bir siyasi yapı olarak varlığını sürdürmekle kalmayıp aynı zamanda insanlar için bir yaşayış özelliğini de ifade etmektedir. Kaypak (2016)' a göre demokrasinin bir toplumda hayat bulabilmesinin en temel koşullarından bir tanesi o toplumda “hoşgörü” nün var olup olmaması ile yakından alakalıdır (Kaypak, 2016). Bireylerin birbirlerinin her türlü farklılığına saygı duyduğu, farklı fikirlerin hassasiyetle karşılandığı ve özgür düşünce ortamının cereyan ettiği toplumlarda huzurlu bir toplum yapısının var olduğunu söylemek de mümkündür. Bununla birlikte, demokrasi kendi içerisinde değerler sistemini barındıran ve dinamik bir özelliğe sahip bir yapıdadır (Büyükkaragöz, 1995). Bu değerler sistemi toplumların kendilerini dönüştürmeleri açısından önemli bir role sahiptir.

Demokratik bir toplum yapısını inşa edebilmek özellikle günümüzdeki toplumlarda bir gereksinim haline gelmiştir (Selvi, 2006). Demokrasinin gelişmediği toplumların birçok konuda diğer toplumlara göre daha geriden geldiklerini söylenebilir. Demokratik bir toplum yapısının oluşmasında kendi bireysel menfaatlerinin ötesinde toplumsal faydayı gözeten uzlaşmacı ve sorumluluk bilincine sahip iradeli bireylerin yetiştirilmesi üzerinde durulmaktadır (Yağcı, 1998). Birçok ülke bütün gelişmenin, demokrasinin gelişmesinin ve toplumun her alanı tarafından içselleştirilmesinin beraberinde geleceğinin bilincine varmıştır. Bu sebeple toplumlar, bu demokratik yapıya kavuşabilmek için çeşitli yollara ve sistemlere başvurmaktadırlar. Toplumsal olarak öngörülen demokratik hedeflere ulaşmaya katkı sağlayacak en etkili sistemlerden birisi eğitim sistemidir. Eğitim sisteminin kapsamında yer alan okullar ve okullarda uygulanmakta olan eğitim programları demokratik değerlerin kazandırılmasına uygun tasarlanmış alt sistemlerdir.

Eğitim programlarının tasarlanması, uygulanması ve geliştirilmesi süreçlerinde demokratik değerlerin kazandırılması öncelik hedeflerden biridir. Demokratik eğitim ortamlarının oluşturulması ile birlikte demokratik değerlerin de bireylere kazandırılması için uygun eğitsel ortamlar da hazırlanmış olacaktır (Rainer ve Guyton, 1999). Bu demokratik değerlerin bireylere kazandırılması ile birlikte eğitim ortamlarının daha verimli bir hale getirilmesi ve öğrenmelerinde daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanabilmektedir. Demokrasi en iyi demokratik ortamların olduğu yerlerde öğrenilebilir. Çünkü demokratik bir ortamda görüşler açıkça dışa vurulabilir ve açıklanabilir (Selvi, 2006).

Toplumlar kendi içerisinde kabul ettikleri bazı değerleri bireylere kazandırmak için çaba gösterirler. Çünkü bu değerler toplum içerisindeki bireylerin kaliteli yaşamaları ve gelecek hayatlarını teminat altına almaları açısından önemlidir (Özkan, 2010). Demokratik değerlerin bireylere kazandırılmasında elbette ki en büyük görevlerden biri öğretmenlere düşmektedir. Demokratik değerleri bir yaşam biçimi haline dönüştürmüş bireylerin yetişmesi, okul ortamı içerisinde ancak bu değerleri benimsemiş öğretmenlerle mümkündür. Demokrasi ve demokratik değerlerin bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılması için demokratik ortamların sağlam bir şekilde oluşturulması önem arz etmektedir. Bireylerin demokratik ortamlarda yetişmeleri onların toplumda daha saygılı ve barışçıl bir şekilde hareket etmelerini de beraberinde getirebilmektedir (Kala, 2015). Demokratik ve sağlıklı bir toplumun oluşmasında demokratik değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesi oldukça önemlidir. Demokratik değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesi ile toplumların gelişmesi ve çağdaş bir seviyeye yükselmeleri sağlanabilir. Ülkeye yararlı bireyler ile toplumun inşası ve geliştirilmesi ancak demokratik değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesi ile sağlanabilir. Bu süreçte demokratik bir eğitim anlayışının oluşması bağlamında değişim ajanı olan okullara büyük görevler düşmektedir. Demokrasinin geliştirilmesi ve demokratik değerlerin kazandırılması ile öğrenme-öğretme sürecinde birbirlerinin düşüncelerine saygılı, farklı düşüncelere karşı açık ve bulunduğu gruptaki kişilerin görüşlerine değer veren bireylerin yetiştirilmesi sağlanabilir. Genel olarak demokratik eğitim sonucunda bireylerin demokratik değerleri benimsemesi amaçlanmaktadır (Kıncal ve Işık, 2003).

Demokratik değerlerin bireylere kazandırılmasında ailenin yanı sıra en büyük etkililerden birisini de okul ve okula işlerlik kazandıran eğitim programları oluşturulabilir. Eğitim

programları sahip oldukları özellikler itibariyle birey yetiştirilmesine yardımcı olan ve yol gösteren planlamalardan oluşur. Eğitim programlarının sahip olduğu nitelikler, eğitim ortamlarında gerçekleştirilen öğrenmelerin ve verilen eğitimin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle demokratik değerlerin kazandırılmasında da eğitim programlarının önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Selvi, 2006). Eğitim programları içerisinde yer alan amaçlar, içerik, öğrenme-öğretme süreci gibi dinamiklerin de demokratik değerleri bünyesinde barındırması demokratik bir yapıya sahip bireylerin yetiştirilmesinde etkili olabilmektedir. Bu süreçte eğitim sürecinin uygulamadaki temsilcileri olan öğretmenlerin bu eğitim ve öğretim programları içerisinde yer alan değerlerin çocuklara aktarılmasında sahip oldukları önemi de gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü birçok tutum, davranış ve değer şekillenirken öncelikle aile sonra ise en az ailemiz kadar vakit geçirdiğimiz öğretmenlerimizden etkileniriz (Acharya ve Joshi, 2009). Çocuk evinde öğrenemediği ya da eksik öğrendiği bazı değerleri öğretmeni aracılığıyla benimseyebilir. Ayrıca öğretmenler tüm değerler ile özellikle demokratik değerlerin çocuklara öğretilmesinde rol model olmaktadır. Bu sebeple öğretmenlerin değerler eğitimine yönelik farkındalıkları süreci etkilemektedir (Kurtulmuş vd., 2014). Sonuç olarak, değerler eğitimi konusunda bilgi, beceri ve tutum sahibi olan öğretmenlerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Bu da toplumların hedeflediği demokratik toplum yapısını inşa etmede ve değerlerin kalıcı bir şekilde kazandırılmasını sağlamada öncelikle öğretmenin bu değerlere ne derece sahip olduğunu anlayarak buna göre adımlar atmaları gerektiğini göstermektedir.

Demokratik, çağdaş ve sağlıklı bir toplumsal yapının oluşturulmasında değerler eğitimi gereken titizliğin gösterilmesi önem arz etmektedir. Çünkü küçük yaş grubundan itibaren öğrencilere değerlerin aktarılması ve kazandırılması ileride daha sağlıklı, ahlaklı ve kalıcı bir toplum yapısının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır (Durkheim, 2004). Topluma demokratik değerlere sahip bireylerin kazandırılması okullarda uygulanmakta olan eğitim programları ve öğretim programının içinde yer alan çeşitli dersler aracılığı ile mümkün olabilir. Özellikle bu süreçte sosyal bilgiler dersinin kapsam olarak gerek bireyin tarihi, kültürel, toplumsal, sosyal ve düşünsel yönlerden yetiştirmeye odaklı bir içeriğe sahip olması, gerekse öğretim programının yapısının ve özellikle amaçlarının buna uygun olması bu dersin işleniş sürecinde demokratik değerlerin kazandırılabilmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Tüm eğitim uygulamalarında yer alması gereken özellikle de sosyal bilgiler dersinin bireylere değerleri kazandırma ve yaşam biçimi haline getirebilmelerini sağlamak gibi bir misyonu vardır (Doğanay, 2006). Bu nedenle sosyal bilgiler eğitiminde bilgi, beceri ve tutum kazandırmanın yanı sıra değerler eğitimine özellikle de demokratik değerlerin eğitimine gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Sosyal bilgiler dersi bir değer eğitimi dersidir. Gerek içeriğinin tarihsel bir nitelik taşıması gerekse değişik kültür ve yaşam hikâyelerini anlatması ve çok disiplinli bir yapıya sahip olması değer eğitimi açısından önemlidir (Kan, 2010). Bu doğrultuda sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarının özelliklerini ve çerçevesini iyi bir şekilde kavramaları ve buna göre eğitim ortamlarını değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik düzenlemeleri gerekmektedir. Eğitim programlarının bu konuda öğretmene rehber olacak biçimde hazırlanması oldukça önemlidir.

Öğretmenin hangi değere ne ölçüde vurgu yapacağına ilişkin yeterli açıklamalar özellikle programın amaçları ve içeriğinde yer almalıdır (Uygun, 2013). Yani öğretim programlarının demokratik değerleri kazandırmaya yönelik olarak nasıl bir kapsama sahip olduğunu bilmek ve ne tür amaçların yer aldığını görebilmek önemlidir. Programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin de görüşlerinin belirlenmesi gelecek yıllarda yapılacak olan programlara katkı sunabilir. Bu noktada sahadaki uygulayıcılar olan öğretmenlerin sahip olması gereken en öncelikli niteliklerden birisi de program bilgisidir. Program bilgisine sahip öğretmenler öğretim programının nitelikli bir biçimde uygulanması açısından önemli bir görev üstlenmektedirler. Ancak bu konuda yeterli eğitimi olmayan öğretmenler öğretim programının uygulanmasında sorunlar ile karşılaşmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, sosyal bilgiler dersi 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer alan amaçların ve içeriğin demokratik değerler bağlamında incelenmesi ve öğretmen görüşlerinin belirlenmesidir. Bu bağlamda 6. sınıf sosyal bilgiler öğretim programındaki üniteler içerisinde bulunan öğrenme alanlarında yer alan amaçların (kazanımların) ve içeriğin demokratik değerler açısından incelenmesi ve buna yönelik öğretmen görüşlerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Demokratik değerler ile yetiştirilmiş bireyler ve bu bireylerin oluşturmuş oldukları toplumlar, ülkelerin gelişmesine ve çağdaş medeniyetler seviyesine çıkmasına etki edebilir. Demokratik toplumların diğer toplumlara göre gerek bilimsel ve teknolojik alanlarda gerekse hukuk ve eğitim alanlarında daha fazla geliştiklerini söylemek mümkündür. Bu çalışma ile birlikte de bireyleri yetiştiren öğretmenlerin demokratik değerlere yönelik

farkındalıklarının gelişeceği ve bundan sonraki öğretim hayatlarında sınıflarını hem demokrasi eğitimine uygun bir şekilde kurgulayacakları hem de demokratik değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesine özen gösterecekleri ümit edilmektedir. Bununla birlikte program geliştirme uzmanlarının da Milli Eğitimde yürütülen derslerin programlarının amaç ve içeriğini bireylerin değer ve beceri kazanımlarına olanak sağlayacak bir biçimde oluşturacakları beklenmektedir.

Bu çalışma; Sosyal bilgiler dersi 2018 6. sınıf öğretim programında amaç (kazanım) ve içeriği (kapsam) bağlamında demokratik değerlere nasıl yer verildiğinin ortaya çıkarılmasında ve buna yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesinde, amaç ve içerik arasında olması gereken tutarlılığın ortaya konulması ve öğretim programının amaç ve içerik ögesinin demokratik değerler açısından değerlendirilerek programın geliştirilmesi açısından önerilerin ortaya konulması bağlamında oldukça önemlidir. Bununla birlikte yapılan alanyazın taraması sonucunda bu çalışmanın daha önce alanda yapılmamış olması sebebiyle alanda araştırma yapan diğer araştırmacılara bir kaynak olarak hizmet edeceği ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan amaçların (kazanım boyutunda) ve içeriğin demokratik değerler açısından incelenmesi ve bu amaçlar ile içeriğe yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda sosyal bilgiler dersinin öğrenme alanları dikkate alınarak şu sorulara yanıt aranacaktır:

1) Sosyal Bilgiler dersi 6. sınıf 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanlarında demokratik değerlere amaçlar(kazanım) ve içerik boyutunda nasıl yer verilmektedir?

2) 6. sınıf SBD 2018 öğretim programının amaç ve içerik boyutlarında demokratik değerlere yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?

1.3 Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programının, Türkiye’deki demokratik eğitim değerlerine ne kadar uyum sağladığını ve bu değerlerin öğrencilere nasıl kazandırıldığını değerlendiren az sayıdaki çalışmadan biridir. Yürütülen bu araştırma öğretim programının sadece teorik olarak incelenmesiyle sınırlı kalmayıp öğretmenlerin uygulamadaki deneyimlerine ve algılarına dayanan bir perspektifi de içermesi bakımından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Böylece öğretim programının hem teorik yapısı hem de uygulamadaki karşılıkları karşılaştırılarak daha kapsamlı bir analiz sunulacaktır. Demokratik değerlerin öğrencilerde erken yaşta kazandırılması, onların gelecekte demokratik toplumlara katkı sağlayan bireyler olarak yetişmelerini sağlar. Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler dersi özellikle demokrasiyi, insan haklarını, özgürlükleri ve toplumsal sorumlulukları öğrencilere aktarma misyonuna sahiptir. Araştırmanın sonuçları, eğitimde demokratik değerlerin daha etkili bir şekilde kazandırılmasına yönelik program iyileştirmeleri için önemli öneriler sunabilir. Aynı zamanda öğretmenlerin deneyim ve önerileri, öğretim programının güncellenmesinde kilit rol oynayabilir. Araştırma, mevcut öğretim programının demokratik değerler açısından değerlendirilmesi ve iyileştirme önerileri sunarak MEB’in program geliştirme süreçlerine katkı sağlayabilir. Öğretmen yetiştirme programlarına entegre edilecek demokratik değer eğitimine ilişkin veriler sağlayarak bu alandaki eğitim programlarının geliştirilmesine yardımcı olabilir. Uygulamada karşılaşılan zorluklar ve öğretim programının demokratik değerler açısından değerlendirilmesi, öğretmenlerin bu değerleri nasıl daha etkili bir şekilde kazandırabileceklerine dair yeni stratejiler geliştirmelerine olanak tanıyabilir. Yürütülen araştırma sonuçlarına dayalı olarak sosyal bilgiler ders kitaplarını hazırlayan yayınevleri, ders kitaplarında demokratik değerlere daha çok yer verebilir. Ayrıca ders kitaplarının hazırlanması sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı özellikle sosyal bilgiler dersi kitaplarına demokratik değerler ile ilgili daha kalıcı ve yoğun içerikler ekleyebilir. Bu şekilde de demokratik değerlerin öğrencilere kazandırılması kolaylaşabilir. Bu çalışma, demokratik değerlerin eğitim programlarına entegrasyonu konusunda akademik literatüre katkıda bulunacak ve bu alanda yapılacak gelecekteki araştırmalara zemin hazırlayacaktır.

1.4 Sınırlılıklar

Bu araştırma aşağıdaki sınırlılıkları kapsamaktadır.

1. Araştırma 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Türkiye’de görev yapan en az 5 yıllık deneyimi olan devlet ya da özel okullarda görev yapan 7 sosyal bilgiler öğretmeni ile sınırlıdır.
2. Bu çalışmada kullanılan veri toplama araçları Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu, Ölçüt Listesi ve Kişisel Bilgi Formu ile sınırlıdır.
3. Bu araştırma sosyal bilgiler dersi 6. sınıf 2018 öğretim programında yer alan değerler ile sınırlıdır.

1.5 Tanımlar

Bu çalışmada yer verilen kavramların tanımları şu şekildedir.

- **Değer:** Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünüdür (TDK, 2024).
- **Demokrasi:** Adayların oylar için serbestçe yarıştıkları ve yetişkin nüfusun hemen tümünün oy hakkına sahip olduğu hakkaniyetli, dürüst ve düzenli aralıklı seçimlerin yapıldığı bir yönetim sistemidir (Huntington, 2011).
- **Demokratik Değerler:** Adalet, duyarlılık, hak, eşitlik, hoşgörü, sevgi, özgüven, özsaygı, doğruluk, dürüstlük, dayanışma, paylaşım, çatışmalara barışçıl çözüm yolları arama, insan haklarına saygı, özgürlük, katılma, uzlaşma, serbest tartışma ortamı, açıklık, çoğulculuk, farklılaşma, sorumluluk, hukuk devleti, sosyal devlet, şiddetten kaçınma, eleştirel düşünme, iş birliği yapma, ifade etme özgürlüğü, erdemli olmak ve kibar olmak şeklinde tanımlanmıştır (Akbaş, 2004; Doğanay ve Sarı, 2004).
- **Sosyal Bilgiler Dersi:** Toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma sürecini amaçlayan ve bunun sonucunda elde edilen dirik bilgilerdir (Sönmez, 2007).
- **Öğretim Programı:** Öğretim programı, eğitim programlarının belirlediği amaçlar çerçevesinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen kazanımların bir plan doğrultusunda verilmesidir (Güven, 2015).

2 KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde demokrasi ve demokratik eğitim, okulda demokrasi eğitimi, değer eğitimi, değer kavramı ve sınıflandırılması, değerlerin kazandırılmasında öğretmenin rolleri, sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve demokratik değerler ilişkisi ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.

2.1 Demokrasi ve Demokratik Eğitim

Demokrasi sözcüğü köken olarak kadim bir geçmişe sahiptir. İnsanlığın ortaya çıkması ile var olduğu düşünülmektedir. Demokrasiyi tek bir tanıma veya anlama indirgemek oldukça zordur (Demir, 2010). Toplumdan topluma, zamandan zamana ve bölgeden bölgeye tarih süresince farklı anlamlar yüklenmiştir. Antik Yunan tarihi içerisinde ortaya çıktığı kaynaklarda belirtilen demokrasi sözcüğünün o dönemdeki kullanımı ise “Demos” yani (halk) ve “kratos”(yönetim) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan *halkın yönetimi* olarak günümüze kadar şekillenerek süregelmıştır (Kaldırım, 2005). Demokratik toplumlar farklı fikirlerin önemsendiği, çok sesliliğin istenildiği ve farklılıklara saygının temel alındığı toplumlardır (Büyükkaragöz, 1995). Bu toplumlar, demokrasi bilincinin gelişmesi ve sonraki kuşaklara aktarılmasının da demokratik bir eğitim aracılığı ile mümkün olacağının farkına varmışlardır. Bu sebeple de eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve geliştirilmesi sürecinde de bunu göz önünde bulundurmuşlardır. Platon ve Sokrates bu demokrasi ve eğitim arasındaki ilişkiden ilk kez bahseden filozoflar arasında yer almaktadırlar (Theofana, 2010). Antik Yunan döneminden beri süregelen bu anlayış şimdi de var olan toplumlar tarafından benimsenmiş ve hayata geçirilmiştir. Günümüzde demokrasi geleneğine sahip olmayan ve bu sebeple de demokratik bir eğitim anlayışını benimseyemeyen toplumların ne yazık ki diğer toplumların oldukça gerisinde kaldığı söylenebilir (Özpolat, 2012). Demokrasinin ve demokratik eğitimin kökenini iyi bilen ve bunu kendi toplumlarına uyarlamış olan uluslar ise refah ve huzura en yakın toplumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Ülkeler demokratik sistemlerini geleceğe taşımak ve bunu kalıcı hale getirmek için demokratik değerlere sahip, sorumluluk bilinci olan, yenileşme ve gelişmeye açık bireyler yetiştirmeleri gerektiğinin bilincine varmışlardır. Bingöl (2000)’e göre bir ülkenin demokratik sisteminin sağlamlığı o ülkede demokratik değerleri benimsemiş

bireylerin var olması ile mümkün olabilir. Bu da demokrasinin o toplumda kemikleşmesine ve de okul ortamlarındaki eğitim-öğretim sürecindeki demokratik bir eğitim ortamının varlığına bağlıdır. Gözütok (2011)'a göre de demokratik bir toplum inşa etmenin en birinci yolu eğitimden geçmektedir. Çünkü demokrasinin toplumca içselleştirilmesi ve de demokratik değerlerin bireyler tarafından benimsenip geleceğe taşınabilmesi için eğitilmiş kitlelere ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Demokrasi ezbere ya da okumayla yer edinecek bir şey değildir. Demokrasinin yerleşmesi demokratik bir ortamın oluşturulmasına ve demokratik bir eğitim anlayışının benimsenmesine bağlıdır (Miklikowska ve Hurme, 2011). Bu da demek oluyor ki çocuklar okullardaki eğitim dışında çevrelerinde ne kadar demokratik uygulamalara şahit olurlarsa demokrasiyi ve onun değerlerini özümsemekte o kadar zorlanmayacaklardır (Çiftçi, 2015). İrban'a (2004) göre demokratik eğitimin ilkeleri şunlardır:

- Demokratik eğitimde hiçbir ayrıcalık yoktur ve herkese eşit davranılır.
- Demokratik eğitimde her bireyin öz benliğine saygı gösterilir.
- Demokratik eğitimde demokrasinin kökeninde yer alan ahlaki değerler bireylere kazandırılır ve sürekliliği için okullarda temel değerler halinde yaşatılır.
- Demokratik eğitimde yasa ve kurallara uyulur, bunlar ile alakalı bir değişiklik gündeme geldiğinde ise bireylerin düşüncelerini özgürce ifade etmelerine izin verilir.
- Demokratik eğitim her bireyin sahip olduğu yetenek, ilgi ve beklentilerini önemseyerek bunları kapasitesi oranında geliştirmeye çalışır.
- Demokratik eğitim sürecinde karar veren sadece öğretmenler olmamakla beraber onların rehber olduğu öğrencilerin de kendi kararlarını verebilecek duruma gelmeleri sağlanır.

Bir toplumda demokrasi kültürünün aksamadan işlemlerini sağlayan üç temel kurum vardır. Bunlar; devlet, okul ve ailedir. Toplumun dinamizmini ve devamlılığını sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için bu üç kurum arasındaki değerlerin tutarlı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bunun için de okulun demokratik değerler ile yönetilmesi ve buna uygun demokratik eğitim ortamlarının oluşturulması gerekmektedir. Sadık ve Sarı (2012), demokrasi kültürünün ve buna bağlı olarak demokratik değerlerin öncelikle toplumun en temel yapı birimi olan ailede ve bulundukları yakın çevrede şekillendiğini

belirtmektedirler. Ailede başlayan bu süreci okullar ve okullardaki öğrenme ortamlarından sorumlu öğretmenler devralmaktadır. Demokratik değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesi elbette ki demokrasi bilincine sahip ve demokratik değerleri benimsemiş okul idarecileri ve öğretmenlerin varlığı ile mümkün olabilir. Demokratik değerlere sahip öğretmenler aynı zamanda sınıflarını etkileşimli, yaparak yaşayarak öğrenebilmeye açık ve herkese eşit yaklaşılacak sınıflar olarak tasarlayan öğretmenlerdir. Demokratik bir eğitim anlayışında ayrıca öğrenciler süreçte aktif rol alarak öğrenmelerini bilgi, tutum, beceri ve değer bileşenleri kapsamında edinebilmekte ve bunları günlük hayatlarına rahatlıkla uyarlayabilmektedirler (Chang, 2005). Demokratik bir eğitim anlayışında seçme ve seçilme, eleştirme, yardımlaşma duygusu, sorumluluk duygusu, adalet ve ahlak eğitimi gibi önemli kavramlar yer almaktadır (Binbaşıoğlu, 2000).

2.1.1 Okulda demokrasi eğitimi

Demokrasi kavramı toplumsal yaşamın düzenlenmesini, insana hak ettiği değerin verilmesini, huzur ve refahın istikrarının sağlanmasını içerisinde barındırmaktadır. Şimdiki dünyada da demokrasinin ve onun değerlerinin yaşatılması için toplumlar çeşitli şekillerde mücadele etmektedirler. Demokrasinin içselleştirildiği ve de istikrarının sağlandığı en önemli kurumların başında okullar gelmektedir. Okullar sahip oldukları uzak görüşlülük ve içerisinde barındırdıkları çeşitli programlar ile bireylerin üzerinde istedik davranış değişiklikleri meydana getirmeye çalışmaktadırlar (Varış, 1998). Dolayısı ile en önemli görevlerinin başında eğitim sürecinin gerçekleştirilmesi gelmektedir. Demokratik bir toplumun oluşturulması için toplumda demokratik değerlere sahip bireylerin var olmasının gerekliliği hedefiyle yola çıkan okullar bu amaca ulaşmanın da demokratik bir eğitim anlayışının var olmasından geçtiğinin bilincindedirler. Bu sebeple de demokratik tutum ve davranışlara sahip bireylerin yetiştirilmesi eğitim ortamlarında demokrasinin var olmasını zorunlu kılmaktadır (Aydemir ve Aksoy, 2010).

Demokrasiyi okulda kurmak çoğunlukla eğitimin temel yükümlülüğünü üstlenen öğretmenlerin demokratik anlayış, beceri ve tutumlarına bağlıdır. Demokratik tutum, beceri ve anlayışa sahip öğretmenlerin var olması çocukların da demokrasiye ve demokratik değerlere ilişkin bilgi, beceri ve tutumlarını etkileyebilmektedir (Subba, 2014). Dolayısı ile bu sürecin en aktif mimarlarından olan ve sürecin rehberliğini yürüten

öğretmenlerin yetiştirildiği üniversitelerin de öğretmen adaylarının meslek hayatlarına hazırlanmaları sürecinde demokratik bir eğitim-öğretim ortamı oluşturmaları ilerleyen süreçlerde demokrasiyi benimsemiş, içselleştirmiş ve geleceğe aktarabilen öğretmenlerin var olabilmesine ortam hazırlamakta, böylelikle de öğrencilerin demokratik yaşam becerilerini de olumlu yönde etkilemektedir (Gömleksiz ve Kan, 2008).

Demokratik okulların varlığı geleceğe emin adımlar ile ilerleyen, yenilikçi, çağa ayak uydurabilen ve farklılıkları zenginlik olarak benimsemiş bireylerin var olmasına bu da sağlam temeller üzerine oturmuş toplumların meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır. Sonuç olarak demokrasi ve demokratik değerler toplumların sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürmesinde rol oynayan önemli bileşenlerdir. Bu durumun devam etmesi bireylerin yetiştirildiği okulların ve eğitim kurumlarının bu iki bileşeni içselleştirmesi ve yeni nesle aktarması ile mümkün olacaktır.

2.2 Değer Kavramı ve Sınıflandırılması

Değer kavramı geçmişten günümüze tartışmalara sebebiyet vermiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimlerin önemli konularından birisi olan “değer” konusu ile alakalı fikirler arasındaki uzlaşmazlık geçmişten bu yana süregelenmiştir. Latincedeki “valare” kelimesinin kökünden ortaya çıkan ve Türkçemizde “öneme sahip olan” ve “değerli” gibi anlamlara gelen değer kavramı İlk kez Polonyalı sosyolog Florian Witold Zaniecki tarafından alan yazına kazandırılmıştır (Ulusoy ve Dilmaç, 2014). Türk Dil Kurumu değer kavramını “bir şeye atfedilen önem” şeklinde açıklamıştır (TDK, 2024). Diğer bir ifade ile değer, kıymetli olan, insanın değerini koruyan ve ona anlam yüklenmesine olanak sağlayan bir şeydir (Uysal, 2003). Değerler bireyin duygu, düşünce ve davranışlarının oluşması ve de şekillenmesinde oldukça önemli bir paya sahiptir. Aynı zamanda değerlerin bireylerin tüm hayatlarında şekillendirme etkisine sahip olup mesleki yargılarını, düşüncelerini ve davranışlarını da etkileme gücüne sahip olduklarını söylemek mümkündür (Everard, 1995).

Değerler toplumu oluşturan bireylerin doğuştan elde edecekleri kazanımlar değildir. Toplumun kendine ait olan değerlerini bireye aktarması ve öğretmesinden ziyade aynı zamanda bireyin bu değerleri kabul ederek içselleştirmesi de gerekmektedir. Bireye bu değerlerin aktarılması işini öncelikle aile ve sonrasında da okullarda okutulan birtakım

dersler ile bu amaca uygun hazırlanmış eğitim-öğretim programları üstlenmektedir. Bu konuda Halstead ve Taylor (1996) çocukların ve gençlerin değerleri kazanıp benimseyebilmesinde toplumdaki grupların, ailenin, medyanın yanında okulların ve okulların içinde bulunan öğretim elemanlarının önemli bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Joshi (2007) değerleri bilişsel, duyuşsal ve devinişsel olarak üçe ayırmış ve değerlerin içselleştirilebilmesi için eyleme dökülmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Değer kavramı konusunda dikkat çeken çalışmalar yapan isimlerden birisi de Rokeach'tır. O değerleri süreç içerisinde bireylerin kabullendikleri kalıcı inançlar olarak ifade etmektedir (Rokeach,1973 akt. Çırak, 2018). Toplum içerisinde değerlere farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Toplumlar bu anlamlandırmaları kendi geleneklerine, kültürlerine ve yapılarına göre yaparlar. Toplum içerisinde yaşayan bireyler kendi pencerelerinden bu değerlere bir kıymet yüklerler ve hatta yaptırım gücü olabilecek seviyede de kabul edebilirler (Bilsky ve Schwartz, 1994). Değerler aynı zamanda toplumu düzenleyerek işleyişini sağlayan bazı kriterleri de içerisinde barındırmaktadır. Sahip olduğu bu yapıyla değerler toplum içerisinde aynı zamanda sosyal kontrol unsuru görevini de üstlenmektedirler (Balcı, 2008).

Değerlerin ortak bir tanımlanmasının zor olması gibi sınıflandırılması sürecinde de belirli zorluklar ve görüş birliğine varılamayan hususlar mevcuttur (Çengelci, 2010). Rokeach (1973)'ın yaptığı değerler sınıflandırması dikkati çekmektedir. Toplam 18 tane olan bu değerler aşağıda Tablo 2.1'de verilmektedir.

Tablo 2.1. Rokeach değerler sınıflaması tablosu (Akbaş, 2004)

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile güvenliği	Bağımsız olma
Barış içinde bir dünya	Bağışlayıcı olma
Başarılı olma	Cesaretli olma
Bilgelik	Dürüst olma
Dini olgunluk	Entelektüel olma
Eşitlik	Geniş görüşlü olma
Gerçek dostluk	Hırslı olma
Güzellikler dünyası	İtaatkâr olma
Heyecan verici bir hayat	Kendini kontrol eden
İç huzur	Kibar olma

Tablo 2.1. (devam) Rokeach değerler sınıflaması tablosu (Akbaş, 2004)

Kendine saygı	Kendine hâkim olma
Mutluluk	Mantıklı olma
Gerçek dostluk	Neşeli olma
Özgürlük	Sevecen olma
Rahat bir yaşam	Sorumluluk sahibi olma
Sosyal kabul	Temiz olma
Ulusal güvenlik	Yardımsever olma
Zevk	Yaratıcı olma

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi Rokeach yaşamımızdaki değerleri ulaşılması amaçlanan değerler ve bunlara ulaşmak için kullanılacak olan araç değerler olarak sınıflamıştır. Amaç değerlerin daha çok kişinin kendisi ile ilgili bireysel değerler olduğunu söylemek mümkündür. Araç değerler ise kişinin kendisi ile toplumdaki diğer bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Schwartz ise değerleri güç, hazcılık, başarı, öz yönelim, uyarılım, iyilikseverlik, evrenselcilik, geleneksellik, uyma ve güvenlik olmak üzere gruplandırmıştır. Rokeach’ın değer sınıflamasını geliştirerek yola çıkan Schwartz kendi sınıflandırmasında toplam 56 değere yer vermiştir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000 akt. Akbaş, 2004). Bu değer grupları ve listesi aşağıda Tablo 2.2’de verilmiştir.

Tablo 2.2. Schwartz değerler sınıflaması tablosu (Akbaş, 2004)

Değer Grupları	Değerler
Güç: Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntümü koruyabilmek, insanlar tarafından benimsenmek
Başarı: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin (muktedir) olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, zeki olmak.
Hazcılık: Bireysel zevke ve hazza yönelim	Zevk, hayattan tat almak
Uyarılım: Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak

Tablo 2.2. (devam) Schwartz değerler sınıflaması tablosu (Akbaş, 2004)

Öz yönelim: Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, kendine saygısı olmak
Evrenselcilik: Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyaya barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olma, çevreyi koruma, iç uyum
İyilikseverlik: Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat, alçak gönüllü olmak
Geleneksellik: Kültür ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı bir hayat (dünyevi işlerden el ayak çekmek)
Uyma: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik: Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu, sağlıklı olmak

Tablo 2.2’de görüldüğü üzere Schwartz çalışmalarında daha çok değerlerin içeriğini belirlemeye çalışmıştır. Ve bunun sonucunda da belirli türde değer kategorileri oluşturmuştur. Schwartz bu kategorileri birçok ülkeden binlerce katılımcının yer aldığı çalışmaları sonrası oluşturmuştur. Bunun sonucunda da neredeyse 60 kategori ile başladığı çalışmasını 10 kategori ile sonuçlandırmıştır (Oğuz, 2012).

Spranger(1928) da değerleri sınıflandıran önemli isimlerden birisidir. En çok kabul gören sınıflamalardan birisi olan bu sınıflama da Spranger değerleri altı grupta toplamıştır. Bu değer grupları ve açıklamaları aşağıda Tablo 2.3’te verilmiştir (Güngör, 1993 akt. Akbaş, 2004).

Tablo 2.3. *Spranger değer sınıflaması tablosu (Güngör, 1993)*

a) Estetik Değer	Ahenk ve uyuma önem verir. Sanatın toplum için özel bir alan olması gerektiğini savunur.
b) Bilimsel Değer	Hakikate, doğru bilgiye ulaşmaya ve somut olan bilgiye önem verir. Bilim insanını iyi bir araştırmacı olarak tanımlar.
c) Politik Değer	Kişi kendi üstündeki güç olan kuvvete tabidir.
d) Ekonomik Değer	Kişi için faydalı olan ve kolay ulaşılabilene önem verir. Finansal okuryazarlığın varlığı önemlidir.
e) Dini Değer	Kendini evrenin bütünlüğüne adayan bireylerin varlığına önem verir. Dini ve manevi duygular ön plandadır.
f) Sosyal Değer	Başkalarını sevmek, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir, bencil değildir.

Tablo 2.3 incelendiğinde Spranger’ın değerleri diğer sınıflama yapan kişilere göre daha az gruba ayırdığı ve daha genel bir kategori halinde sunduğu görülmektedir. Buna göre “bilimsel değerde”, gerçek, bilgi, muhakeme ve eleştirel düşünce ön plandayken, “ekonomik değerde”, yararlı ve pratik olan ön plandadır. Estetik değerde, simetri, uyum ve form, “sosyal değerde” başkalarını sevmek, yardım ve bencil olmama ve insan sevgisi ön plandayken, “politik değerde” kişisel güç, şöhret ve etki ön plandadır. “Dini değerde” 13 ise evrenin bütünlüğünün kavranması ve bütünlüğe bağlanması ön plandadır. Bu değer sınıflamasında görüldüğü üzere, insanlar kıymet verdikleri değerlere karşı davranış geliştirirler (Yılmaz, 2018).

Bununla beraber bazı ülkelerin de kendi eğitim programları içerisinde bireylere kazandırmak istedikleri belirli değerler vardır (Çengelci, 2010). Bunlar aşağıda Tablo 2.4’te belirtilmiştir.

Tablo 2.4. Farklı ülkelerin benzer değerler listesi (Doğanay, 2006)

Ülkeler	Değerler
Türkiye	Adil olma, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, hoşgörü, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, sağlıklı olmaya önem verme, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.
Avustralya	Tarafsızlık, gerçeğe saygı, akıl yürütmeye saygı, adalet, eşitlik, başkalarının iyiliğini düşünme, özgürlük, çeşitliliği kabul etme, çatışmalara barışçıl çözümler arama.
Yeni Zelanda	Doğruluk, itaat etme, başkalarını düşünme, dürüstlük, saygı, sorumluluk, iyi kalplilik, merhamet, görev.
ABD NCSS	Özgürlük, gizlilik, doğruluk, hukukun üstünlüğü, insan onuru, adalet, sadakat, uluslararası insan hakları, eşitlik, sorumluluk, dürüstlük, çeşitlilik, otoriteye saygı.

Yukarıdaki tablo 2.4 incelendiğinde verilen ülkelerin birçok değer bakımından birbirileri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir (Çengelci, 2010). Sonuç olarak değerlerin evrensel anlamda bir paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür.

2.3 Değerler Eğitimi

Hemen hemen tüm toplumlar sahip oldukları değerleri koruyarak gelecek nesile aktarmak için çaba harcamaktadır. Bu gaye ile toplumların bireyden beklediği, değerleri benimsemiş ve bunları davranış haline dönüştürerek toplumsal yaşamına aktarmış olmasıdır (Kıncal, 2007). Değerler eğitimi günümüzün en güncel ve popüler eğitim konuları arasına girmiştir (Deveci ve Dal, 2008). Özellikle toplumların küreselleşen ve hızla değişen dünyada kendi temel değerlerini korumak için ve genç nesile aktarmak için göstermiş olduğu hassasiyet ortadadır. Değerler toplumda bazı kurumlarca bireylere öğretilmeye ve aktarılmaya çalışılır. Bu süreçte en aktif olan kurumların başında aileler ve okullar gelmektedir. Aileler çocuğun hayata ilk gözünü açtığı yer ve ilk

öğrenmelerinin olduğu yer olarak ele alınırken okullar ise bireyin ailede gördüklerini kimi zaman üstüne koyarak kimi zamanda yapılan hataları düzelterek değerlerin bireye doğru bir şekilde aktarılmasından sorumlu önemli kurumlardır. Bu süreçte değerlerin kazandırılmasının ana gayelerinden birisi de bireyin benci davranmasından ziyade toplumsal sağlığın korunması ve devamlılığı adına biz duygusu ile hareket edebilmesine zemin hazırlamaktır.

Toplumlar maddi gelişmelerinin yanında manevi gelişmelerini de takip etmek durumundadırlar. Özellikle günümüz dünyasında bu durum çok daha fazla önemsenmektedir. Çünkü toplumlar içerisinde bulundukları kargaşanın, yolsuzluğun, hırsızlığın, cinayetlerin, madde satışı ve bağımlılığının farkındalar. Toplumlar bundan ötürü manevi gelişmelerin kendilerini ayakta tutan birer temel olduğunun da farkına varmışlardır. Bu temeli sağlamlaştırmak ve yıkılmasını engellemek adına çeşitli yollara başvurmaktadırlar. 21. Yüzyılda özellikle okulların bu değerlerin fertlere kazandırılmasındaki rolü oldukça büyüktür.

Toplumların kendi değerlerini özellikle de demokratik değerleri bireylere aktarmasının en etkili yollarından birisi de eğitimidir. Bu yüzdendir ki değerlerden yoksun bir eğitim anlayışının kabul edilmesi mümkün değildir. Toplumun huzuru ve geleceği için bu gereklidir. Değerler okuldaki uygulamaların da temelini oluşturmaktadır. Hem eğitim ve öğretim programlarında hem de örtük programda farklı değerler öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bunların başında gelen değerler arasında demokratik değerler mevcuttur. Okullar ailelerden aldıkları çocukları istendik bir kültürleme gayesi ile topluma kazandırmaya ve böylelikle de toplumsal istikrarın sürebilmesine imkân sağlamaktadırlar. Bu bağlamda değerler eğitiminde okulların, ailenin, sosyal çevrenin ve de medyanın etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Çengelci, 2010).

Değerler eğitimi ağırlıklı olarak duyuşsal alan davranışları geliştirmeye yönelik olduğundan, zihinsel süreçler kadar duygulara da yönelik olmalıdır. Bailey değer eğitiminin dört genel süreci kapsamasının öneminden bahsetmiştir (2000'den Akt. Doğanay, 2006). Bu süreçleri şu şekilde açıklayabiliriz:

Akıl Yürütme ve Mantıklı Olma

Değer öğretiminde, öğretilmeye çalışılan değerler ve değerleri öğrenen birey, yaşama normlarına ve kişisel tercihlerine uygun olup olmadığını analiz edilerek, kararını verir. Birey, verilen değerleri kendi mantık çerçevesinde yaşamına uygun bulursa, öğrenmeye yönelir.

Empati Kurma

Empatik anlayış olmadan bireylerin duygusal dünyalarına girmek ve etkili iletişim kurmak zordur. Bireyin kabul edildiğini ve kendisine karşı hoşgörülü davranıldığını görmesi, kendine olan güvenini artırır ve böylece süreç içerisinde kendisini engelleyen bazı olumsuz yaşantıları bırakarak, kendine ait değerler sistemi oluşturma yoluna gider.

Benlik (Öz) Saygısı Geliştirme

Benlik, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının bütünü, insanın kendisini tanıma ve değerlendirme şeklidir. Benlik saygısı ise, bireyin kendini gururlu, değerli, gayretli, etkin ve başarılı hissetmesidir. Kendini değerli hissetme, yeteneklerini, bilgi ve becerilerini ortaya koyabilme, başarma, başarıları ile övünme, toplum içinde beğenilir olma, kabul görme, sevilen olma ve kendi bedensel özelliklerini kabul ve benimseme, benlik saygısının oluşması ve gelişmesinde önde gelen etkenlerdir.

İş Birliği Geliştirme

İş birliğine dayalı öğretim, akademik başarıyı artırmakla kalmamakta; iletişim becerilerini, öğrencilerin birbirlerine olan güvenlerini, birçok değere ilişkin tutum ve ilgilerini de artırmaktadır (Başar, 2014).

Görüldüğü üzere değerler eğitiminin dört temel süreci bu şekildedir. Bakıldığında empati, akıl yürütme, öz saygı ve iş birliği geliştirmek kavramlarının günümüz dünyasında da ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.1 Değerler eğitiminde öğretmenin görev ve rolleri

Eğitim insanın tüm benliğini biçimlendiren, ailede başlayıp okulda devam eden ancak sadece okulla sınırlı olmayıp sınırları çizilemeyen bir süreçtir (Fidan ve Erden, 1998). Öğrencileriyle yaşamın doğası konusunda güçlü bir etkileşim kurmaya isteksiz ve

kaygısız bir öğretmenin iyi bir öğretim gerçekleştirebilse bile iyi eğitim vereceği söylenemez. Bir öğretmen çok iyi yöntem ve teknik de bilse, çok iyi bir hatip te olsa ve iyi bir pedagoji bilgisine de sahip olsa toplumsal hayatla alakalı deneyimlerini öğrencilere aktarması gerekmektedir (Glenn, 1998; Akt Çengelci, 2010).

Uzun süreler eğitim süreci içerisinde duyuşsal özellikler maalesef geri planda tutulmuştur. Ancak küreselleşen ve sürekli değişen bu dünyada toplumlar artık duyuşsal özelliklerin de en az bilişsel özellikler kadar önemli olduğunun farkına varmışlar. Bu özelliklerin geliştirilmesi ve öğrencilere kazandırılması kısmında da öğretmenlerin rolü oldukça önemlidir. Toplum ancak değerleri içselleştirilmiş ve hayatına yansıtmış bireyleri yetiştirdiği zaman devamlılık sağlayabilir (Baloğlu ve Balgamış, 2005).

Değerler eğitiminin baş aktörleri olan öğretmenlerin toplumun sağlam temeller üzerine oturtulmasına ve geleceğe emin adımlar ile yürütmesine katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Öğretmenlerin bu ulvi amaç doğrultusunda değerleri içselleştirmeleri ve özümsemeleri sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesinde önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenlere bu süreçte yardımcı olan öğretim programı ve eğitim programlarının da bu amaca yönelik değer kazandırma odaklı planlanması ve oluşturulması da meydana gelebilecek herhangi bir aksaklığa yönelik alınabilecek önemli tedbirlerdendir.

2.4 Demokratik Değerler

Değer kavramı günümüz dünyasında üzerinde sıklıkla durulan konular arasında yerini almıştır. Eğitim ve öğretim programları ve ders kitapları vasıtasıyla bu değerlerin bireylere kolaylıkla aktarılabilmesi anlaşılmış ve bu konudaki çabalar giderek artmıştır (Özkan ve Soylu, 2014). Bu değerler sınıflamasının en önemlilerinden olan demokratik değerler, demokrasinin toplumlarca içselleştirilebilmesi ve bu toplumların sağlıklı bir işleyiş kazanabilmeleri için bireylerin sahip olması gereken değerler olarak kabul edilebilir (Uygun ve Engin, 2014).

Demokratik değerlerin tam bir listesini çıkarmak mümkün olmasa da ilgili alanyazın incelendiğinde; insan haklarına saygı, dürüstlük, aktif katılım, yaşama saygı, öz güven, iyiyi arama, iş birliği, onur, eşitlik, aktif katılma, mükemmellik, özgürlük, hoşgörü, ifade etme özgürlüğü ve hukuk devleti gibi değerlerin üzerinde durulduğu görülmektedir (Büyükdüvenci, 1990; Levin, 1998; Öhrn, 2001; Yeşil ve Aydın, 2007). Sosyal Bilgiler

2018 Öğretim Programı'nda yer alan yukarıdaki bu değerler incelendiğinde 18 değer 15'i aynı zamanda demokratik değerlerin de içerisinde yer almaktadır. Yani SBÖP'nda yer verilen değerlerin özellikle demokratik değerleri vurguladığı bunun doğrultusunda da demokrasiyi ve bunun değerlerini benimsemiş bireyler yetiştirmeyi hedeflediğini söylemek mümkündür. Örneğin; adalet, sorumluluk, saygı, özgürlük, eşitlik, sevgi, dayanışma, dürüstlük, duyarlılık, barış, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, çevreye saygı, İnsan onuruna saygı, vatanseverlik ve yardımseverlik vb. bunlara örnek olarak gösterilebilir (Kıncal ve Işık, 2003; Kinnier, Kernes ve Dautheribes, 2000). Kuşkusuz bu değerlerin hepsi demokratik bir toplum yapısı oluşturmaya çalışan toplumların bireylerde görmek istedikleri değerlerdir. Ancak bu çalışmada demokratik değerler sınıflamalarına dayalı olarak çalışmada ele alınan demokratik değerler (Çınar, 2019) şu şekilde açıklanabilir:

1. **Adalet:** Adil olma, eşit davranma ve paylaşma, hakkını savunma.
2. **Bağımsızlık:** Kendi kendine yetebilme, girişimci olma, cesur olma.
3. **Barış:** Saygılı olma, alttan alma, uzlaşma, birlikte yaşama duygusu.
4. **Bilimsellik:** Sistematiik araştırma, doğru bilgiye ulaşabilme.
5. **Dayanışma:** İş birliği, başkalarına destek olmak, birlikte hareket etmek.
6. **Duyarlılık:** Hassas olmak, empatik hareket edebilmek, anlayışlı olmak.
7. **Dürüstlük:** Güvenilirlikte istikrarlı olmak, şeffaf olmak.
8. **Eşitlik:** Adil davranma, ayrımcılık yapmama, haklara sahip olma.
9. **Katılma:** Toplumun ve milletin bir ferdi olarak ülkesi için gerekli durumlarda aktif katılım göstermek ve ülkesinin üretken bir üyesi olmak.
10. **Özgürlük:** Kendi kendine karar verebilme, özerk davranabilme, düşüncelerini ifade edebilme.
11. **Saygı:** Kendine saygılı olmak, başkalarına saygılı olmak, farklılıkları kabul etme.
12. **Sevgi:** Bağlılık göstermek, sevmek duygusu. Koşulsuz kabul, iyi davranma.
13. **Sorumluluk:** Sadece kendine değil aynı zamanda başkalarına ve çevresine karşı ödev ve sorumluluklarının bilincinde olmak.
14. **Yardımseverlik:** Dayanışma, destek olma, iş birliği içinde olma.
15. **Vatanseverlik:** Çalışkanlık, hayırseverlik, iyiyi arama, mükemmellik, sorumluluk bilincine sahip olma.

Yukarıda açıklaması ile birlikte verilen bu demokratik değerler incelendiğinde Sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında da bu değerler üzerinde durulduğu görülmektedir. Programda öğrencilere genel olarak verilecek değerlerin yanında sınıf düzeylerine göre de her bir öğrenme alanında verilecek değerler belirtilmiştir

2.5 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Değerler

Hızla değişen ve küreselleşen dünyada eğitim/öğretim programları aracılığı ile çağın gereklerine uygun etkili ve etkin vatandaşlar yetiştirmeye programlanmış derslerin başında disiplinler arası bir karaktere sahip olan sosyal bilgiler dersi gelmektedir (Çengelci, 2010). Geçmiş oldukça eski tarihlere dayanan sosyal bilgiler dersi 20. Yüzyıla gelindiğinde vatandaşlık bilincinin yerleşmesine imkân sağlamak adına özellikle ABD’de meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların çözüm çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Öztürk, 2009). İlköğretimdeki sosyal bilgiler dersinin öğretimindeki en temel amaçlardan birisi öğrenciye “toplumsal kişilik” kazandırmaktır. Bu ders ile öğrencilerin toplumsal olaylarla karşı karşıya getirilerek sorunlara duyarlı ve problem çözme becerisi yüksek bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Böylece sosyal bilgiler dersi, öğrencinin toplumsal kimliğinin oluşturulmasında önemli bir rolü yerine getirmiş olur (Sözer, 2008). Diğer taraftan sosyal bilgiler öğretiminin temel amaçlarında birisi de demokrasiyi içselleştirmiş, her türlü farklılığı zenginlik olarak görebilen ve hoşgörü sahibi vatandaşlar yetiştirmektir (Sunal ve Haas, 2002).

Millî Eğitim Bakanlığı 2017 yılında yaptığı çalışmalar ile öğretim programlarını yeniden hazırlamıştır. Bu kapsamda sosyal bilgiler dersi öğretim programında da değişikliğe gidilmiştir. Safran (2004)’a göre Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın temel amacı “giderek küreselleşen ve değişen dünyada bireyin kendisini, içinde bulunduğu toplumu ve dünyayı kendi istek ve becerileri ile anlamasına ve katkıda bulunmasına olanak sağlamaktır.” Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanları ve süreleri şu şekilde belirtilmiştir.

Tablo 2.5. Sosyal bilgiler dersi öğretim programı öğrenme alanları ve süreleri(MEB,2018)

SINIFLAR	4. SINIF			5. SINIF			6. SINIF			7. SINIF		
ÖĞRENME ALANLARI	Kazanım	Oran	Süre	Ders Saati	Kazanım	Oran	Süre	Ders Saati	Kazanım	Oran	Süre	Ders Saati
BİREY VE TOPLUM	5	11,1	12	4	13	14	5	11,1	12	4	11,1	12
KÜLTÜR VE MİRAS	4	13	14	5	16,6	18	5	20,4	22	5	27,8	30
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	6	18,5	20	5	16,6	18	4	13	14	4	13,9	15
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	5	14,8	16	5	13	14	4	11,1	12	4	11,1	12
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	5	16,6	18	6	16,6	18	6	16,6	18	6	13,9	15
ETKİN VATANDAŞLIK	4	13	14	4	11,1	12	6	14,8	16	4	11,1	12
KÜRESEL BAĞLANTILAR	4	13	14	4	13	14	4	13	14	4	11,1	12
TOPLAM	33	100	108	33	100	108	34	100	108	31	100	108

Tablo 2.5 incelendiğinde sosyal bilgiler dersi öğretim programında (4.5.6.7) 7 öğrenme alanının olduğu ve tüm sınıf düzeyleri dikkate alındığında toplamda 131 kazanımın yer aldığı görülmektedir. Özellikle bu araştırma özelinde 6. Sınıf düzeyine dikkat edildiğinde 34 ile en fazla kazanımın bu sınıf düzeyinde yer aldığını söylemek mümkündür. Hayatın ta kendisini konu edinen Sosyal bilgiler dersinde sürecin değer temelli olması, doğrudan ya da yeri geldikçe öğrenme alanları içerisindeki konularda bu değerlere yer verilmesi şaşkınlık yaratmayacak bir durumdur (Çengelci, 2010).

Bununla birlikte, Tablo 2.5’te de görüldüğü üzere Sosyal bilgiler dersi “Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Bilim, Teknoloji ve Toplum, Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar” gibi yedi öğrenme alanından oluşmaktadır (MEB, 2018). Bu öğrenme alanlarından “Birey ve Toplum”, temel olarak ben ve biz olma süreçlerini, özellikle sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi sosyal bilimler yardımıyla bireye kazandırmayı hedeflemektedir. “Kültür ve Miras” öğrenme

alanı, bireyin kendi kültürünün temel öğelerinin farkına vararak milli bir kültür bilinci oluşturmaya sağlamaya çalışmaktadır. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı ise, bireye, yaşamı için gerekli mekânsal bilgi, beceri ve değeri kazandırmayı hedeflemektedir. “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanının hedefinde, bireyi bilimsel gelişmelere odaklı bir yapıya kavuşturmak, eleştirel ve araştırmacı bir kimliğe sahip olmasını sağlamak bununla birlikte teknoloji okuryazarlığı becerisine sahip olmasını desteklemek vardır. “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanı, bireyin, ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip kaynakların varlığından haberdar olmasını, sınırlı kaynakların neler olduğunun bilincine varmasını ve bilinçli bir tüketici haline gelmesini sağlamaya çalışmaktadır. “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı, bireyin, kurum, grup ve sosyal örgütleri tanıyarak kendi hayatını nasıl etkilediklerini ve kendisinin bu örgütlerin oluşmasında ne gibi rollere sahip olduğunun farkına varabilmesini, bu vasıta ile etkin bir vatandaş haline gelebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Son olarak “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında ise, sürekli değişen ve gelişen dünya yapısına ayak uyduran, bu gelişmeleri kendi ülkesi için kullanıp dönüştüren ve güncel hareketlilik ışığında kendini sürekli güncelleyen Türk gençleri yetiştirmek temel amaçtır (MEB, 2018).

Nitekim 2018 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı’nda da değerler eğitime yer verildiği görülmektedir. Programda değerlerin özelliklerine yer verilmesinin yanında hangi değerlerin bireylere kazandırılmak istendiği de açıkça belirtilmiştir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı’nda öğrencilere kazandırılması beklenen değerler şu şekildedir: (MEB, 2018).

- Adalet
- Aile birliğine önem verme
- Bağımsızlık
- Barış
- Bilimsellik
- Çalışkanlık
- Dayanışma
- Duyarlılık
- Dürüstlük
- Estetik

- Eşitlik
- Özgürlük
- Saygı
- Sevgi
- Sorumluluk
- Tasarruf
- Vatanseverlik
- Yardımseverlik

Yukarıda verilen değerler incelendiğinde yaklaşık 15 değerın alan yazında kabul edilen demokratik değerlerden olduğunu söylemek mümkündür. İlköğretim 6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde öğrenme alanları ve bu öğrenme alanları içerisinde yer alan ünitelerde doğrudan verilmesi gereken değerler Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Tablo 2.6. İlköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanları ve ünitelerde doğrudan verilecek değerler (MEB, 2018)

Öğrenme Alanı	Ünite	Kazandırılacak Değer
Birey ve Toplum	Biz ve Değerlerimiz	Dayanışma, Yardımseverlik
Kültür ve Miras	Tarihe Yolculuk	Kültürel Mirasa Duyarlılık
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yeryüzünde Yaşam	Vatanseverlik, Doğal Çevreye Duyarlılık
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilim ve Teknoloji Hayatımızda	Bilimsellik
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim	Vatanseverlik, Doğal Çevreye Duyarlılık, Sorumluluk
Etkin Vatandaşlık	Yönetime Katılıyorum	Eşitlik
Küresel Bağlantılar	Uluslararası İlişkilerimiz	Kültürel Mirasa Duyarlılık

Tablo 2.6’da da görüldüğü gibi Sosyal bilgiler dersi 6. Sınıf 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanları ve ünitelerde öğrencilere doğrudan kazandırılmak istenen birtakım değerler bulunmaktadır. Dikkatle incelendiğinde bu değerlerden bazılarının aynı zamanda doğrudan demokratik değerler içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür. Örneğin; Birey ve Toplum öğrenme alanında Biz ve Değerlerimiz ünitesinde verilmek istenen “dayanışma ve yardımseverlik” değerleri, İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında Yeryüzünde Yaşam ünitesinde kazandırılmak istenen “vatanseverlik ve doğal çevreye duyarlılık” değerleri, Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı Bilim ve Teknoloji Hayatımızda ünitesinde yer alan “bilimsellik” değeri, Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında Üretiyorum, Tüketiyorum ve Bilinçliyim ünitesinde verilmesi hedeflenen “vatanseverlik ve sorumluluk” değerleri, Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı Yönetime Katılıyorum ünitesinde verilmek istenen “eşitlik” değeri buna örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak sosyal bilgiler programında değerlere yer verildiği, demokratik değerlerin oldukça fazla yer kapladığı ve bunun ışığında sosyal bilgiler dersinin öncelikli amacının topluma iyi, ahlaklı, ilkeli ve demokratik değerlere sahip vatandaşlar yetiştirmek olduğunu söylemek mümkündür.

2.6 İlgili Araştırmalar

Bu bölümde demokratik değerler ile ilgili yurtiçi ve yurtdışı alanyazında ne tür araştırmalar olduğuna değinilmiştir.

Pandey ve Kumar (2021) “Üniversite Öğrencileri Arasındaki Liderlik Becerileri ve Demokratik Değerler” başlıklı araştırmalarında Mahatma Jyotiba Phule Rohilkhand University de öğrenim gören öğretmenlik öğrencileri ve İşletme fakültesi öğrencilerinin liderlik becerileri ile demokratik değerlere sahip olma durumlarını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Araştırmada veri toplamak için araştırmacıların kendi geliştirmiş oldukları Demokratik Değerler Ölçeği ve Liderlik Becerileri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulguları sonucunda İşletme öğrencilerinin öğretmen adayı olan öğrencilere göre demokratik değerlere ve liderlik becerilerine sahip olma konusunda daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda demokratik değerler ile liderlik

becerilerinin yakından ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Son olarak öğrencilerin demokratik değerlere ve liderlik becerilerine sahip olma durumlarının geçmiş akademik süreçlerine ve eğitim programlarının yapısına göre de farklılık gösterdiği araştırmacılar tarafından belirtilmiştir.

Çırak (2018) “6.sınıf öğrencilerinin temel demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” amacıyla oluşturduğu araştırmasında, Adana ilinde yer alan farklı okullardan 435 6. Sınıf öğrencisi belirlemiş ve bu öğrencilere anket uyguladıktan sonra 10 tanesi ile de yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmiştir. Hem nitel hem de nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı bu karma desenli çalışma sonucunda nicel boyutta öğrencilerin genel olarak temel demokratik değerlere yönelik farkındalıklarının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kız öğrencilerin puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Nitel veriler sonucunda ise öğrencilerin temel demokratik değerlere yönelik tanımlamalar yapabildikleri ve özellikle adalet, bağımsızlık, farklılıklara saygı ve eşitlik gibi demokratik değerlerin üzerinde durdukları görülmüştür.

Bayramoğlu (2016), “öğretmenlerin demokratik değerleri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi” başlıklı araştırmasında Kars il merkezi ve merkez köylerinde öğretmenlik yapan 286 sınıf öğretmenini çalışma grubu olarak seçmiştir. Araştırma sonucunda bazı değişkenler ile (cinsiyet, mesleki hizmet süresi, eğitim durumu vb) öğretmenlerin demokratik değerleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin demokratik değerleri ile iş doyum düzeyleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda öğretmenlerin iş doyumlarının kısmen de olsa demokratik değerlerinden etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Kontaş, Selçuk ve Polat (2016) “Ortaokul Öğretmenlerinin Demokratik Tutumları ile Öğrencilerin Demokratik Değerlere Sahip Olma Düzeyleri” arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında Adıyaman ilinde yer alan 3 devlet okulunda öğrenim gören 410 öğrenci ve bu okullarda görevli 100 öğretmen ile çalışmalarını yürütmüşlerdir. Tarama modeli üzerine şekillenen araştırmada verilerin toplanması sürecinde öğretmen ve öğrencilere farklı iki ölçek uygulanmıştır. Öğretmenlerin tutumlarını belirleyebilmek adına Gözütok(1995) tarafından Türkçeye çevrilen “Demokratik Tutum Ölçeği”, öğrencilerin demokratik değerlere ne düzeyde sahip olduklarını belirleyebilmek adına ise

İlğan, Karayığit ve Çetin (2013) tarafından 5’li likert türünde geliştirilen ”Demokratik Değerler Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin demokratik tutumlarının cinsiyet, yaş, medeni durum, kıdem ve görev yaptığı okullar açısından farklılık göstermediği belirlenmiştir. Öğrencilerin demokratik değerlere sahip olma düzeyleri konusunda ise kızlar lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Zachrisen (2016)’in “Çocukların oyun sırasında demokratik değerlerinin etkileşimini ve öğretmen etkileşiminin farklı şekillerinin katkısını” incelediği araştırmasında, Norveç ülkesinde 18 ile 36 aylık anaokulu öğrencileri ile çalışılmıştır. Veriler gözlem yöntemiyle toplanmış ve video kaydına alınmıştır. Araştırma sonucunda çocukların gerek ikili gerekse de grupta oynanan oyunlarda, Norveç toplumuna ait demokratik değerleri sergiledikleri ve etkileşimlerini bu yönde sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte grup oyunlarının ikili oyunlara göre, demokratik değerlerin sergilenmesine daha fazla imkân sunduğu belirlenmiştir.

Ağboyraz (2015), “Sınıf öğretmenlerinin empatik eğilimleri ile demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesi” amacıyla oluşturduğu araştırmasında, Malatya ilindeki merkez ilçelerde görev yapan devlet ve özel okullardaki 300 sınıf öğretmeni ile çalışmıştır. Betimsel yöntem izlediği araştırmasında, veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve “Sınıf öğretmenleri demokratik değerler ölçeği” kullanmıştır. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin empatik eğilimleri arttıkça demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin de arttığı ortaya çıkmıştır.

Gömlüksiz ve Cüro (2011) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi başlıklı çalışmalarında Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan vatanseverlik, kültürel değerler, saygı, çevre ve doğa, sorumluluk ve bilimsel tutum gibi değerlere ilişkin İlköğretim öğrencilerinin tutumları ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma 2009-2010 eğitim öğretim yılında Diyarbakır ili Ergani ilçesinde bulunan 14 ilköğretim okulunda yürütülmüştür. Veriler 652’si kız 708’i erkek olmak üzere toplam 1360 7. Sınıf öğrencisinden araştırmacıların hazırladıkları likert tipi ölçek yardımıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda Sosyal bilgiler öğretim programının öğrencilere belirtilen değerleri kazandırmada etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca değerlere ilişkin öğrenci tutumlarında ailenin gelir düzeyi açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, okulların sosyo-ekonomik düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

Oğuz (2011) “Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerleri ile Öğretme ve Öğrenme Anlayışları” başlıklı araştırmada öğretmen adaylarının eğitim yaşantısına ilişkin demokratik değerleri ile öğretme ve öğrenme anlayışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı ve bu ilişkinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 2010-2011 eğitim-öğretim yılında pedagojik formasyon eğitimlerinde öğrenim gören 494 ortaöğretim alan öğretmenliği aday öğretmeni araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmacı bu çalışma grubundan verileri “Öğretmen Adayları Demokratik Değerler Ölçeği” ve “Öğretme-Öğrenme Anlayışları Ölçeği” hazırlayarak elde etmiştir. Toplanan verilerin analizleri sonucunda öğretmen adaylarının demokratik değerleri ile öğretme ve öğrenme anlayışları arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Yazıcı (2011) “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik değerlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” başlıklı araştırmasında 15 üniversitenin eğitim fakültelerinde 1-4. sınıfta okuyan 3302 sosyal bilgiler öğretmen adayının demokratik değerlerini çeşitli değişkenler açısından ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Selvi (2006) tarafından geliştirilen “Demokratik değerler ölçeği” uygulanmıştır. Yapılan uygulama neticesinde, özellikle özgürlük ve dayanışma gibi demokratik değerlerin yüksek olduğu; verilen cevaplarda öğrenim görülen üniversite ve babanın eğitim durumu değişkenlerinin anlamlı bir fark yarattığı, yaş ve gelir düzeyi değişkenlerinin ise herhangi bir anlamlı fark yaratmadığı sonucuna varılmıştır.

Yılmaz (2011) “İlköğretim okulu öğretmenlerinin sınıf yönetimi tarzları ve demokratik değerlere ilişkin görüşleri arasındaki ilişki” başlıklı araştırmasında örneklem olarak, ilköğretim okullarında görev yapan 300 öğretmen belirlemiştir. Verilerin toplanması sürecinde sınıf yönetimi profili ölçeği, demokratik değerler ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin demokratik değerlere ilişkin görüşleri cinsiyet ve branş değişkenlerine göre değişmezken, eğitim durumu, yaş ve kıdeme göre değiştiği görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin demokratik değerlere ilişkin görüşleri ile sınıf yönetim tarzları arasında zayıf anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

2.6.1 İlgili araştırmaların değerlendirilmesi

Demokratik değerlerin eğitimde kazandırılması üzerine yapılan araştırmalar, öğrenci ve öğretmenlerin bu değerlere ne ölçüde sahip olduklarını ve bu değerlerin çeşitli demografik değişkenler, akademik süreçler ve öğretim programlarıyla ilişkisini incelemektedir. Araştırmanın genel bulguları, öğrencilerin ve öğretmenlerin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, eğitim seviyesi gibi faktörlere göre farklılık gösterebildiğini, ancak bu faktörlerin etkisinin bazı araştırmalarda belirgin olmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, demokratik değerlerle duygudaşlık(empati), liderlik becerileri ve sınıf yönetimi gibi beceriler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuş, bu ilişkilerin öğrenci ve öğretmenlerin eğitim süreçleri ve programlarına göre şekillendiği vurgulanmıştır. Öğrenciler ve öğretmenlerin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin çeşitli faktörlerle ilişkilendirilmesi, demokratik eğitimin gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Pandey ve Kumar'ın (2021) çalışmasında, işletme öğrencilerinin liderlik becerileri ve demokratik değerler açısından öğretmen adaylarına göre daha yüksek puan aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, öğretim programlarının farklı disiplinler arasında demokratik değerlerin kazandırılmasına yönelik farklılıklar yaratabileceğini göstermektedir. Çırak'ın (2018) araştırması ise, 6. sınıf öğrencilerinin demokratik değerlere yönelik farkındalıklarının genel olarak yüksek olduğunu, ancak cinsiyet farkının bu farkındalık düzeyini etkilediğini ortaya koymuştur. Bayramoğu (2016) ve Kontaş, Selçuk ve Polat'ın (2016) araştırmalarında, öğretmenlerin demokratik değerleriyle mesleki deneyim, cinsiyet ve eğitim durumu arasında anlamlı farklar tespit edilmezken, öğrencilerin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinde kız öğrenciler lehine farklılıklar bulunduğu vurgulanmıştır. Zachrisen'in (2016) çocukların oyun etkinlikleri sırasında demokratik değerleri nasıl sergilediklerini inceleyen çalışması ise, erken yaşlarda demokratik değerlerin grup etkinlikleri aracılığıyla doğal bir şekilde öğrenildiğini göstermiştir. Bu bulgu, özellikle küçük yaş gruplarında demokratik eğitimin etkili bir şekilde verilebileceğini ve grup iççi etkinliklerin bu süreçte önemli olduğunu desteklemektedir. Yukarıdaki araştırmaların genel bir değerlendirmesi yapıldığında, demokratik değerlerin kazandırılmasında cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, akademik geçmiş, mezun olunan kurum gibi faktörlerin etkili olduğu ve demokratik değerlerin liderlik, duygudaşlık(empati) ve sınıf yönetimi gibi diğer sosyal becerilerle yakından ilişkili olduğu görölmektedir. Öğrencilerin ve öğretmenlerin demokratik değerlere sahip olma düzeyleri, öğretim programlarının niteliği ve uygulama sürecinde karşılaşılan

zorluklar açısından değerlendirildiğinde, demokratik değerlerin eğitime entegrasyonunda program geliştirme çalışmalarına ihtiyaç olduğu sonucuna varılabilir.

3 YÖNTEM

Bu bölümde aşağıda araştırmanın modeli, katılımcılar, veri toplama araçları ve verilerin çözümlenmesi, araştırmacının rolü, araştırmada geçerlik, güvenirlik ve etik açıklanmıştır.

3.1 Araştırma Deseni

Bu araştırma, Sosyal Bilgiler dersi 6.sınıf 2018 öğretim programında yer alan amaçların ve içeriğin demokratik değerler açısından incelenmesi ve bu konudaki öğretmen görüşlerinin belirlenmesini amaçlayan, nitel bir araştırma modeli temelinde yürütülmüştür. Nitel araştırma modeli, bireylerin bakış açılarına dayanarak olayları veya durumları yorumlama, anlamlandırma ve derinlemesine betimleme imkânı sunar. Merriam ve Tisdell'e (2015) göre, nitel araştırmalar, zengin betimsel veriler sağlayarak araştırmacıların ve katılımcıların sürece aktif bir şekilde dâhil olmalarını teşvik eden bir yapıya sahiptir. Wiersma ve Jurs' a (2005) göre ise nitel araştırmalar, olayları ve durumları sözel olarak tanımlama ve anlamaya olanak sağlar.

Bu doğrultuda, araştırma nitel araştırma modeline dayalı olarak tasarlanmış ve yürütülmüştür. Doküman incelemesi yöntemi kullanılarak, Sosyal Bilgiler 2018 öğretim programı ve 6. sınıf ders kitabı, araştırmanın ana dokümanları olarak ele alınmış ve detaylı bir şekilde incelenmiştir. Doküman incelemesi, belge taraması olarak da bilinen bir yöntemdir ve bu yöntemde resmi veya özel kayıtların bulunması, sistematik olarak okunması, not alınması ve değerlendirilmesi işlemleri gerçekleştirilir (Karasar, 2005; Ekiz, 2015). Bu araştırmada da Sosyal Bilgiler programı ve ders kitabı, demokratik değerler açısından analiz edilmiştir.

Bunun yanı sıra, öğretmenlerin demokratik değerler ile ilgili düşüncelerini ortaya koyabilmek amacıyla, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, katılımcıların deneyim ve algılarını derinlemesine anlamaya yönelik esnek bir veri toplama tekniği olarak tercih edilmiştir. Bu sayede öğretmenlerin görüş ve düşünceleri kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuş ve araştırmanın amaçlarına uygun veriler elde edilmiştir.

3.2 Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıların seçiminde nitel araştırmanın doğasına uygun olarak verilerin araştırmanın amacına hizmet edebilmesi açısından amaçlı örneklem yöntemlerinden birisi olan ölçüt örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Patton (1990) amaçlı olarak seçilen örneklemin seçiminde, ulaşılmak istenen amaca kimler daha fazla bilgi ve katkı sağlayacaksa onların katılımcı olarak alınmasının ve sayılarının belirlenmesinde de esnek davranılmasının nitel araştırmaların doğasına uygun bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Ölçüt örnekleme daha önceden belirlenen ölçütlerin karşılandığı tüm durumların çalışılmasıdır (Baltacı, 2018). Verilerin toplanmasından önce ölçütlerin belirlenmesi ve bu ölçütlere hizmet edebilecek kişilerle görüşülmesi araştırmanın amacına ulaşmasında önem arz etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın katılımcıları, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet veya özel okullarda görev yapan ve en az 5 yıllık öğretmenlik deneyimine sahip Türkiye'nin farklı illerinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinden oluşmaktadır. Katılımcılardan alınacak olan verilerin alanı daha iyi yansıtması ve de daha nitelikli olabilmesi adına en az beş yıllık görev yapıyor olması ölçütü koyulmuştur. Özel veya devlet okullarında görev yapıyor olmaları ölçütünün konulmasındaki amaç, farklı türdeki okullardaki tecrübelerin ve bakış açılarının verilere yansıtması ihtimalinin göz önünde bulundurulmasıdır. Bu sayede veri çeşitliliğinin elde edileceği düşünülmüştür. Katılımcılara ait bilgiler Tablo 3.1'de verilmiştir:

Tablo 3.1. Katılımcı bilgileri

Katılımcılar	Aylin Öğr.	Havva Öğr.	Gülnur Öğr.	Hatice Öğr.	Ertan Öğr.	Metin Öğr.	Murat Öğr.
Yaş	30	33	47	38	30	33	31
Cinsiyet	Kadın	Kadın	Kadın	Kadın	Erkek	Erkek	Erkek
Mesleki Deneyim	6	5	25	16	5	7	9
Çalışılan Okul Türü	Devlet Okulu	Devlet Okulu	Devlet Okulu	Devlet Okulu	Devlet Okulu	Özel Okul	Özel Okul
Mezun Olunan Bölüm	Sosyal Bilgiler	Sosyal Bilgiler	Tarih	Sosyal Bilgiler	Sosyal Bilgil.	Sosyal Bilgiler	Sosyal Bilgiler
Görev Yaptığı il	Kastamonu	Kastamonu	Eskişehir	Antalya	Tokat	Eskişehir	İzmir

Tablo 3.1 incelendiğinde katılımcıların, yaş, cinsiyet, mesleki deneyim, çalışılan okul türü, mezun olunan bölüm ve görev yaptığı il gibi değişkenlere göre belirlendiği görülmektedir. Araştırmaya 2 Kastamonu, 2 Eskişehir, İzmir, Antalya ve Tokat illerinden 5'i devlet okulunda 2'si de özel okulda görev yapan 7 öğretmen katılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan katılımcılara bilimsel etik ve kişisel hakların korunması kapsamında kod isimler verilmiştir. Son olarak araştırmada verileri toplayabilmek adına Anadolu Üniversitesi (A.Ü) Etik Kurulu'ndan resmi izin alınmıştır. Ek 1'de sunulmuştur.

3.3 Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

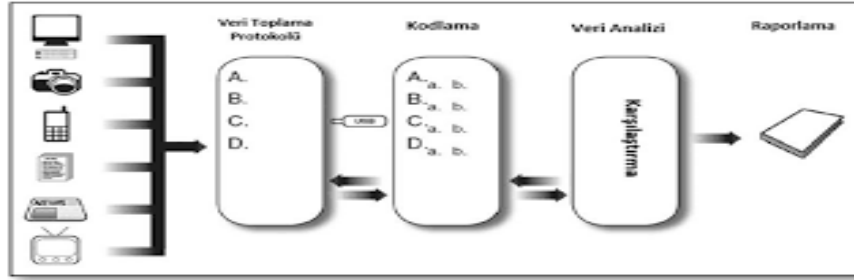
Nitel çalışmalarda temel veri toplama kaynakları, doküman incelemesi, gözlem ve görüşmelerdir (Meriam, 2015). Bu çalışmada da temel veri toplama teknikleri olarak doküman inceleme ve görüşme kullanılmıştır. İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi 6. sınıf 2018 öğretim programında yer alan kazanımların ve içeriğin demokratik değerlere sahip olma durumu doküman inceleme yöntemi kullanılarak incelenmiş ve buna yönelik öğretmen görüşleri de yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ile belirlenmiştir.

Doküman İncelemesi Süreci ve İncelenen Dokümanlar

Çalışmada verilerin toplanması sürecinde kullanılan yöntemlerden ilki belge incelemesi diğer bir adıyla doküman inceleme yöntemi olmuştur. Doküman analizinde, araştırılan konuya ilişkin belgelerin veya dokümanların bilimsel bir şekilde incelenmesi önemli bir husustur (Kıral, 2020).

Belge inceleme özellikle, derinlemesine görüşme ve gözlem yapmanın mümkün olmadığı durumlarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak da kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bununla birlikte doküman inceleme sürecinde eğitim ile ilgili araştırmalarda veri kaynağı olarak öğretim programları ya da ders kitapları kullanılabilir (Sığırı, 2021). Bunun paralelinde araştırmanın yazılı kaynaklarından ilkinin 2018 yılında yürürlüğe giren “Sosyal Bilgiler 6.sınıf Öğretim Programı” (SBÖP) oluşturmaktadır. Programa çevrimiçi ortamdan Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın internet sitesi <https://ttkb.meb.gov.tr/> adresinden ulaşılmıştır. SBÖP'nda yer alan kazanımlar ve içerik (kapsam) demokratik değerlere sahip olma durumları açısından incelenmiştir. Çalışmaya konu olan program içerisinde yer alan

öğrenme alanları ve üniteler içerisindeki kazanımlar demokratik değerler bağlamında sistematik olarak incelenmiştir. Doküman inceleme formu (Ek-3) kullanılmıştır. Doküman analizi süreci aşağıda gösterilmiştir.

Görsel 3.1. Doküman analizi yönteminin aşamaları (Sak, Sak, Şendil ve Nas, 2021)

Şekil 3.1’de de gösterildiği üzere doküman analizi yönteminde ilk aşama araştırmanın amacına uygun dokümanlara ulaşılması ve bunların orijinalliğinin denetlenmesidir. Kodlama aşaması ise araştırmacının dokümanların anlaşılması ve çözümlenebilmesi için ulaştığı dokümanları katalogladığı ve birbirleriyle karşılaştırılacak bir düzen oluşturduğu süreçtir. Veri analizi ve raporlama aşaması ise araştırmacının ulaştığı verileri uygun bir şekilde analiz ettiği ve raporladığı son aşamadır (Sak, Sak, Şendil ve Nas, 2021).

Araştırmada kullanılan bir diğer doküman ise araştırma amacına paralel olarak içeriği, öğrenme alanları bazında, üniteler ve içerisindeki konular olarak temsil eden ders kitabıdır. Demokratik değerlere ders kitabı içeriğinde nasıl yer verildiği araştırılmıştır. Bunun ışığında Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 24.06.2019 tarih ve 15 sayılı kurul kararıyla 2020-2021 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak okutulması kararlaştırılan ve halen uygulanan “6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı” ünite bazında incelenmiştir. Kitap hem eba.gov.tr adresinden dijital olarak indirilmiş hem de fiziki olarak edinilmiştir. 6. sınıf SBDK’nda öğrenme alanları kapsamında yer alan üniteler içerisindeki konularda demokratik değerlere nasıl yer verildiği, görseller, etkinlikler ve sözel ifadeler temel alınarak bu süreçte incelenmiştir.

Görsel 3.2. Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabı

Görsel 3.3. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi öğretim programı

Tablo 3.2. Çalışmada incelenen ders kitabı(<http-1.meb.gov.tr>)

Kitap	Yazar	Yayınevi	Yayın Tarihi	Yayın Yeri	Sayfa Sayısı
6.sınıf	Erhan ŞAHİN	Anadol Yayıncılık	2021	Ankara	288 s.

Yukarıda yer alan tablo 3.2’de araştırmada veri toplanan dokümanlardan birisi olan 6.sınıf sosyal bilgiler dersi kitabının yazarı, yayınevi, yayın tarihi, yayın yeri ve sayfa sayısı hakkında bilgiler verilmiştir. Kitap Erhan Şahin tarafından 288 sayfa olarak hazırlanmış ve 2021 yılında Ankara’da Anadolu Yayıncılık tarafından yayınlanmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Öğretmenlerin demokratik değerlere programın içeriği ve kazanımlarında nasıl yer verildiği ile ilgili görüşlerini alabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme; görüşmelerin çok önceden hazırlandığı, ne tür soruların sorulacağını kesinleştirildiği, hangi verilerin toplanacağını, ayrıntılı biçimde kapsayan, görüşme planının aynen uygulandığı bir görüşmedir (Karasar, 2011). Form araştırmacı tarafından geliştirilmeden önce alanyazın incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda görüşme soruları iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen geribildirimler sonrasında araştırmanın amacına hizmet edebilecek

sorular forma eklenmiş ve son şekli verilmiştir. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu sonrasında bir sosyal bilgiler öğretmeni ile pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan bu pilot uygulama sonrası elde edilen veriler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Son aşamada ise sorular anlaşılabilirlik ve uygulanabilirlik durumlarına göre belirlenmiş ve 9 soru ile forma son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu Ek-4'te verilmiştir. Bu eylemler neticesinde veri toplama aracı hazır hale getirilmiştir. Veriler 2023-2024 Eğitim-öğretim yılı Bahar döneminde toplanmıştır. Araştırmaya Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri katılmıştır. Görüşmeler, yüz yüze yapılacağı gibi telefonla, ses kayıtlarıyla, yazılı ya da çevrimiçi olarak da yapılabilmektedir (Creswel, 2018). Görüşülen öğretmenlerin farklı şehirlerde ve yerleşkelerde bulunmaları sebebi ile görüşmeler çevrimiçi olarak bilgisayar ortamında Zoom uygulaması üzerinden yapılmıştır. Buradaki amaç, verilerin daha hızlı ve ekonomik bir şekilde elde edilmesine olanak sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Ayrıca öğretmenler ile yapılan bu yarı yapılandırılmış görüşmeler okul saatleri dışında yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlere, yarı yapılandırılmış görüşmelerden önce görüşmenin kayıt altına alınacağı bildirilmiş, katılımcı ifadelerinin tümünün gizli tutulacağı, isimler ve kişisel bilgilerin araştırma dışında hiçbir şekilde kullanılmayacağı kendilerine verilen Gönüllü Katılım Formunda Ek 5'te belirtilmiştir. Ayrıca her görüşmeden önce görüşme yapılan öğretmene açık bir dille araştırma ile ilgili bilinmesi gereken her şey aktarılmıştır. Görüşmeler yaklaşık 35-45 dakika arası sürmüştür. Görüşmelere dair bilgi Tablo 3.3'te gösterilmiştir:

Tablo 3.3. *Araştırma sürecinde yapılan görüşmelere ilişkin bilgiler*

Katılımcılar	Görüşme Tarihi	Görüşme Süresi
Aylin Öğretmen	13.04.2024	42:56 dk
Havva Öğretmen	17.04.2024	35.24 dk
Gölnur Öğretmen	27.04. 2024	38.12 dk
Hatice Öğretmen	-	Kendisi Word'te cevapladı.
Ertan Öğretmen	12.05.2024	45:12 dk
Metin Öğretmen	29.05.2024	33.03 dk
Murat Öğretmen	07.06.2024	36. 45 dk

Yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere ilişkin bilgiler incelendiğinde veri toplama sürecinin yaklaşık iki ay sürdüğü görülmektedir. Ayrıca öğretmenler ile yapılan görüşmelerin toplam süresinin 230,52 dakika 152 saniye olduğu görülmektedir. Bunun dışında öğretmenlerden Hatice öğretmen çevrimiçi görüşmeye katılmayıp, görüşme sorularını Word’de cevaplayarak yazılı biçimde araştırmacıya göndermiştir.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu araştırmaya katılan öğretmenleri daha iyi tanımak amacıyla kullanılmıştır. Katılımcıların bilgilerini alabilmek adına hazırlanan bu formda, öğretmenin yaş, cinsiyet, mesleki deneyimi, eğitim durumu, görev yaptığı il ve görev yaptığı okulun türü gibi bilgilere yer verilmiştir. Öğretmen Kişisel Bilgi Formu Ek 6’da sunulmuştur.

3.4 Verilerin Çözümlemesi

Yapılan bu çalışmada sosyal bilgiler 6. sınıf öğretim programında yer alan kazanımlar ve içerik demokratik değerlere yer verme durumları bakımından incelenmiş ve buna yönelik öğretmenlerin fikirlerini ortaya koyabilmek adına görüşmeler yapılmıştır.

Doküman incelemesi sürecinde elde edilen verilerin analizi sürecinde betimsel analiz tekniğine başvurulmuştur. Betimsel analizde amaç toplanan verileri sistemli bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla toplanan veriler açık ve sistematik bir şekilde betimlenir. Son olarak yapılan bu betimlemeler yorumlanır ve sonuca varılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda 2018 sosyal bilgiler 6. sınıf öğretim programı ile 6. sınıf ders kitabı alt amaçlar doğrultusunda demokratik değerler ile ilişkileri yönünden incelenmiş ve elde edilen veriler bulgular bölümünde açık bir şekilde paylaşılmıştır. Betimsel analizin en temel özelliklerinden bir tanesi araştırma kaynağından doğrudan alıntılar sunarak verilerin daha gerçekçi ve anlaşılır olmasına imkân sağlamasıdır (Karadağ, 2010). Bu çalışmada da ders kitaplarının ve öğretim programının demokratik değerler ile ilintili olan bölümlerinden doğrudan alıntılar yapılmış ve bulgular kısmında sunulmuştur.

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. İçerik analizi ile verileri tanımlamak ve verilerin içerisinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Bu analiz türünde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamak olacaktır (Creswell, 2007). İçerik analizi tekniğinde elde edilen veriler dört aşamada analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bunlar şu şekilde belirtilebilir.

- Verilerin kodlanması
- Temaların saptanması
- Verilerin kodlara ve temalara göre tanımlanması
- Bulguların yorumlanması

Bu araştırma kapsamında da yukarıda verilen içerik analiz süreçleri takip edilmiş, öğretmenler ile gerçekleştirilen görüşmelerde kaydedilen ses dosyaları araştırmacı tarafından dinlenerek deşifre edilmiş ve bilgisayar ortamına kaydedilmiştir. Her bir öğretmen ile yapılan görüşmeye numara tayin edilmiş ve katılımcılara kod isim verilmiştir. Araştırmacı tarafından yapılan görüşme dökümleri tamamlandıktan sonra ses dosyaları alandan bir uzmana verilerek yanlış ya da eksik bölümler kontrol edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme dökümlerinin ardından kodlama bölümüne geçilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formlarındaki veriler araştırmacı tarafından kodlanmış ve öğretmenlerin Sosyal bilgiler dersi 6.sınıf öğretim programında demokratik değerlere yer verilmesi durumuna ilişkin kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar kodların kaynağını oluşturmuştur. Araştırmacı daha sonra tüm verileri kodlamış ve bir kod listesi oluşturmuştur. Kod listesinin incelenmesi sonrasında kodlardan hareketle Sosyal bilgiler dersi 6. sınıf 2018 öğretim programında değerlere yer verilmesine yönelik öğretmen görüşlerinden temalara ulaşmıştır. Araştırmacı dışında bir alan uzmanı daha görüşme dökümlerini incelemiş ve temalar belirlemiştir. Üzerinde görüş birliğine varılan görüşme kodları öğretmenler ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular başlığı ile bulgular kısmında sunulmuştur.

3.5 Araştırmacının Rolü

Araştırmacı Anadolu Üniversitesi, Eğitim fakültesi, sosyal bilgiler öğretmenliğinden 2015 senesinde mezun olmuştur. Ardından aynı yıl içerisinde Eğitim Programları ve Öğretim programı ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği yüksek lisans programlarına kayıt olmaya hak kazanmıştır. Bir süre özel sektörde çeşitli işlerle uğraşan araştırmacı 2020 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na öğretmen olarak atanmış, son iki yıldır okul idarecisi olarak görevine devam etmektedir. Sahadaki durumu da gören araştırmacı özellikle değerler konusuna hassasiyet göstermiş bu değerler içerisinde de demokratik değerleri araştırma konusu olarak seçmeyi daha uygun bulmuştur. Daha sonra öğretim programının içerisinde bu demokratik değerlere nasıl yer verildiğini ve meslektaşlarının bu konuya nasıl baktıklarını merak etmiştir. Bunun sonucunda “Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programında Yer Alan Amaçlar ve İçeriğin Demokratik Değerler Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi” başlıklı araştırmasını desenlemiş ve veri toplama araçları hazırlayarak bunların geçerlik ve güvenirliğini sağlayabilmek adına uzman görüşüne sunmuştur. Araştırmacı verileri toplayabilmek adına doküman incelemesi yapmış ve öğretmenler ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiştir.

3.6 Araştırmada Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Araştırmada verilerin detaylı olarak sunulması ve sonuçlara ulaşmada araştırmacının nasıl ulaştığına dair açıkça bilgi vermesi geçerliğin önemli unsurlarından birisidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada katılımcılar, verilerin toplanması ve analiz süreçleri hakkında açıkça bilgilerin verilmesi geçerliliği sağlamak açısından yapılan çalışmalardandır. Doküman incelemesi kısmında geçerliği ve güvenirliği sağlamak adına dokümanlardan doğrudan alıntılar sunulmuştur. Bununla beraber geçerlik ve güvenirliği tespit edebilmek adına alan uzmanından yardım alınmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre uzman incelemesi yöntemi olarak da adlandırılan bu süreçte araştırma konusu hakkında yetkin olan, bu alanda uzmanlaşmış kişiler, yürütülen araştırmanın farklı yönleriyle değerlendirilmesinde aktif rol oynarlar. Bu çalışmada da görüşme soruları alan uzmanlarına sunulmuş, dönütler sonrası geliştirilmiş ve son şekli verilmiştir. Soruların anlaşılabilirliği ve uygulanabilirliği de yine uzmanlar tarafından kontrol edilmiştir. Görüşmeye katılacak olan katılımcılara gönüllü katılım formu verilmiş ve onayları alınmıştır. Formun içerisinde süreç ile alakalı tüm bilgilendirmeler açık bir şekilde yer almıştır. Veri toplama sürecinin sonunda görüşmelerden elde edilen ses kayıtları

araştırmacı tarafından titizlikle bilgisayar ortamında deşifre edilmiştir. Güvenilirliği sağlamak adına görüşmelerden elde edilen verilerin deşifre edilmesi sürecinde alandan uzman bir akademisyen ile eř zamanlı çalışılmıştır. Ayrıca görüşme verilerin analizi sürecinde inandırıcılığı arttırabilmek ve yanlılığı ortadan kaldırabilmek için verilerin %20 'si alandan bir uzman tarafından kodlanmıştır (Glesne, 2012). Araştırma süresince araştırmacı etik ilkelere titizlikle uymuştur. Araştırmaya başlanması amacıyla Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşer Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 27.04.2024 tarihli 712521 protokol numaralı izin alınmıştır. Ayrıca 23.10.2024 tarihli MEB.TT.2024.003464 başvuru numaralı MEB araştırma izni (Ek-2) alınmıştır. Tüm araştırma uygulama sürecinde, araştırmacının sorumlulukları ile katılımcıların haklarını içeren onam formları hazırlanmış, tüm süreçte katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve kişisel verilerinin hassasiyetle korunacağı bu formların içeriğinde belirtilmiştir.

4 BULGULAR ve YORUMLARI

Bu bölümde araştırma sonucunda ulaşılan verilerin analizi sonrası ulaşılan bulgular ve yorumları araştırmanın amaçları çerçevesinde sunulmuştur.

4.1 Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf 2018 Öğretim Programında Yer Alan Amaçların (Kazanımlar) ve İçeriğin Demokratik Değerler ile İlişkisi

Araştırmada yanıt aranan soruların birincisi Sosyal bilgiler dersi 6. sınıf öğretim programında yer alan amaçların (kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler açısından incelenmesidir. Bu kapsamda 2018 yılında uygulamaya konan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı amaç (kazanım) ve içerik bağlamında incelenmiş aynı zamanda 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı da demokratik değerlerle ilişkisi yönünden analiz edilmiştir. Elde edilen veriler amaçlar (kazanımlar) ve içerik bağlamında öğrenme alanlarına dayalı olarak sunulmuştur.

4.1.1 Birey ve toplum öğrenme alanındaki amaçlar (kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi

6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından ilki olan Birey ve Toplum öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımların demokratik değerler ile ilişkisi Tablo 4.1’de verilmiştir.

Tablo 4.1. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı birey ve toplum öğrenme alanında yer alan amaçlar ile demokratik değer ilişkisi (MEB, 2018)

Amaç (Kazanım)	Demokratik Değer
SB.6.1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.	–
SB.6.1.2. Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.	Dayanışma
SB.6.1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.	Farklılıklara saygı
SB.6.1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.	Dayanışma- Yardımlaşma

Tablo 4.1. (Devam) 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı birey ve toplum öğrenme alanında yer alan amaçlar ile demokratik değer ilişkisi (MEB, 2018)

SB.6.1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	Hak ve özgürlük- Sorumluluk
---	-----------------------------

Tablo 4.1 incelendiğinde **SB.6.1.1** numaralı amacın/kazanımın herhangi bir demokratik değer ile ilişkili olmadığı görülmektedir. Yalnızca sosyal rollerin değişimine yönelik bir amaç olduğu görülmektedir. **SB.6.1.2.** numaralı amaç/kazanım incelendiğinde ise toplumsal birliktelik ve bağların oluşmasıyla alakalı bir amaç olduğu görülmektedir. Bu amaç/kazanımında doğrudan “Dayanışma” değeri ile ilgili olduğu söylenebilir. **SB.6.1.3** numaralı amaç/kazanım incelendiğinde “Farklılıklara Saygı” değerinin doğrudan kazandırılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Nitekim ön yargıların ortadan kaldırılmaya çalışılması demokratik değerlere vurgu yapıldığının da kanıtıdır. **SB.6.1.4.** numaralı amaç/kazanım incelendiğinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu amacın da “dayanışma” ve “yardımlaşma” gibi demokratik değerleri kazandırmaya yönelik hazırlandığını söylemek mümkündür. **SB.6.1.5.** numaralı amaç/kazanım incelendiğinde demokrasinin en temel kavramlarından olan hak ve özgürlük kavramlarına değinildiği yine demokratik değerler içerisinde yer alan “sorumluluk” değerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Sonuç olarak, 6.sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı birinci öğrenme alanı olan “Birey ve Toplum” incelendiğinde amaç/kazanımların genel anlamda demokratik değerler ile ilişkili olduğu yer alan beş amaç/kazanımın üçünün ise doğrudan demokratik değerler ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür.

Ders kitabı içerik bağlamında incelendiğinde ise birinci ünite olan “Biz ve Değerlerimiz” bölümünde farklı konular ile çocuklarda demokratik değerlere yönelik farkındalık oluşturulmaya çalışıldığını söylenebilir. Örneğin; Farklılıklara Saygı Duyuyorum konusunda hazırlık çalışmasındaki sorulan soru ile öğrencilerin konuya dikkatlerinin çekildiği görülmektedir.

Hazırlık Çalışması

“İnsanların birbirine saygıyla yaklaştığı ve anlayışlı olduğu bir toplumda neler yaşanır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız (Şahin, 2021, s.18).”

Yukarıdaki hazırlık sorusu incelendiğinde saygıyla yaklaşmak ve anlayışlı olmak eylemleri dikkat çekmektedir. Bu sorulan sorunun “saygı” demokratik değerine yönelik farkındalığın oluşturulmasına yönelik hazırlandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte konu içerisinde yer alan görsellerle de “farklılıklara saygı” demokratik değerinin öğrencilere daha kalıcı bir şekilde verilmek istendiğini söylemek mümkündür. Kitapta yer alan bu görsellerden birisi aşağıda verilmiştir.

Görsel 4.1. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı farklılıklara saygı duyuyorum konusuna ait görsel

Görsel 4.1’de Sosyal Bilgiler dersi 6. Sınıf ders kitabında “Biz ve Değerlerimiz” ünitesinin “Farklılıklara Saygı Duyuyorum” konusunda yer alan bir görsel sunulmuştur. Bu görsel incelendiğinde ortaokul 6. Sınıf öğrencilerine *farklılıklara saygı duymayı*, farklı kültürler ve değerlere açık olabilmeyi, kendi gibi olmayanı kabul edebilmeyi vb. değerleri kazandırmanın amaçlandığını söylemek mümkündür. Bununla beraber demokratik değerlere sahip bireyler yetiştirebilme yolunda “saygı” ve “sevgi” gibi demokratik değerlerin kazandırılmasının amaçlandığı söylenebilir.

Ders kitabının içerisinde ön yargı konusunun ele alındığı da görülmektedir. Konu üzerinde kitapta geçen bir metin örneği şöyledir:

“İnsanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan ve herhangi bir konuda yeterli araştırmaları yapmadan kişi ve durumlar ile ilgili kararlar verilmemelidir. Her zaman tarafsız ve ön yargısız olmaya dikkat edilmelidir. Ön yargıların olmadığı bir toplumda insanlar uyum içerisinde yaşarlar ve birbirlerine karşı sevgi ve saygı içerisinde hareket ederler. İnsanlar arasında sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma duyguları gelişir (Şahin, 2021, s.19).”

Örneklerden de anlaşılabacağı gibi 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı “Farklılıklara Saygı Duyuyorum” konusundan alınan metinde de görüldüğü üzere içerikte demokratik

değerlerden sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerlere yer verildiği görülmektedir. Görseller ile desteklenen demokratik değerlerin kazandırılması süreci metinler ile de pekiştirilmiştir. Ayrıca konunun son bölümünde farklılıklara saygı değeri ile alakalı bir görsele yer verildiği görülmektedir. Kitapta yer alan bu görsel Görsel 4.2 aşağıda verilmiştir.

Görsel 4.2. Farklılıklara saygı duyuyorum konusuna ait görsel

Görsel 4.2 incelendiğinde toplumda yer alan farklı bireylerin de olabileceği ve onlara da saygı ile yaklaşılmasının gerekliliğinin vurgulandığını söylemek mümkündür. Ders kitabında yer alan bu görsel aynı zamanda şu metinle de desteklenmiştir.

“Toplumda eğitim yeterlilikleri ve bireysel özellikleri bakımından akranlarından farklılık gösteren kişiler bulunabilmektedir. Bu kişiler, özel gereksinimi olan bireyler olarak tanımlanırlar. Zihinsel yetersizliği olan, işitme güçlüğü çeken, bedensel yetersizliği bulunan, üstün zekâlı ya da üstün yetenekli olan bireyler bunlara örnektir. Bu özelliklere sahip olan bireylerin de diğerleri gibi toplumun bir parçası olduğu unutulmamalı, onlara karşı ön yargılı olunmamalıdır. Örneğin, yakın çevremizde down sendromlu bireyler bulunabilmektedir. Bu bireylerin her birine değer vermeli ve onlar ile arkadaş olmaktan çekinmemeliyiz (Şahin, 2021, s. 20).”

Bununla birlikte, 6. Sınıf ders kitabında incelendiğinde “Biz ve Değerlerimiz” ünitesi “Yardımlaşma ve Dayanışma” konusunda demokratik değerlerden “yardımlaşma” ve “dayanışma” değerlerine yer verildiği görülmektedir. Bu değerlerin kitap içerisindeki çeşitli haberler ve tartışma bölümlerine yer verilerek öğrencilere aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin kitapta yer alan bir haber örneği şu şekildedir:

BASINDAN

“Mahallenin “tatlı” dayanışması

Balıkesir'in Sındırgı ilçesinin kırsal mahallelerinden Akçakısrak'ta kurulan kazanlarda iki hafta boyunca imece usulüyle kara üzüm pekmezi kaynatılacak. Hasadın başladığı bugünlerde mahalleli el birliği ile hareket ediyor. Mahallelinin bir bölümü bağlardaki üzümü toplarken, bir kısmı da köy meydanında kurulan kazanlarda pekmez kaynatıyor. Odun getirme, ateş yakma ve üzümleri ezme işi erkekler, şırayı kaynatma, savurma ve dinlendirme işi ise kadınlar tarafından yapılırken, bu dayanışma geleneği genç nesillere aktarılıyor (Şahin, 2021, s. 21).”

Ders kitabında yer alan yukarıdaki haber dikkate alındığında “dayanışma” ve “yardımlaşma” değerlerinin öğrencilere bu haber yardımı ile kazandırılmaya çalışıldığı ayrıca köylünün iş bölümü içerisinde herkese bir görev vererek hareket ettiği yani her birinin kendi sorumluluklarını bilerek buna uygun davrandığı görülmektedir. Sonuç olarak dayanışma, yardımlaşma ve sorumluluk gibi demokratik değerlere yer verildiği görülmektedir.

“Yardımlaşma ve Dayanışma” konusunda değerlerin kazandırılmasına yönelik ders kitabında kullanılan Görsel 4.3’e aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 4.3. Yardımlaşma ve dayanışma konusuna ait görsel

6.sınıf ders kitabında yer alan yukarıdaki görsel 4.3 incelendiğinde çocuklarda duygudaşlık duygusunun geliştirilmeye çalışıldığı ve yardımlaşma ve dayanışma değerlerinin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Tüm bunların dışında 6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı “Biz ve Değerlerimiz” ünitesi incelendiğinde ele alınan konulardan sonuncusu “Sorunlara Çözüm Buluyorum” konusudur. Bu konu incelendiğinde içerisinde hak kavramına değinildiği sorumluluk ve

özgürlük gibi demokratik değerlere yer verildiği görülmektedir. Kitapta yer alan bazı bölümler şöyledir:

“Her birey gibi bizim de eğitim ve öğrenim hakkımız vardır. Bu hakkımızı kullanırken planlı ve düzenli çalışmak da bizim sorumluluğumuzdur (Şahin, 2021, s. 28).”

“Bireylerin istediği şehre seyahat edebilmesi, istediği kitabı okuyabilmesi, dinî inancına göre ibadetlerini yerine getirebilmesi birer bireysel özgürlüktür. Zeynep’in bir bisiklet sahibi olması ve bisiklet sürmeyi öğrenmesi onun özgürlüklerindendir. Zeynep bisikleti, bisiklet yolunda kullanarak diğer insanlara saygılı davranmalıdır. Aksi hâlde trafik kurallarını ihlal edebilir; kendisinin ve diğer insanların yaşamını tehlikeye atabilir. Özgürce seyahat etmek insan haklarından biridir. Özgürlüklerimizi kullanırken başka insanlara saygılı olmalı, onların haklarını kullanmalarına engel olmamalıyız (Şahin, 2021, s. 28).”

Ders kitabından alınan yukarıdaki metin örnekleri incelendiğinde “sorumluluk”, “saygı” ve “özgürlük” gibi demokratik değerlere değinildiği görülmektedir.

4.1.2 Kültür ve miras öğrenme alanındaki amaçlar (kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi

6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi Tablo 4.2’de verilmiştir.

Tablo 4.2. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı kültür ve miras öğrenme alanında yer alan kazanımlar ve demokratik değerler ilişkisi (MEB, 2018)

Amaç (Kazanım)	Demokratik Değer
SB.6.2.1. Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.	—
SB.6.2.2. İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	—
SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet’i kabulleri ile birlikte siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.	—

SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. Yüzyıllar kapsamında analiz eder.	—
SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.	—

Tablo 4.2 incelendiğinde hemen hiçbir kazanımın doğrudan demokratik değerlere yönelik olmadığını söylemek mümkündür. Özellikle tarih sosyal bilimiyle yakından ilişkili olan bu öğrenme alanında kazanımların daha çok geçmişe yönelik birtakım analizler ve çıkarımları hedeflediği görülmektedir. Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımların demokratik değerleri yansıtmada yeterli olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, 6. Sınıf ders kitabında incelendiğinde “Tarihe Yolculuk” ünitesi ders kitabının ikinci ünitesi olarak yer almaktadır. Daha çok Türk tarihi, İslamiyet’in ortaya çıkışı, Türklerin İslamiyet’i kabulü vb. konuların ele alındığı bir konu içeriğinin yer aldığını söylemek mümkündür. Bu konulardan olan ilk Türk devletleri bölümünde demokrasi ve demokratik değerlere kısmen yer verildiğini kitapta yer alan şu bölümden çıkarmak mümkündür.

“Devletin önemli işleri kurultay (keneş) adı verilen mecliste görüşülürdü. Bir danışma meclisi olan kurultaya devlet hükümdarı Hakan’ın eşi, Hatun da katılırdı. Hakan olmadığı zamanlarda kurultaya Hatun başkanlık ederdi. Türk tarihinde kadın sosyal hayatın yanı sıra devlet yönetiminde de önemli bir yere sahipti. Hakan ülkeyi töre olarak adlandırılan, yazılı olmayan hukuk kurallarına göre yönetirdi (Şahin, 2021, s. 45).”

Ders kitabında yer alan bu metin incelendiğinde bir meclisin varlığı farklı fikirlerin önemsendiğinin kanıtıdır. Hakan olmadığında kurultaya eşi olan Hatun’un bakması yönetimde kadın erkek eşitliğinin olduğunun göstergesidir. Hakanın da yazılı olmayan hukuk kurallarına uyması adaleti temel aldığını ve hukukun üstünlüğünü benimsediğinin kanıtıdır. Sonuç olarak, “Tarihe Yolculuk” ünitesinde demokratik değerlere sınırlı biçimde yer verildiği söylenebilir.

4.1.3 İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi

6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanının amaç/kazanımların demokratik değerler ile ilişkisi Tablo 4.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.3. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı insanlar, yerler ve çevre öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi (MEB, 2018)

Amaç (Kazanım)	Demokratik Değer
SB.6.3.1. Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar.	—
SB.6.3.2. Türkiye’nin temel fiziki coğrafya özelliklerinden yer şekillerini, iklim özelliklerini ve bitki örtüsünü ilgili haritalar üzerinde inceler.	—
SB.6.3.3. Türkiye’nin temel beşerî coğrafya özelliklerini ilgili haritalar üzerinde gösterir.	—
SB.6.3.4. Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.	—

Tablo 4.3 incelendiğinde hiçbir kazanımın demokratik değerler ile ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Coğrafya sosyal bilimini içerisinde barındıran bu öğrenme alanında yer alan amaçlarda harita bilgisi, coğrafi konum, iklim bilgisi gibi yeterliliklerin kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu öğrenme alanında kazandırılmak istenen değerlerin “vatanseverlik” ve “doğal çevreye duyarlılık” olduğu söylenebilir. Sonuç olarak kazanımların demokratik değerler ile ilişkili olmadığını söylemek mümkündür.

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanını “Yeryüzünde Yaşam” ünitesi 3. ünite olarak temsil etmektedir. Bu ünite Coğrafi Konumu Öğreniyorum, Türkiye’nin Fiziki Coğrafya Özellikleri, Türkiye’nin Beşeri

Coğrafya Özellikleri ve Dünyada İklim ve Yaşam konularının ele alındığı görülmektedir. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanının içerisinde yer alan Yeryüzünde Yaşam ünitesinin içeriğinin daha çok bireye yaşamı için mekânsal bilgi, beceri ve değer kazandırmayı hedeflediği söylenebilir. İçerik değerlendirmesi yapıldığında ise bu üniteye yer alan konuların demokratik değerler ile ilişkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer alan kazanımların demokratik değerler ile doğrudan ilişkili olmadığı, Yeryüzünde Yaşam ünitesinin içeriğinin de daha çok coğrafi birtakım becerileri aktarmaya yönelik olduğu ve demokratik değerlere yer vermediği söylenebilir.

4.1.4 Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi

6. Sınıf Sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından dördüncüsü Bilim, Teknoloji ve Toplum olup bu öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımların demokratik değerler ile ilişkisine Tablo 4.4'te yer verilmiştir.

Tablo 4.4. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi (MEB, 2018)

Amaç (Kazanım)	Demokratik Değer
SB.6.4.1. Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnekler verir.	–
SB.6.4.2. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.	–
SB.6.4.3. Bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapar.	Bilimsellik
SB.6.4.4. Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.	Saygılı olma

Tablo 4.4 incelendiğinde **SB.6.4.3.** numaralı kazanımın “bilimsellik” değerine atıfta bulunması sebebiyle demokratik değerler ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Yine **SB.6.4.4.** numaralı kazanımda da hakların yasal yollardan aranması, başkalarının ürettiklerine ve haklarına saygılı olmanın gerekliliğinin amaçlandığı görülmektedir. Bu

kazanımın demokratik değerlere doğrudan olmasa da dolaylı olarak atıfta bulunduğunu söylemek mümkündür.

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanını “Bilim ve Teknoloji Hayatımızda” ünitesi 4. Ünite olarak temsil etmektedir. Bu ünite de Sosyal Bilimlerin Toplum Hayatına Etkisi, Gelecekteki Yaşam, Bilimsel Araştırma Basamakları, Telif ve Patent Hakkı (MEB, 2023) konuları yer almaktadır.

Bu konular incelendiğinde bilimsel araştırma basamakları ve telif ve patent hakkı konularında demokratik değerlere değinildiği söylenebilir. Bilimsel araştırma basamakları konusunda ders kitabı içerisinde geçen bir metin şu şekildedir:

“Bilimsel araştırmamı tamamladıktan sonra çalışmamı öğretmeni me gösterdim. Öğretmenim, yaptığım çalışmayı çok beğendi. Bilimsel araştırma basamaklarına uygun hareket ettiğim için beni tebrik etti. Bilimsel araştırmamı sınıfta arkadaşlarıma okudum. Arkadaşlarım da hazırladığım çalışmayı beğendiler ve beni tebrik ettiler. Sizler de yapacağınız araştırma çalışmalarınızda benim gibi bilimsel araştırma basamaklarına dikkat ediniz (Şahin, 2021, s. 146).”

Ders kitabından alınan metinde görüldüğü gibi bilimsel araştırmanın teşvik edildiği ve bilimsel araştırma basamaklarına uygun hareket edilmesinin öğretmen tarafından sözle pekiştirilmesi “bilimsellik” değerinin kazandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Buna göre bilimsellik değerinin de demokratik değerler içerisinde yer alan bir değer olduğu söylenebilir.

Yine ders kitabında yer alan “Telif ve Patent Hakkı” konusunda ise yer alan bir görsel ve metin şu biçimdedir.

“.....Korsan yayınları çoğaltan, satan ve dağıtan kişiler elde ettikleri kazançtan devlete vergi vermezler ve ülke ekonomisini kayba uğrattırılar. Unutulmamalıdır ki bu kişiler eser sahiplerinin emeklerini çalmaktadırlar. Bilinçli bir vatandaş, telif ve patent hakkı saklı olan ürünleri yasal yollardan temin eder ve her ne sebeple olursa olsun korsan ürünleri satın almaz (Şahin, 2021, s. 150).”

Görsel 4.4. Telif ve patent hakkı konusuna ait görsel

Görsel 4.4 incelendiğinde emeğe saygı, korsana karşı sloganlarının yer aldığı görülmektedir. Buna göre, demokratik değerler içerisinde yer alan “saygı” değerine vurgu

yapıldığını söylenebilir. Yine metin incelendiğinde ise bilinçli bir vatandaşın emek hırsızlığı yapmayacağı, telif ve patent hakkı saklı olan ürünleri yasal yollardan temin edeceği ve ne olursa olsun korsan ürünleri satın almayacağı vurgulanmıştır. Sonuç olarak, görsel ve metinde yer alan öğelerin demokratik değerlerden birisi olan “dürüstlük” değeri ile ilişkili olduğunu söylenebilir.

4.1.5 Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi

6.sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından beşincisi “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” olup bu öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımların demokratik değerler ile ilişkisine Tablo 4.5’te yer verilmiştir. Bu öğrenme alanı kazanımlar bağlamında incelendiğinde şu kazanımların yer aldığı görülmektedir:

Tablo 4.5. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi (MEB, 2018)

Amaç (Kazanım)	Demokratik Değer
SB.6.5.1. Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir.	–
SB.6.5.2. Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.	Duyarlılık
SB.6.5.3. Türkiye’nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri hazırlar.	–
SB.6.5.4. Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.	Sorumluluk
SB.6.5.5. Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder.	–
SB.6.5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.	–

Tablo 4.5 incelendiğinde, **SB.6.5.2.** numaralı amacın öğrencilere ülkenin kaynaklarının tasarruflu kullanılmasının gerekliliği ve buna yönelik bilincin oluşturulmasına dayalı

olarak demokratik değerler içerisinde yer alan “duyarlılık” değerinin içselleştirilmesine ve kazandırılmasına yönelik olduğu söylenebilir. Yine **SB.6.5.4.** numaralı amaç incelendiğinde öğrencilere, vergi verme sorumluluğunun önemi ve gerekliliğinin bağlamında öğrencilere doğrudan “sorumluluk” değerini kazandırmayı amaçladığı görülmektedir.

6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanını “Üretiyorum, Tüketiyorum Bilinçliyim” ünitesi temsil etmekte olup ünite içerisinde Kaynakların Ülke Ekonomisindeki Yeri, Kaynakların Bilinçsiz Kullanımı, Yatırım ve Pazarlama, Vergimi Ödüyorum, Nitelikli İnsan Gücü, Mesleğimi Seçiyorum konuları yer almaktadır.

Bu konular incelendiğinde özellikle “Kaynakların Bilinçsiz Kullanımı” konusunda duyarlı bir birey yetiştirilmesine yönelik bir içeriğin olduğu görülmektedir. Öyle ki suların hızla kirlenmesi ve temiz suyun yok olması, evsel atıkların ve insanların bilinçsizce kullandığı kimyasal ilaçların toprağa ve üretime verdiği zarar, kömür ve petrol gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının doğaya vermiş olduğu zarar, güneş, rüzgâr ve su gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının önemi vb. gibi konulara değinilerek doğal çevreye karşı duyarlı bireylerin yetiştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Ders kitabında kaynakların bilinçsiz kullanımı konusunda yer alan basından alınmış bir bölüm şu şekildedir:

BASINDAN

“Başakşehir Belediyesinden hediye atık yağ kampanyası Temiz bir çevre için duyarlı çalışmalarını sürdüren Başakşehir Belediyesi, bitkisel ve hayvansal atık yağları topluyor. 5 litre atık yağ getirenlere, 1 litre ayçiçeği yağı hediye ediyor. Ülkemizde son yıllarda yağda kızartılmış yiyeceklerin tüketiminde önemli artışlar oldu. Bunun sonucu olarak da kullanılmış bitkisel yağ atıklarında ciddi bir artış

gözlenmektedir. Başakşehir Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü tarafından ilçe genelinde yürütülen projede, toplanacak bitkisel atıkların çevreyi kirlenme sinin engellenmesi ve vatandaşların bilinçlendirilerek, atık yağların değerlendirilmesi konusunda bir çalışma başlatıldı. Kızartma yapmak amacıyla kullanılan yağların; suya ve kanalizasyona dökülmeden toplanması, evlerde biriktirilerek görevlilere teslim edilmesi konusunda bilgiler verildi (Şahin, 2021, s. 173).”

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki haber incelendiğinde çevredeki kaynakların kullanımında dikkat edilmesi gerekenlerin üzerinde durulduğu ve var olan kaynakların korunmasına yönelik ve çevre duyarlılığı konusunda farkındalık kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Demokratik değerler içerisinde yer alan “duyarlılık” değerinin öğrencilerce içselleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir.

Benzer şekilde “Kaynakların Bilinçsiz Kullanımı” konusunda yer alan Görsel 4.5 ve metine aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 4.5. Kaynakların bilinçsiz kullanımı konusuna ait görsel

Görsel 4.5 ve metin incelendiğinde su kullanımına yönelik bilinçli bir farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı, suların kirletilmesi sonucunda yaşamı nasıl etkileyeceği ile ilgili bir etki oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Yine bu görsel ve metnin de doğrudan demokratik değerler içerisinde yer alan “duyarlılık” ve “çevreye saygı” değerleri ile ilgili olduğu söylenebilir.

Yine “Kaynakların Bilinçsiz Kullanımı” konusunda yer alan “Yenilenebilir enerji kaynakları” bölümündeki bir metin şu şekildedir:

“Doğal kaynaklarımızın yok olmaması ve doğru bir şekilde kullanılması için bilinçli olmak gerekir. Ülkemizin kaynaklarını hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanmak doğru

değildir. Doğal kaynaklardan, bizden sonra gelecek nesillerin de yararlanma hakkı vardır. Doğal kaynaklar bilinçsizce tüketildiğinde gelecek nesiller yaşamlarını devam ettirmekte zorlanır. Bu nedenle sorumluluk bilinciyle hareket etmeli ve doğal kaynakları tasarruflu kullanmalıyız (Şahin, 2021, s. 179)."

Yukarıda 6.sınıf SBDK "Kaynakların Bilinçsizce Kullanımı" konusunda yer alan metin incelendiğinde doğal kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılmasının gerekliliği ve sonraki nesillerin de bu kaynaklardan faydalanacakları üzerinde durulmuştur. Bunun doğrultusunda sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi ve duyarlı olunması konusuna dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak "sorumluluk" ve "duyarlılık" değerlerinin demokratik değerler içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür.

"Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim" ünitesi "Vergimi Ödüyorum" konusunda yer alan Görsel 4.6 ve metin aşağıda verilmiştir.

Devletin vatandaşlarına sunduğu yol, su, elektrik, eğitim, sağlık, ulaşım ve güvenlik gibi hizmetlerin maliyetlerinin karşılanabilmesi için vergi ödenmesi gerekir. Bunu yapmak her vatandaşın görevi ve sorumluluğudur. Ülkemizin gelişmesi ve kalkınması için vergimizi düzenli olarak ödemeliyiz (Şahin, 2021, s. 188).

Görsel 4.6. Vergimi ödüyorum konusuna ait görsel

Görsel 4.6 ve metin incelendiğinde vergi vermenin neden gerekli olduğu konusu üzerinde durulduğu ve bunun vatandaşların bir *sorumluluğu* olduğu vurgulanmıştır. Bu ifadelerin de doğrudan "sorumluluk" değeri ile ilişkili olduğu görülmektedir.

4.1.6 Etkin vatandaşlık öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi

6.sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan öğrenme alanlarının altıncısı "Etkin Vatandaşlık" olup bu öğrenme alanında yer alan kazanımların demokratik değerler ile olan ilişkisine Tablo 4.6'da yer verilmiştir.

Tablo 4.6. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi (MEB,2018)

Amaç (Kazanım)	Demokratik Değer
SB.6.6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.	Özgürlük
SB.6.6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.	—
SB.6.6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.	Katılma
SB.6.6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.	Barış
SB.6.6.5. Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.	Sorumluluk
SB.6.6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.	Adalet ve Eşitlik

Tablo 4.6 incelendiğinde **SB.6.6.1.** numaralı amacın öğrencilerin demokrasinin temel ilkelerine yönelik bir farkındalık oluşturulmasına dayalı olarak demokratik değerler içerisinde yer alan “özgürlük” değerinin içselleştirilmesine ve kazandırılmasına yönelik olduğu söylenebilir. Yine **SB.6.6.3.** numaralı amacın öğrencilerin yönetimin karar alma sürecine yönelik farkındalık oluşturmaları ve karar alırken başka fikirlerin önemsenmesinin demokrasinin bir gereği olduğuna dair fikir sahibi olmalarının hedeflendiği söylenebilir. Bu amacın da doğrudan “katılma” değeri ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. **SB.6.6.4.** numaralı amaç incelendiğinde öğrencilere toplumsal hayatta demokrasinin neden gerekli olduğu ve önemi konusunda farkındalık kazandırmak ve toplumsal düzenin devamlılığı sürecindeki önemine vurgu yapmak istendiği görülmektedir. “barış” değeri ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber **SB.6.6.5.** numaralı amacın etkin bir vatandaşın sahip olduğu hak ve üzerine düşen sorumlulukların neler olduğu konusunda öğrencilerde farkındalık oluşturmak hedefiyle oluşturulduğu söylenebilir. Haklarının ve sorumluluklarının bilincinde olan vatandaşlar yetiştirmenin hedeflendiği söylemek mümkündür. “sorumluluk” değerinin öğrencilerce içselleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Son

olarak **SB.6.6.6.** numaralı amacın eski tarihlerden günümüze kadınların toplumsal hayattaki yerine, tarihi süreç içerisinde yapmış oldukları fedakârlıklara ve de cinsiyete yönelik yapılan ön yargılara yönelik farkındalık kazandırmak adına oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

6.sınıf sosyal bilgiler dersi ders kitabı incelendiğinde Etkin Vatandaşlık öğrenme alanını Yönetime Katılıyorum ünitesi temsil etmekte olup ünite içerisinde Yönetim Biçimlerini Öğreniyorum, Yasama, Yürütme ve Yargı, Yönetimin Karar Alma Sürecine Katılıyorum, Toplumsal Hayatımızda Demokrasinin Önemi, Anayasal Güvence Altındayız ve Toplumsal Hayatta Kadının Yeri gibi konular yer almaktadır.

Ders kitabı incelendiğinde ünitenin ilk konusu olan “Yönetim Biçimlerini Öğreniyorum” konusunda özellikle demokrasi kavramının kökenine ve demokrasiyi oluşturan temel unsurlara değinildiği görülmektedir. Örneğin; ünitenin bu konusunda yer alan görsel ve metinde öğrencilerin konuya yönelik dikkatlerinin çekildiği görülmektedir.

Okula başladığınız andan itibaren öğrenim gördüğünüz sınıflarda her yıl sınıf başkanlığı seçimi yapılmaktadır. Bu seçimlerde sınıfta öğrenim gören her öğrencinin oy verme ve sınıf başkanlığına aday olma hakkı vardır. Sınıftaki öğrenciler başkan adaylarına özgür iradeleriyle oy verirler ve en fazla oyu alan öğrenci sınıf başkanı seçilir (Şahin, 2021, s. 208).

Görsel 4.7. Yönetim biçimlerini öğreniyorum konusuna ait görsel

Görsel 4.7 ve metin incelendiğinde demokrasinin ve demokratik yönetimin ilk örneklerinden birisi olan sınıf başkanlığı seçimi konusuna değinilerek demokrasinin temel ilkelerinden seçme ve seçilme hakkına değinilerek “katılma”, özgür iradenin önemine vurgu yapılarak “özgürlük” değerlerine değinildiğini söylemek mümkündür.

Ders kitabı incelendiğinde “Yönetime Katılıyorum” ünitesinin dördüncü konusu “Toplumsal Hayatımızda Demokrasinin Öneminde” yer alan Görsel 4.8 ve metin aşağıda verilmiştir.

“Demokrasinin bir yaşam biçimi olarak kabul edildiği toplumlarda, insanların hak ve özgürlükleri anayasal güvence altındadır. Toplumdaki insanlar eşittir ve kimsenin diğerinden üstünlüğü yoktur. Kişiler ve kurumlar arasındaki sorunlar hukuk yoluyla çözülür. Kişiler ülke yönetimine katılabilirler. Demokrasiden vazgeçildiği anda bütün bu kazanımlar kaybedilir (Şahin, 2021, s.220).”

Görsel 4.8. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemi konusuna ait görsel

Görsel 4.8 ve metin incelendiğinde demokratik toplumlarda insan haklarının anayasalar ile güvence altına alındığı, toplumdaki herkesin eşit olduğu ve hiçbir kimseye iltimas gösterilemeyeceği, sorunların hukuk yolu ile çözüldüğü ve insanların ülke yönetimine katılabildikleri vurgulanarak öğrencilerin “eşitlik”, “özgürlük”, “katılma”, “hukuk devleti” gibi demokratik değerleri içselleştirmelerinin amaçlandığını söylemek mümkündür.

Ders kitabı incelendiğinde “Yönetime Katılıyorum” ünitesinin “Toplumsal Hayatta Kadının Yeri” konusuna ait okuma metninden alınan bir bölüm aşağıda verilmiştir.

Okuma Metni

“Tarihte Türk kadını hem toplum hem de devlet içerisinde önemli bir değere sahiptir. Kadınlar doğrudan toplum içerisinde aktif bir şekilde hayatını devam ettirmiştir. Orta Asya Türk devletlerinde de kadın önemli hak ve yetkilere sahip olmuştur. Orta Asya Türk Devletlerinde kadın “Hatun” sıfatıyla kağanın en önemli yardımcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Asya Hun Devleti ile Çin arasında yapılan ilk barış antlaşmasını Mete Han’ın hatunu imzalamıştır. Hunlarda kadın, erkek ayrımı yoktu. Hatta öyle ki kağanın emirnameleri sadece “Hakan buyuruyor ki” ifadesiyle başlamışsa geçerli kabul edilmezdi. Yabancı devletlerin elçileri sadece hakanın huzuruna çıkmazlardı. Elçilerin kabulü esnasında hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi. Kabul törenlerinde, ziyafetlerde ve şöenlerde hatun hakanın yanında otururdu. Siyasi ve idari konulardaki görüşmeleri dinleyerek fikirlerini söylerdi. Yandaki minyatürde hakanın yabancı devletlerin elçilerini hatunla birlikte ağırladığı görülmektedir (Şahin, 2021, s.227).”

Yukarıda verilen okuma metni incelendiğinde ilk Türk devletlerinde kadının toplum içerisindeki yeri konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Kadınların toplum içerisinde aktif bir şekilde rol aldıkları hatta siyasal faaliyetlere katılım sağladıkları belirtilmiştir. Ayrıca siyasal ve idari konularda yalnız Hakanların değil eşleri Hatunların da fikirlerine başvurulduğu belirtilmiştir. Tüm bunlar incelendiğinde bu metinde öğrencilere, kadın erkek eşitliğine yönelik farkındalık kazandırmak adına “eşitlik”, kadınların da yönetimde söz sahibi olmaları açısından “katılma” ve idari konularda düşüncelerini ifade edebilmeleri hususunun belirtilmesi ile de “İfade etme özgürlüğü” değerlerinin kazandırılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Benzer şekilde “Toplumsal Hayatta Kadının Yeri” konusuna ait 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görseller ve metin aşağıda verilmiştir.

*Türkiye'nin ilk kadın avukatı
Sürreyya Ağaoğlu*

*Türkiye'nin ilk kadın
bakanı Türcan Akyol*

*Türkiye'nin ilk kadın
muhtarı Gül Esin*

Görsel 4.9. Toplumsal hayatta kadının yeri konusuna ait görsel

“Cumhuriyet kurulduktan sonra Mustafa Kemal Atatürk, Türk kadınının sosyal, ekonomik ve siyasal haklara kavuşması için bazı çalışmalar yapmıştır. 17 Şubat 1926 yılında Türk Medeni Kanunu kabul edilmiş ve Türk kadını, sosyal ve ekonomik haklara sahip olmuştur. Bu kanuna göre resmî nikâh zorunlu hâle getirilmiş, erkeklere tanındığı gibi kadınlara da boşanma hakkı tanınmıştır. Aynı kanunla miras konusunda kadın ve erkek eşit hâle gelmiş, kadınlar istedikleri mesleği seçme ve istedikleri meslekte çalışma hakkına kavuşmuştur. Türk kadınına ülke yönetiminde görev alabilmesini sağlayan siyasal haklar yine Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde verilmiştir. Kadınlara sırasıyla 1930 yılında belediye seçimlerine katılma hakkı, 1933 yılında muhtarlık seçimlerine katılma hakkı ve 1934 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Şahin, 2021, s. 229).”

Görsel 4.9 ve metin incelendiğinde Medeni Kanun'un kabulü ile kadınlara sosyal ve ekonomik haklar verildiği erkeklere tanınan bazı hakların kadınlara da tanındığı ve istedikleri meslekleri seçme özgürlüğüne kavuştukları belirtilmiştir. Aynı zamanda ülke yönetiminde söz sahibi olabilecek hakların verildiği seçme ve seçilme hakkının tanındığı vurgulanmıştır. Tüm bu ifadeler incelendiğinde kadın erkek eşitliğinin sağlanmaya çalışılması durumu “eşitlik”, kadınların istedikleri mesleği seçebilme durumları “özgürlük” ve siyasi haklar verilerek seçme ve seçilme hakkının tanınması “katılma” demokratik değerinin öğrencilerce içselleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Son olarak “Toplumsal Hayatta Kadının Yeri ve Önemi” konusunda yer alan Görsel 4.10 ve metin aşağıda verilmiştir.

Görsel 4.10. Toplumsal Hayatta Kadının Yeri ve Önemi konusuna ait görsel

“Bireylere cinsiyetlerinden dolayı toplumda adaletsiz bir şekilde davranılmasına cinsiyet ayrımcılığı adı verilir. Ülkemizde ve dünyada kadınların genellikle şoförlük, futbol hakemliği, yöneticilik vb. meslekleri yapması toplum tarafından uzun yıllar yadırganmıştır. Bu durum, cinsiyet ayrımcılığına örnektir. Bireylere cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılık yapılmamalı, kadın ve erkek her bireyin eşit haklara sahip olduğu unutulmamalıdır (Şahin, 2021, s.231).”

Yukarıdaki Görsel 4.10 ve metin incelendiğinde kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığı yapıldığı, ülkemizde ve dünyada kadınların bazı meslekleri yapmalarının yadırgandığı ve bireylere cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılık yapılamayacağı çünkü kadın erkek herkesin eşit haklara sahip olduğu konularına vurgu yapılmıştır. Kadınların da erkeklerin yaptığı

bazı meslekleri yapabileceklerinin belirtilmesi “eşitlik” değerine, cinsiyetlerinden dolayı kimseye ayrımcılık yapılamayacağını belirtilmesi “farklılıklara saygı” değerine yönelik öğrencilerde farkındalık oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

4.1.7 Küresel bağlantılar öğrenme alanındaki amaçlar(kazanımlar) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkisi

6.sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programında yer alan yedinci ve son öğrenme alanı “Küresel Bağlantılardır.” Bu öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımların demokratik değerler ile olan ilişkisi Tablo 4.7’de verilmiştir.

Tablo 4.7. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi 2018 öğretim programı küresel bağlantılar öğrenme alanında yer alan amaçların demokratik değerler ile ilişkisi (MEB,2018)

Amaç (Kazanım)	Demokratik Değer
SB.6.7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.	—
SB.6.7.2. Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini analiz eder.	—
SB.6.7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.	—
SB.6.7.4. Popüler kültürün, kültürümüz üzerindeki etkilerini sorgular.	—

Tablo 4.7 incelendiğinde yukarıda yer alan **SB.6.7.4.** numaralı kazanımın öğrencilerin popüler kültürün kültürümüz üzerindeki etkisine yönelik bir bakış açısı kazanmalarını sağlayabilmek adına “eleştirel düşünme” becerisini içselleştirebilmelerine yönelik hazırlandığını söylemek mümkündür. Bu da bireylerin bunun sorumluluğunda oldukları anlayışını beraberinde getirdiği için örtük olarak “sorumluluk” değerine atıfta bulunulduğunu söylemek mümkündür.

6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanını “Uluslararası İlişkilerimiz” ünitesi temsil etmekte olup ünite içerisinde Türk Cumhuriyetleri ve Komşu Ülkeler ile İlişkiler, Ülkemizin Ekonomik İlişkileri, Ülkemizin Üstlendiği Uluslararası Roller, Popüler Kültür gibi konuların yer aldığı görülmektedir.

Ders kitabı incelendiğinde ünitenin son konusu olan Popüler Kültür bölümünde popüler kültürün geleneklerimize ve kültürel değerlerimize olan olumsuz etkisi öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır. Bu konu üzerine ders kitabında yer alan bir metin aşağıda verilmiştir.

“.....Verilen örneklerde belirtildiği gibi popüler kültüre ait unsurlar medya araçları yoluyla çok hızlı bir şekilde yayılıp bireyler ve toplumsal hayat üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. İnsanlar bu kültürün oluşturduğu bazı unsurları sorgulamadan kabul edebilmektedir. Örneğin, bilgisayar oyunları günümüzde özellikle gençler arasında hızla yayılmıştır. Bu oyunlar kontrollü olarak oynanmadığı sürece istenmeyen sonuçlara sebep olabilmektedir. Popüler kültür, gelip geçici olan ve hızla üretilip tüketile bilen bir kültür tarzıdır. İnsanları hemen etkisi altına alabilmektedir. Burada bizlere düşen, bu durumun bilinciyle hareket edebilmektir. Kendi kültürel değerlerimizi daha iyi tanımalı, öğrenmeli ve yaşatmalıyız (Şahin, 2021, s. 256).”

Yukarıda ders kitabından alınmış metin incelendiğinde popüler kültürün çok hızlı bir şekilde toplumsal hayatı etkisi altına aldığı, insanların bu kültürün bazı unsurlarını sorgulamadan kabul ettiği, hızla yayılan bu kültüre yönelik bilinçli olunması gerektiği ve kültürel değerlerimize sahip çıkma sorumluluğu içerisinde olunması gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Burada da öğrencilere sorgulama sorumluluğunun kazandırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

4.2 Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf 2018 Öğretim Programında Yer Alan Amaçların (Kazanımlar) ve İçeriğin Demokratik Değerler ile İlişkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Araştırma kapsamında yanıt aranan ikinci soru sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretim programının amaç ve içeriğinin demokratik değerlerle ilişkisine yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Buna yönelik yapılan içerik analizinin sonucunda “Amaç/İçerik ve demokratik değer ilişkisine yönelik öğretmen görüşleri”, “Demokratik değer öğretimine yönelik uygulamalar ve güncelleme önerileri” biçiminde iki tema belirlenmiştir. Amaç/ İçerik ve demokratik değer ilişkisine yönelik temanın “Amaçlarda demokratik değerlere yer verme durumu, Amaçların demokratik değerleri yansıtmaya yeterliliği, İçerikte demokratik değerlere yer verme durumu, İçeriğin demokratik değerleri yansıtmaya yeterliliği, Öğrenme alanları ve demokratik değerler arasındaki ilişki” olmak üzere beş alt tema belirlenmiştir. Demokratik değer öğretimine yönelik uygulamalar ve güncelleme önerileri temasının altında “Demokratik değer öğretimi

uygulamaları, Öğretim programı dışı demokratik değer öğretimi, Güncelleme önerileri” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir. Amaç/içerik ve demokratik değer ilişkisine yönelik öğretmen görüşleri Tablo 4.8’de verilmiştir.

Tablo 4.8. Amaç/içerik ve demokratik değer ilişkisine yönelik öğretmen görüşleri

Alt Tema	Kodlar
Amaçlarda demokratik değerlere yer verme durumu	Temel yeterlikler Etkin vatandaşlık Farklı kazanımlar Olumlu Örnekler
Amaçların demokratik değerleri yansıtmada yeterliliği	Olumlu Olumsuz Uygulama Somutlaştırma Genel amaçlar Sadeleştirme Net odaklı kazanımlar Bağlantı olmayışı Programın yoğunluğu Ezber odaklılık Somuttan soyuta Yakından uzağa
İçerikte demokratik değerlere yer verme durumu	Doğrudan Dolaylı Tüm öğrenme alanlarına yayılım Değer-beceri-kazanım ilişkisi Disiplinler arası anlayış
İçeriğin demokratik değerleri yansıtmaya yeterliliği	Yeni uygulamalar Geniş içerik Günlük hayata sirayet etmede yetersizlik Türk büyükleri İçselleştirme eksikliği Yeni dinamikler Dijital vatandaşlık
Öğrenme alanları ve demokratik değerler arası ilişki	Etkin vatandaşlık Üretim, dağıtım ve tüketim Birey ve toplum

Tablo 4.8. (Devam) Amaç/içerik ve demokratik değer ilişkisine yönelik öğretmen görüşleri

Bilim, teknoloji ve toplum
Kültür ve miras

Tablo 4.8 incelendiğinde öğretmenlerin görüşleri, amaçlarda demokratik değerlere yer verme durumu, amaçların demokratik değerleri yansıtmaya yeterliliği, içerikte demokratik değerlere yer verme durumu, içeriğin demokratik değerleri yansıtmaya yeterliliği ve öğrenme alanları ve demokratik değerler arasındaki ilişki biçiminde alt temalarda toplanmıştır. Amaçlarda demokratik değerlere yer verme durumu ile ilgili Hatice öğretmen program amaçlarında yer alan *‘Haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, üreten ve aktif vatandaşlar’* ifadesi ile bireylerde demokratik değerleri geliştirmeye yönelik bir yaklaşım ortaya koyulduğunu vurgulamış, programın geliştirmeyi amaçladığı temel yeterliliklerden birisini de demokratik değerler olarak nitelendirmiştir. Havva öğretmen ise özellikle Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarında demokratik değerlerin yoğun olduğunu vurgulamış ve 6.sınıf programında yer alan şu kazanımların doğrudan demokratik değerlerle ilgili olduğunu belirtmiştir: *SB.6.6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır, SB.6.6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder, SB.6.6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar, SB.6.1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur, SB.6.5.4. Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.* Selim öğretmen ise birey ve toplum öğrenme alanı içerisindeki kazanımlarda demokratik değerlerin hem uluslararası hem de yerel günlük yaşam içerisinde yer alan olaylar üzerinden verildiğini belirtmiştir. Kendisi etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarında ise bu değerlerin siyasal katılım gibi politik kavramlarla ilişkilendirilerek daha bilgi temelli bir anlayışla verildiğini ifade etmiştir.

Gülnur öğretmen bu konudaki düşüncesini *“Sosyal bilgiler dersinin öğretim programında yer alan özel amaçlara baktığımda kapsamlı bir şekilde demokratik değerlere yer veren amaçların olduğunu görüyorum”* sözleriyle özetlemiş ve öğrencilerin *“İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri”* amacını bu duruma örnek olarak göstermiştir. Metin öğretmen ise 6. Sınıf sosyal bilgiler ders programında eşitlik, adalet, özgürlük, iş birliği, hoşgörü, katılım gibi demokratik değerlere önemli ölçüde yer verildiğini ifade etmiştir.

Kendisi bu konudaki içeriğin özellikle birey ve toplum ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarında yaygın olduğunu belirtmiştir. Metin öğretmen ayrıca sosyal bilgiler dersinin amaçlarında da etkin bir vatandaş yetiştirmekten bahsedildiğini, bu kapsamda, haklarını ve sorumluluklarını bilen, topluma katılım sağlayabilen, sorumluluk alabilen bir vatandaşın yetiştirilmek istendiğini vurgulamıştır. Ertan öğretmenin bu konudaki düşüncesi ise oldukça kapsamlı olmuştur:

“Şimdi baktığımız zaman sosyal bilgiler 6. Sınıf öğretim programında demokratik değerlerin kazandırılması için doğrudan bir ünite ayrılmış durumda. Ülkemizde demokrasiye verilen önemin git gide artması ve demokrasinin yerleşmesi sürecine katkı sunulması amacı ile bence güzel bir program oluşturulmuş. Öğretim programında birkaç tane daha yönetim şekllinden bahsediyoruz. Bu yönetim şekilleri ile ülkemizde uygulanan demokrasi yönetim biçimlerini kıyaslıyoruz ve öğrencilerimizin zihninde bunlar arasındaki farklılık ve benzerliklerin belirmesine imkân vermeye çalışıyoruz. Özellikle Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında gerek hürriyet ve özgürlük kavramları gerek sivil toplum örgütleri gerek yasama, yürütme ve yargı güçlerinden bahsedilmesi ve yine katılma hakkında bahsedilmesi bu öğrenme alanının demokratik değerlerin verilmesi noktasında önem arz ettiğini bizlere göstermektedir”

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş sunduğu bir konu da bu amaçların demokratik değerleri yansıtmaya yeterliliği olmuştur. Gülnur öğretmen özellikle “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında bu konuda yeterli bir içerik bulunduğunu ifade etmiş ancak bu değerlerin bir yaşam biçimi haline getirilmedikçe toplumda karşılık göremeyeceğini vurgulamıştır. Hatice öğretmen ise programın genel amaçlarında demokrasi kavramına yeteri kadar yer verilmesi de kazanımlarda demokratik değerlerin geniş şekilde yer bulunduğunu belirtmiştir. Havva öğretmen ise tersi bir görüş ortaya koymuş bu konudaki düşüncesini şöyle özetlemiştir “Tam anlamıyla yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü bu değerler soyut değerler olduğu için bunların çocuklara geçmesini sağlamak pratikte bir şeyler yapmayı gerekli kılıyor. Amaçlar arasına proje gibi ya da elle tutulur bir şeyler eklenmesi gerekir bence”.

Gülnur öğretmen de benzer şekilde belirgin bir yetersizliğe işaret etmiştir. Kendisi MEB’in müfredatta bu kazanımları aktarma konusunda doğrudan bir bağlantı kurmadığını, bu bağlantının ne ders kitaplarında ne de kazanımlarda belirgin olmadığını belirtmiştir. Selim öğretmen ise içerikteki demokratik değerlerin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Kendisi birçok demokratik değerın soyut ve uzaktan yakına bir perspektiften verildiğini belirtmiş ancak çocukların somut işlemler döneminde olduğunu, somuttan

soyuta, yakından uzağa bir anlayış benimsemenin gerektiğini ifade etmiştir. Kendisi bu konudaki düşüncelerini “Yani bu yaş grubunda oldukça somut örneklerle yer verilmesi gerekiyor ki çocuğun anlamlandırması ve bu değerleri daha kolaylıkla içselleştirmesi sağlanabilsin” ve “Daha yerel daha ülkede yaşanan ve tanık oldukları problemler anlatılırsa çocukların bu konudaki farkındalıklarının gelişmesi sağlanabilir” sözleriyle örneklemiştir.

Aylin öğretmen de benzer şekilde kazanımların demokratik değerleri aktarmada yetersiz olduğunu belirtmiştir. Kendisi bu durumu kazanımların soyut kalmasına, programın ezbere dönük ve yoğun olmasına, uygulama süreci barındırmamasına ve zamanın yetersizliğine bağlamıştır. Kendisi bu konudaki düşüncelerini şöyle detaylandırmıştır.

“Yani kazanımlar demokratik değerleri vermede tamamen yüzeysel kalıyor. Anlattığımız şeyler tamamen yüzeysel ve temel düzeyde. Bunu işledik ve öğrencide demokratik değer aşılandı diye bir şey yok Zaten bir haftada bu konuyu bitirmemiz gerekiyor. Haktır, sorumluluktur, özgürlüktür bu kavramlardan bahsediyorsun. Bunları tanımlıyorsun bir etkinlik yapıyorsun konu bitiyor zaten. ... Öğrenci bu konuyu denemede gördüğünde yapsın gibi bir kaygı var ama öğrenciye gerçekten bu demokratik değeri kazandırabildik mi kazanım yerine ulaştı mı amacımız gerçekleşti mi gibi kaygılarımız olmuyor maalesef. Ben o değerlerin oturduğunu pek düşünmüyorum.”

Benzer düşünceleri paylaşan Ertan öğretmenin bu konudaki düşüncesi ise şöyle olmuştur:

“Benim işte eksik gördüğüm kısım. Dediğim gibi evet demokrasiyi öğretiyoruz, insan haklarını saygıyı, eşitliği ve cumhuriyet yönetimini güzelce öğretiyoruz ancak kıyasını iyi yapmak lazım. Atıyorum monarşi ile demokrasiyi kıyaslarken sadece sözlü olarak farklarını saymamız çok da yeterli olmayabilir. Daha somut öğrenmelere ihtiyacı olacaktır çocukların çünkü 6. Sınıflar. Baktığınızda farklılıklara saygıyı, sorumluluk ve öz denetim gibi değerleri ya da daha birçok demokratik değeri 6. Sınıf öğretim programımızda işliyoruz. Farklı ünitelerde ve öğrenme alanlarında hemen hemen birçoğuna değiniyoruz. Sadece demokrasi ünitesinde değil diğer öğrenme alanlarında da değiniyoruz. Kazanım ve amaçlar oldukça uzun ve fazla bence. Daha az ve net bir hedefi olan kazanımların var olması ile belki bu kalıcılığın ve öğrencilerin üzerindeki bu değerlerin etkisinin daha yoğun bir şekilde görülebilmesi sağlanabilir.”

Görüşmeler sürecinde öğretmenler içeriği demokratik değerlere yer verme durumu açısından değerlendirmiştir. Metin öğretmen ise sosyal bilgilerin içeriğinin farklı disiplinlerden meydana geldiğini ve bunun demokratik değerleri daha etkili ve zengin yoldan aktarabilmek adına bir avantaj olduğunu belirtmiştir. Bu noktada öğretmen bu

zengin disiplin çeşitliliği içerisinde demokratik değerlerin örnek olaylarla desteklenerek öğretilebileceğini belirtmiştir.

Gölnür öğretmen demokratik değerklerin içeriğin birçok bölümünde yer aldığını vurgulamış ve bu konunun program içeriğinin farklı öğrenme alanlarına yayıldığını belirtmiştir. Benzer düşünceleri paylaşan Hatice öğretmen bu konudaki düşüncesini şöyle özetlemiştir: “Öğretim programında demokratik değerkler; değerk, beceri ve kazanımlar ekseninde geniş yer bulmuştur. İçeriği oluşturan bütün öğrenme alanlarında doğrudan yâda dolaylı olarak demokrasi vurgusu yapılmakta, öğrencilere demokratik bilinç kazandırma amaçlanmaktadır”.

Havva öğretmen ise düşüncelerini şöyle özetlemiştir:

“Demokratik değerkler dediğimizde aklımıza eşitlik, özgürlük, adalet, sorumluluk, duyarlılık, insan hakları gibi kavramlar aklımıza gelmektedir. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında 6. Ünite de demokrasi konusuyla ilgili değerklere doğrudan yer verilmiştir. Bu ünite de farklı yönetim biçimleri ile birlikte cumhuriyet ve demokrasi kavramlarına yer verilerek konuya başlanmış daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet organlarında bahsedilmiş. Bu konular örnekler verilmezse, basite indirgenmezse anlaşılması biraz zor kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardından karar alma sürecince bireylerin etkisinden bahsedilmiştir. Devamında ise hayatımızdaki demokrasi örnekleri konusuna geçilmiştir. Bence demokratik değerkler burada daha çok karşımıza çıkar ve örneklerle daha anlaşılır hale gelir. Ardından vatandaşların hak ve sorumluluklarının anayasa tarafından güvence altına alındığından ve kadına verilen değerkden bahsedilerek konu ünite bitmiş oluyor.”

İçeriğin demokratik değerkleri yansıtmaya yeterliliği de öğretmenler tarafından değerklendirilmiştir. Havva öğretmen içeriği bu anlamda yeterli bulmuş ve “Aslında öğretmen sınıfın ya da okulun şartlarına göre içerikte esnemeler yapabildiği için kendince uygulamalar ekleyebilir. Tabi diğer kazanımlara da vakit kalacak şekilde” şeklinde bir öneri sunmuştur. Hatice öğretmenin bu konudaki görüşleri şöyle olmuştur: Sosyal bilgiler dersi demokratik değerklerin kazandırılmasında sorumluluğu olan derslerin başında gelmektedir. Değer eğitiminin Sosyal Bilgiler eğitimiyle paralellik göstermesi bu açıdan Sosyal Bilgiler programında yer alan içerikte demokratik değerklerin geniş yer bulmasını sağlamıştır. Programın hedef ve kazanımlarında öğrencilerin ulaşılması istenen beceriler arasında demokratik değerkler önemli bir yer tutmaktadır”.

Gölnür öğretmen de içeriğin yeterli olduğunu belirtmiş ama bu içeriğin demokratik değerleri günlük hayatta davranış biçimi haline getirmede yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Ertan öğretmen ise bu konudaki düşüncesini şöyle özetlemiştir: “Türk büyükleri Türk toplumunda etkilidir. Peygamber efendimiz olsun ve Türk büyükleri olan hakanlarımız olsun bunlar çocuklarımızı etkilemektedir. Ancak içerik kısmında bunlara çok fazla yer verilmediği kanaatindeyim. Bunlara birazcık daha fazla yer verilmesi gerektiği grşndeğim”.

Bu konuda farklı bir görüş bildiren Metin öğretmen ise toplumsal yaşantı ve olayların günümüzde çok hızlı değişim gösterdiğini, özellikle teknolojinin hayatımızda önemli bir konuma gelmesi ile vatandaşlığın artık dijital bir forma dönüştüğünü belirtmiştir. Kendisi dijital vatandaşlık kavramının bir takım yeni demokratik değerlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmiş, içeriğin ise bu yeni dinamikleri yansıtmada yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Bu konuda içeriğin yeni şartlar göz önünde bulundurularak güncellenmesi ve değerler eğitimi konusunda zenginleştirilmesi nerisi bulunmaktadır.

Yine Aylin öğretmen bu konuda oldukça kapsamlı bir değerlendirmede bulunmuş içeriğin demokratik değerlere yer vermesinin sınırlı düzeyde olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“İçerikte bu değerlere, evet değiniliyor ama yüzeysel kalıyor. İçselleştirilmesi olmuyor. Mesela Kültür ve Miras işlerken, burada işte Orta Asya’daki Türklerden başlıyoruz işte kadının önemi nedir, kurultay nedir bunlardan bahsediyoruz kadınların hakan ile birlikte yönetime katıldıklarından bahsediyoruz mesela bu demokratik bir uygulama çünkü kadınlar da yönetime katılıyor. Daha sonra Kurultay’dan bahsediyoruz oradaki son söz hakkının hakanda olduğunu söylüyoruz kurultayın danışma niteliğinde olduğunu belirtiyoruz işte burada hakanın danışması farklı fikirlere önem verdiğinin de göstergesidir diyerek demokratik değerlerden bazılarına vurgu yapmış oluyoruz. İslamiyet ile birlikte bu Hz. Muhammed döneminde bazı demokratik uygulamalar var. Çünkü peygamberimiz veda haccında da eşit olunması gerektiğini adaletli olunması gerektiğini belirtmiştir.... Kadınlara önem verilmesi gerektiğinden bahsediyor. Aslında bunlar demokratik değerler. Ancak yüzeysel bahsediyoruz. Dört halife dönemi mesela diğer adı Cumhuriyet dönemi. Seçimle iş başına geliyor halifeler. Mesela bu kesinlikle demokrasinin uygulandığının bir göstergesi. İşte burada biraz demokratik değerlerden bahsediyoruz. İkinci nitede ara ara demokratik değerler var aslında. Türklerin İslamiyet öncesinde daha demokratik olduklarını düşünüyorum. Kadına verilen değer, yönetime katılması hakan yokken kurultaya başkanlık etmesi gibi...”

Öğretmenlerin görüş ifade ettiği bir diğer konu da öğrenme alanları ve demokratik değerler arası ilişki olmuştur. Gülnur öğretmen bu anlamda “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının öncü olduğunu belirtmiş ve bu öğrenme alanının doğrudan demokratik değerlerin gelişimine hizmet ettiğini ifade etmiştir.

Havva öğretmen de benzer şekilde bu konuda etkin vatandaşlık öğrenme alanının rolüne vurgu yapmıştır. Bu konudaki düşünceleri ise şöyle olmuştur: “Etkin vatandaşlık öğrenme alanı demokratik değerler ile doğrudan ilgilidir. Bahsettiğimiz demokratik değerlerin hepsi bu öğrenme alanında sıkça karşımıza çıkmaktadır”. Havva öğretmen ayrıca demokratik değerlerin öğretiminde rol oynayan farklı öğrenme alanları da olduğunu belirtmiş, bu durumu şöyle açıklamıştır: “Birey ve Toplum” öğrenme alanında toplumsal birlik ve beraberlikten bahsediyor, insanlar da bir arada yaşarken demokratik değerlere uygun olarak yaşamalı, bu bağlamda bu öğrenme alanı demokratik değerlerle ilgilidir. “Üretim Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında da vergi verme sorumluluğundan ve adaletten bahsedildiği için bunu da ilgili sayabiliriz”.

Hatice öğretmen de ülke vatandaşlarının hak, sorumluluk ve özgürlükler bağlamında sahip olduğu nitelikleri konu aldığı için “Birey ve Toplum”, telif ve patent hakları ile sahip olunmak istenilen ürünlere yasal yollardan erişmenin önemine vurgu yapıldığı için “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, demokrasi kavramını en temel bilgi düzeyinden ideal yönetim şekli olmasına kadar geniş bir perspektifte aldığı, tarihsel gelişimini de dâhil ederek çok boyutlu işlediği için “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının demokratik değerlerle ilgili olduğunu belirtmiştir. Metin öğretmen ise bu konudaki düşüncelerini şöyle özetlemiştir:

“Şimdi 6. Sınıf öğretim programını ele aldığımızda Demokrasinin Serüveni diye bir ünitemiz var. Zaten burada başlı başına demokratik değerlerin yoğun bir şekilde yer aldığını söylemek mümkün. Ülkemiz ve dünya konusunda da demokratik değerlere yer veriliyor kısmen. Yani dediğim gibi farklı disiplinler olduğu için şimdi demokratik değerleri tek bir alana sıkıştırıp tek bir alanda vermiyoruz. Ben sadece hani demokrasinin serüveni konusunda demokratik değerleri direkt aktarabiliyoruz diyebilirim ama onun dışında birçok konuda bu bağlamayı yapabiliyoruz. Dediğim gibi ülkemiz ve dünya konusunda diğer ülkeler ile olan ilişkilerimizi anlatırken çeşitli değer aktarımlarında bulunabiliyoruz demokratik değerlerin aktarımı konusunda. İlk ünitemizde yine biz ve değerlerimiz konusunda hoşgörülü olmayı, eşitliği ve adaleti kısmen çocuklara aktarabiliyoruz.”

Bu konuda detaylı değerlendirme yapan Ertan öğretmen olmuştur. Ertan öğretmen öğrenme alanlarını ayrı ayrı değerlendirerek kapsamlı görüşler ortaya koymuştur. “Birey ve Toplum” öğrenme alanının demokratik değerleri desteklediğini şu biçimde ifade etmiştir:

“Baktığımız zaman ünite ünite incelediğimizde birinci öğrenme alanı olan Birey ve Toplum ünitesinde biz ve değerlerimiz diyor. Demokratik değerlerin burada desteklendiğini şu şekilde görüyoruz. Kültür ve birliktelik, farklılıklara saygı, ön yargı ve kalıp yargı konuları, toplumsal birliktelik birey ve gruplar, sivil toplum örgütleri vb. ile birinci ünite de demokratik değerlere yer verildiğini görüyoruz. Burada özellikle dikkatimi çeken bu ünite de çocuk yavaş yavaş demokrasiyi ve demokratik değerleri benimseyebilecek hale getiriliyor. Demokrasi birlikte yaşama için gereklidir bu öğrenme alanında özellikle toplumsal birliktelik ve dayanışmanın ele alınması bu konuya hassasiyet gösterildiğinin de kanıtı. Birey ve Toplum öğrenme alanına baktığımız zamanda biz ve değerlerimiz teması kapsamında demokratik değerlerin aktarılmasında oldukça yeterli olduğunu söyleyebilirim. Yine yardımlaşma ve dayanışma konusu altında bu değerlerin verildiğini ayrıca sorunlara çözüm buluyorum konusu çerçevesinde de yine bu değerlere değinildiğini söylemek mümkün. İlk ünite de gördüğüm demokrasi ve demokratik değerlere yönelik bir alt yapının oluşturulmaya çalışıldığıdır. O yüzden kitabı beğeniyorum bu açıdan. İlk ünite doğrudan demokrasi ünitesi değil ama demokrasinin temel yapı taşlarını ele aldığımız bir öğrenme alanı bizim için.”

Ertan öğretmen ayrıca “Kültür ve Miras” öğrenme alanında demokratik değerlere yer verildiğine yönelik düşünceleri şöyledir:

“Aslında bu öğrenme alanında demokrasiye ve demokratik değerlere pek verilmediğini düşünüyoruz ancak öyle değil. Özellikle ilk Türk Devletlerinde yönetim anlayışı içerisinde kağanların eşleri olan hatunlara özel bir hassasiyetleri olduğunu görüyoruz. Hatunların elçi kabul etmeleri, kurultaya kimi zaman başkanlık etmeleri vb. gibi durumların buna kanıt olduğunu söylemek mümkün. Ayrıca devlet yöneticilerinin fikirlerinin sorulduğu meclislerin bulunması, halktan kimselerin burada söz hakkının olması vb. gibi durumlar farklı fikirlere saygı gösterildiğini ve çoğulculuk ilkesinin benimsendiğini göstermektedir.”

Ertan öğretmen tüm öğrenme alanlarına yönelik gerçekleştirdiği kapsamlı bir genel değerlendirme bulunmuştur. Buna göre şu görüşleri bulunmaktadır:

“Şimdi baktığımızda ilk iki ünite demokratik değerleri içerisinde barındırıyor. Konunun özü ise 6. Ünite de veriyor. Burada artık demokrasi demokratik değerlere derinlemesine

vurgu yapılıyor. Birinci ünite toplumsal birliktelik, yardımlaşma ve dayanışma, farklılıklara saygı, sorunlara çözüm buluyorum vb. gibi konularla demokratik değerlerin aktarılması konusunda önemli bir etkiye sahip olmuş. İkinci ünite de dediğim gibi tarihi büyük şahsiyetlerin üzerinden demokrasiye ve demokratik değerler vurgu yapıldığını görüyoruz ayrıca ilk Türk devletlerindeki yönetim anlayışı ve sosyal yaşamın içindeki demokratik tutum ve değerleri de görebiliyoruz. ... Üçüncü üniteye baktığımız zaman ...demokratik değerlere yönelik pek bir şey çıkaramadım açıkçası. Dördüncü öğrenme alanı olan bilim, teknoloji ve toplum bölümünde de sosyal bilimlerin hayatımıza etkisi, bilimsel araştırma basamakları gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Burada biz sosyal bilimleri işlerken hukuk bilimini, sosyolojiyi vb. görüyoruz. Burada insan haklarından ve korunması sürecinden hukuk bilimi aracılığı ile bahsediyoruz. Beşinci ünite de Üretim, Dağıtım ve Tüketim konusunda demokratik değer olarak bir vergimi ödüyorum kısmı var. ... Bu sayede en önemli demokratik değerlerden birisi olan Sorumluluk değerini de içselleştirmeye çalışmış oluyor. Kaynakların Bilinçli Kullanımı konusunda da bazı değerlere değinildiğini söylemek mümkündür. Buradaki kaynakların bilinçsizce kullanımı ve ülke ekonomisindeki yeri konusunda aslında bizim toplumsal değerlerimizle iç içe konular.....Bu ünite de direkt olarak demokratik değerlere değinilmese de aslında alt metinde çok önemli mesajlar ve hedefleri içerisinde taşımaktadır. Topluma, doğaya, insana ve tüm canlılara saygı çerçevesinde ayrıca farklılıklara saygıyı da pekiştirmiş oluyoruz. Yedinci üniteye baktığımız zamanda ülkemizin komşularıyla olan uluslararası ilişkileri ve popüler kültür konusu ile bazı uluslararası kuruluşların özellikleri konuları var. Bu kısımda çok bir demokratik değerden bahsetmek mümkün olmasa da ülkemizin demokrasisi gelişmiş ülkeler ile hacimli bir ticaretinin olduğunu görebiliyoruz.”

Sonuç olarak, 6. sınıf sosyal bilgiler 2018 öğretim programında amaç (kazanım) ve içerik kısmında demokratik değerlere yer verilmesine yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin olumlu düşüncelere sahip olmakla birlikte, bu konuda eksik buldukları noktaları vurguladıkları belirlenmiştir.

Bununla birlikte, demokratik değer öğretimine yönelik uygulamalar ve güncelleme önerileri teması kapsamındaki alt temalar ve kodlara Tablo 4.9’da yer verilmiştir.

Tablo 4.9. Demokratik değer öğretimine yönelik uygulamalar ve güncelleme önerileri

Alt Tema	Kodlar
Demokratik değer öğretimi uygulamaları	Örneklerle anlatma Güncel haber kullanımı Drama Öğrenci tercihleri Dijital materyal kullanımı Duyuşsal boyut Empati Benzer uygulamalar Zaman yetersizliği
Öğretim programı dışı demokratik değer öğretimi	Model olma Olumlu sınıf iklimi Sürecin doğal parçası Örtük program Yaparak yaşayarak öğrenme Özgür ve demokratik bir sınıf ortamı Eleştirel bakış açısı geliştirme Çoğulcu sınıf yönetimi
Güncelleme önerileri	Uygulamaya dönük kazanımlar Zengin içerik Ders saatleri Projeler Değerlerin yayılımı Yeni örnekler Etkinlik temelli kazanım ve içerikler Basit ve hedefe yönelik kazanımlar Toplumsal sorunlara vurgu

Tablo 4.9 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin demokratik değerlere yönelik farklı uygulamalara yer verdikleri görülmektedir. Bu konuda görüş bildiren Murat öğretmen demokratik değerlerin öğretiminde sıklıkla güncel olaylardan yararlandığını, bu güncel olayları sınıf ortamına taşıyarak incelediklerini belirtmiştir. Yine ayrıca drama etkinliklerinden de yararlandığını ifade etmiştir. Havva öğretmen bu noktada sıklıkla örneklerle anlatma yöntemine başvurduğunu belirtmiştir. Bu konuda “*Mesela, yapılan seçimleri örnek veriyorum. “Köy okulu olduğumuz için en yakın örnek muhtarlık seçimiydi bu sene. Oradan örneklerle pekişmesini sağladım. Ayrıca klasik olarak sınıflarda yapılan başkanlık seçimini örnek veriyorum. Yani örneklerle pekiştirme sağlıyorum*” biçiminde uygulamalarını anlatmıştır. Hatice öğretmen ise bu süreçte doğrudan öğrenci tercihlerine yönelik ders etkinlikleri planlama, dijital materyaller yoluyla çok yönlü uyarıcılar oluşturma, demokrasinin duyuşsal boyutta kazandırılmasında yönelik marş gibi içeriklerden faydalanma gibi yollar seçtiğini

belirtmiştir. Ertan öğretmenin bu konudaki değerlendirmesi ise oldukça kapsamlı olmuştur:

“Şimdi baktığımız zaman birbirine saygı konusunu anlatırken genellikle öğrencilerin kendileri üzerinden örnekler veriyoruz. Mesela derste birbirlerinin sözünü kesme ve saygı konusunda kalıcı öğrenmeler adına şu şekilde bir etkinlik yapıyorum. Herkes sınıfın içerisinde konuşsun ve kendi anlatmak istediği şeyi karşıdakine aktarmaya çalışsın. Çocuklar deniyorlar ve olmuyor böyle öğretmenim diyorlar. Ben de onlara işte sınıf içerisinde birisi konuşurken ya da dışarıda birisi konuşurken bir büyüğümüz bir şey anlatırken onun sözünü keserek saygısızlık olur ve bize anlatmak istediği şeyi anlamayız. Aynı şeyin size yapılmasını ister misiniz diye soruyorum hayır öğretmenim istemeyiz diyorlar. Ön yargı ve kalıp yargı konularını vurucu örnekler ile anlatmaya çalışıyoruz. Çocukların bazı örnekler yardımı ile kalıcı olarak değerleri benimsemesini sağlamaya çalışıyoruz. Örneğin seçim ve siyasal katılım mevzusunu anlatırken sınıf başkanlığı seçimini yapıyoruz ya da okul öğrenci temsilcisi seçimlerini yapıyoruz...”

Aylin öğretmen ise zaman sınırlılığı nedeniyle uygulamalar yapma konusunda sorun yaşadığını, bu noktada daha çok öğrencilere model olma yolunu seçtiğini ifade etmiştir. Bu konudaki düşünceleri şöyledir:

“Sınıfımızda çok fazla etkinlik yapacak vaktimiz olmuyor aslında. Örneğin bizler sınıflarımızda öğrencilerimize rol model oluyoruz. Öğrenciler bizlerden oldukça etkileniyorlar. Eğer doğru rol model olabilirsek onlara gerçekten bu demokratik değerlere sahip bireylerin oluşturulmasına katkı sağlayabiliriz. Ancak öncelikle biz bu değerlere sahip olmayıp ve sınıfta da bu tutum içerisine girmezsek nasıl demokratik değerlere sahip bireyler yetiştirebiliriz ki? Bir öğretmen istediği kadar bu değerlerden bahsetsin eğer öğrencilerine karşı adil veya eşit ya da saygılı değilse onlardan bu değerlere sahip bireyler olmalarını bekleyemez. Sözlerden ziyade davranışların bu değerlerin kazandırılmasında daha büyük bir öneme sahip olduğunu söyleyebilirim...”

Tablo 4.9 incelendiğinde öğretmenlerin program dışı demokratik değer öğretimi uygulamalarının farklı biçimde olduğu belirlenmiştir. Havva öğretmen bu noktada model olma yolunu seçtiğini ifade ederek düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: *“Veriyorum. Ders dışında bahçede ya da koridorlarda çocukları uyarırken ya da çocuklar arasındaki bir sorunu çözerken demokratik değerler açısından örnekler verip onları anlama ve konuşma yoluna yönlendirerek onlara örnek olmaya çalışıyorum”* biçiminde ifade ederken Hatice öğretmen de bunu olumlu bir sınıf iklimi oluşturarak yaptığını belirtmiştir. *“Öğrencilerin birey olma sürecini destekleyici sınıf iklimi oluşturmayı önceliyorum. Söz*

hakı verirken adil davranmaya ya da öğrenci cevaplarını dinlerken kendilerini ifade ediş süreçlerini desteklemeye özen gösteriyorum”.

Gölnur öğretmen ise sınıfta yapılan olağan uygulamaların aslında bu sürecin doğal bir parçası olduğunu belirtmiş ve öğrencilerin sırasını beklemesi, söz alarak konuşması, fikirlerin özgürce ifade edilebilmesi, her öğrencinin söz hakkının olması gibi durumların doğal olarak bu süreci desteklediğini belirtmiştir. Ayrıca Metin öğretmen, sınıfta çoğulcu anlayışa uygun bir yönetim izlediğini, sınıf başkanı seçimi tarihlerinin bile kendisince değil öğrencilerce belirlendiğini söylemiştir. Kendisi ayrıca öğrencilerde eleştirel bir bakış açısı oluşturmaya çalıştığını belirtmiş, buna yönelik izlediği adımları şu biçimde ifade etmiştir:

“Ders anlatımı sürecinde kapalı oy açık sayım ilkesine benzeşim kurarak isimsiz eleştiriler alıyorum. Hani her dönemin sonunda öğrencilerime kendime yönelik, kendimi anlamam tanımam ve ders işleyişime ilişkin öğrencilerimden isimlerini yazmadan benimle ilgili eleştirilerini yazmalarını istiyorum. Daha sonra bunları toplayıp kendimi çocukların gözünden değerlendiriyorum. Ve hatalarım varsa onları düzeltereğimi çocuklara belirtiyorum. Ben de buna karşı tabi ki yeri geldiğinde onların yaptıkları hataları eleştirebileceğimi söylüyorum kendilerine. Bu şekilde karşılıklı bir eleştiri anlayışı geliştirmiş oluyorum. Program dışında bunları yapıyoruz”

Murat öğretmen, bu konuda öğretmenlerin temelde bilgi basamağındaki ders içeriğine bağlı kaldığını program dışı demokratik değer öğretimi uygulamalarının sınırlı olduğunu belirtmiştir. Kendisi bu durumu eleştirmiş ve bu sorunu çözmek adına özgürlükçü ve demokratik bir sınıf kültürü oluşturmaya çalıştığını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Demokratik bir sınıf kültürü içerisinde eşitlikçi, özgürlükçü ve öğrencilere sorumluluk yükleyen olayları destekleyerek çocuklarda demokratik değerlere yönelik farkındalığın oluşmasını sağlamaya çalışıyorum diyebilirim...Ya da sınıftaki her çocuğun fikrini özgürce söyleyebileceği bir ortam yaratmak. Okul içi ve okul dışında çocukları sosyal sorumluluk projelerine yönlendirmek. Önceden vardı mesela şu an pek uygulanmıyor. Katılım ve seçme seçilme hakkı gibi kavramları benimseyebilsinler diye çocuklar okulda okul meclisleri oluşturunuyorduk. Başkanlık seçimleri il ya da ilçe temsilcisi seçimleri yapıyorduk. Bunlar aslında uygulamalı olarak çocuklara aktarıldığında demokratik değerlerin kazanılması ya da değer kavramının kazanılmasının daha kolay olacağını düşünüyorum”.

Ertan öğretmenin bu konudaki düşünceleri ise şöyle olmuştur:

“En basitinden sınıf içerisinde bir öğrencinin söz hakkı alarak konuşması ya da söz alan bir öğrenci sözünü bitirdikten sonra düşüncelerini ifade etmesi bir demokratik değer örneğidir. Yani aslında resmi program değil sadece aynı zamanda örtük programın içerisinde de demokratik değerleri işlemeye çalışıyorum. Örneğin iki çocuk sınıf içerisinde bir sorun yaşadığında eğer çok özel değilse bunu sınıf içerisinde çözmelerini sağlıyorum. Onlara çoğu zaman seçme şansı veriyoruz yapacağımız etkinliklerin belirlenmesi sürecinde kararlarına saygı duyulduğunu göstererek başkalarının da kararlarına saygı duymaları gerektiğinin farkına varmalarını sağlıyoruz. Ve bu da çocuğa kendini değerli hissettiriyor. Yani siz istediğiniz kadar demokrasi ve demokratik değerlerden bahsedin. Eğer bunu hayatınıza yansıtmıyor ve uygulamıyorsanız çocukların bu değerlere sahip bireyler olmasını bekleyemezsiniz.”

Aylin öğretmen de Ertan öğretmene benzer şekilde kapsamlı bir değerlendirme sunmuştur. Onun bu konudaki düşünceleri şöyledir:

“Öğrencilerimize eşit ve adil yaklaştırmaya çalışıyoruz. Demokratik bir tutum içerisinde yer almaya çalışıyoruz. Onlara demokratik bir sınıf yönetimi anlayışı ile yaklaşarak kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri atmosferler kurmaya çalışıyoruz diyebilirim. Demokratik değerler ailede kazandırılmaya başlanmalı ki okulda da çocuklarımızı yetiştirme sürecinde zorlanmayalım.”

Tablo 4.9 incelendiğinde 6. sınıf 2018 öğretim programında yer alan amaçlar ve içeriğe yönelik öğretmenlerin farklı önerileri bulunmaktadır. Hatice öğretmen böyle bir durumda program içinde uygulamaya dönük kazanımlara daha fazla yer vereceğini ifade etmiştir. Kendisi ayrıca demokratik süreçleri içeren yaşam deneyimi kazandırma noktasında daha zengin bir içerik geliştirmenin gerekliliğini ifade etmiş ve ders saatini artırmanın etkin katılımlı bir süreç için önemli bir gereklilik olduğunu belirtmiştir. Murat öğretmen programın demokratik değerleri kazandırmasına yönelik önerilerini genel olarak ele almış ve şu görüşleri ifade etmiştir:

“Program geliştirme ekibinde yer almış olsaydım yapacağım değişiklik aslında kazanım bazlı olmayacaktı. Görüşmenin genel kapsamında bahsettiğim gibi ulaşacağımız sonuç kazanımların belirlenmesi sürecinde çok büyük eksikliklerin olmadığını düşünüyorum ben. Bu değerleri aktarmada bu değerleri çocuğun benimsemesinde sıkıntı yaşadığımızı düşünüyorum. Ben daha çok işin kazanımsal ya da içeriksel bir güncellemeden ziyade uygulamaya dönük güncellemeler yapılırsa çocukların demokratik

değerleri yaşam biçimi haline getirebilmesinin daha kolay olabileceği kanaatindeyim. Özellikle demokratik değerler dediğimiz evrensel değerlerin kazandırılmasında sadece bir ders olarak sosyal bilgiler dersine sorumluluk yüklenmesi değil milli eğitimin kurum ve okul bazlı olarak bunları bir çalışma altına alarak işte değerler eğitimi dersi olabilir zorunlu ya da seçmeli olarak ya da oluşturulabilecek atölyelerde bu konuya yönelik projelerin hazırlanıp uygulanabilir bir hale getirilmesi ve bireylere kazandırılması gerektiğini düşünüyorum.”

Havva öğretmen programa öğrencilerin demokratik değerleri hayatlarında uygulamalarını sağlayacak projeler eklenmesini önermiştir. Aylin öğretmen bu konudaki düşüncelerini *“Daha uygulamaya dönük kazanımlar yazılmasına dikkat ederdim. Biz bunları sözlü bir şekilde anlatıp geçiyoruz ancak bunların hiçbirisi uygulamaya dönük değil neredeyse. Etkinlik temelli içerik ve kazanımlara yer vererek daha yaparak yaşayarak yapılan öğrenme ortamları ile de desteklemeliyiz”* sözleriyle ifade etmiştir. Kendisi ayrıca programın sadeleştirilmesine yönelik düşüncelerini şöyle özetlemiştir: *“Bu çocuklara gerçekten demokratik değerler aşılanmaya çalışılsa da maalesef böyle bir şey yok. Hızlı hızlı geçelim mantığı var. Her hafta bir konu her hafta bir konu, mecbursun bitirmeye... Sonrada soru çözmek zorundasın. Bunlar isteniyor senden. Eğitim programı da çok ağır. Öyle olunca da maalesef bu değerler içselleştirilemiyor. Öğretim programının sadeleştirilmesi şart”.*

Metin öğretmen ise bir program geliştirme ekibinde yer alsa Sosyal bilgiler programına ayrımcılık, şiddet, ön yargı, kalıp yargı gibi toplumsal problemlerine yönelik daha geniş bir içerik eklenmesi yönünde öneriler sunacağını belirtmiştir. Kendisi ayrıca daha basit ancak hedefe dönük kazanımlar ekleyeceğini şu sözleriyle özetlemiştir. *“Bu kazanımlar en basit ve günlük hayattan örnekler olabilir, mesela bir yerde sıra beklerken, trafik akarken nasıl davranılması gerektiğini anlatmak, bunların demokratik hayatın bir parçası olduğunu belirtmek gerekiyor”.*

Ertan öğretmen ise bu konudaki düşüncelerini öğrenme alanlarını dikkate alarak şöyle ifade etmiştir:

“Demokratik değerleri bütün ünite yani öğrenme alanlarına yaymamız lazım bunu yapmak isterdim. Bazı ünitelerde alt metin olarak yer alıyor ancak özellikle 2. Ünite de tarihe yolculuk kısmında direkt olarak demokratik değerlerin aktarılacağı kazanımlar ve konu içeriklerinin olması taraftarıyım. ...Son olarak genel olarak kitap işte demokrasi ve demokratik değerler konusunda net olarak sınıfta kaldı eksiktir diyemem bence gayet güzel ele almışlar sadece bazı yerlerde daha belirgin olması kanaatindeyim.”

Sonuç olarak, sosyal bilgiler retmenlerinin demokratik değerleri kazandırmak için farklı uygulamalara yer verdikleri, ancak uygulamaları farklılaştırmaya yönelik nerileri olduğu ve özellikle sosyal bilgiler programının daha sadeleştirilmesi ve uygulamanın zenginleştirilmesi gerektiğine yönelik nerileri bulunmaktadır.

5 SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde Sosyal bilgiler 6.sınıf 2018 öğretim programında yer alan amaç(kazanım) ve içeriğin demokratik değerler açısından incelenmesi ve buna yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesi ile ortaya çıkan sonuçlar ve bu bağlamda alan yazında yer alan diğer bulgular ile karşılaştırmalı analizlere yer verilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler sonrasında ise alan yazında başka nasıl çalışmalar yapılabileceği, bilim dünyasına ne gibi katkılar sunulabileceği ile alakalı diğer araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

5.1 Sonuçlar

Sosyal Bilgiler 6.sınıf öğretim programında yer alan amaç (kazanım) ve içeriğin demokratik değerler açısından incelenmesi ve buna yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular sonucunda aşağıdaki sonuçlar ortaya konmuştur.

- Birey ve toplum öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımlarda sorumluluk, dayanışma, farklılıklara saygı, yardımlaşma, hak ve özgürlük demokratik değerlerine yer verildiği, ders kitabında yer alan içerikte de özellikle kimi sorular, görseller ve örnek olaylar ile farklılıklara saygı, sorumluluk ve yardımlaşma demokratik değerlerinin ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımların demokratik değerleri yansıtmada yeterli olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, 6. Sınıf ders kitabı incelendiğinde “Tarihe Yolculuk” ünitesinin ilk Türk devletleri bölümünde demokrasi ve demokratik değerlere kısmen yer verildiği belirlenmiştir.
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer alan amaç/kazanımların demokratik değerler ile doğrudan ilişkili olmadığı, Yeryüzünde Yaşam ünitesinin içeriğinin de daha çok coğrafi birtakım becerileri aktarmaya yönelik olduğu ve demokratik değerlere yer verilmediği sonucu ortaya çıkmıştır.
- Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme alanındaki amaç/kazanımlarının bilimsellik ve saygılı olma demokratik değerleri ile ilişkili olduğu, içerik incelendiğinde demokratik değerler içerisinde yer alan “saygı” ve “dürüstlük” değeri ile ilişkilendirildiği belirlenmiştir.

- Üretim ve Dağıtım öğrenme alanı incelendiğinde amaç/kazanımların “duyarlılık” ve “sorumluluk” değerlerine vurgu yaptığı, içerik incelendiğinde de benzer biçimde bu demokratik değerlerin ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı incelendiğinde demokrasi kavramının en sık yer aldığı ünite olduğu ve de amaç/kazanımların “eşitlik”, “katılma”, “adalet”, “barış”, ve “özgürlük” değerlerine vurgu yaptığı, içerik incelendiğinde de ders kitabının içerisinde bu demokratik değerleri kazandırmaya yönelik metinler, görseller ve etkinliklerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca demokratik değerler ile en yakından ilişkili öğrenme alanı olduğu da kazanımların incelenmesi sonucu ortaya çıkarılmıştır.
- Küresel Bağlantılar öğrenme alanına bakıldığında burada yer alan amaç/kazanımların demokratik değerleri yansıtmada yetersiz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte 6.sınıf ders kitabı incelendiğinde Uluslararası İlişkilerimiz ünitesi Popüler Kültür konusunda demokratik değerlere kısmen yer verildiği belirlenmiştir.
- Öğretmenlerin birçoğu öğretim programında yer alan amaç (kazanım) ve içeriğin demokratik değerler ile ilişkili olduğunu ancak amaçlarda da içerikte de birtakım ayrıntılara yer verilmesi gerektiğini ve detaylandırılmasının daha yerinde olacağını belirtmişlerdir.
- Kimi öğretmenlere göre programın içerisinde genel amaçlarda pek fazla demokratik değerlere yer verilmemiş olmasına rağmen amaç/kazanımlarda bu durum olumlu yönde değişmiştir.
- Kimi katılımcılar amaç/kazanımların demokratik değerleri yansıtmada yetersiz kaldığını içerikte de bu değerlerin soyut olmasından ötürü çocuklara kazandırılmasında yetersizlikler olduğunu belirtmiştir.
- Katılımcılar özellikle 1. ve 6. ünitelerin demokrasi ve demokratik değerleri içerisinde barındırdığını geri kalan 5 ünitenin ise bu konuda pek yeterli olmadığını belirtmişlerdir.
- Amaç/kazanımların demokratik değerleri yansıtmada yetersiz olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.
- Değerlerin soyut olması ve çocukların yaşlarına indirgenememesi de yine ortaya çıkan sonuçlardandır.

- Kimi öğretmenler içeriğin yeterli olduğu konusunda görüş belirtmiş olsalar da ders kitaplarının demokratik değerlerin davranış haline dönüştürölüp günlük hayata aktarılmasında yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir.
- Kimi öğretmenler demokratik değerleri daha kalıcı bir şekilde çocuklara aktarmak istediklerini ancak zamanın yetersizliğinden yani ders süresinin azlığından dolayı ders içerisinde olumlu ve etkili bir öğrenme ortamı oluşturmadıklarını vurgulamışlardır.
- Demokratik değerlere yönelik uygulama eksikliklerini kimi katılımcıların öğrencilere model olma yoluna giderek kazandırmaya çalıştıkları sonucu ortaya çıkmıştır.
- Kimi öğretmenler hem kendilerinin hayatlarından hem de çocukların hayatlarından bolca örnekler sunarak “hayatilik” öğrenme ilkesi doğrultusunda demokratik değerleri daha kalıcı hale getirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, demokratik değerler çağımız bireylerinin sahip olması gereken temel değerler arasındadır. Demokratik bir yönetim anlayışı ile yönetilen ülkelerde de bu değerlerin bireylere nasıl ve ne şekilde kazandırılacağı soruları üzerinde durulmaktadır. Bu değerlerin bireyce kazanılması aynı zamanda sağlıklı bir toplum inşa edeceği için devletler özellikle günümüz dünyasında bunun üzerine eğilmiş durumdadırlar. Okullar ve okullarda yer alan programların da bu konunun aktarılmasının en önemli anahtarı olduğunun bilincine vararak eğitim sistemlerini de buna yönelik tasarlama yoluna gitmişlerdir. Bu tasarlama sonucunda özellikle sosyal bilgiler dersinin çok yönlü yapısı itibarıyla bu değerlerin aktarılmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Bunun kanıtı olarak da sosyal bilgiler programında yer alan değerlerin hemen hemen birçoğunun demokratik değerler ile yakından ilişkili olması gösterilebilir.

5.2 Tartışma

Görüşmeler sürecinde öğretmenler programın amaç(kazanım) ile içeriğinin demokratik değerlerle olan ilişkisine yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Öğretmenler özellikle programın amaçlarında demokratik değerlerin aktarımıyla ilişkilendirilebilecek önemli ifadeler olduğunu düşündüklerini belirtmiş, bu noktada amaçların demokratik değerlere yer verme noktasında yeterli olduğuna işaret etmiştir. 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde (MEB, 2018) “Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı’nın özel

amaçları” başlığı altında demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli bireylerin yetiştirilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir. Dahası, bilimsel ahlakı gözeten, her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanan, bilinçli, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, eleştirel düşünen, katılımın önemine inanan, kişisel ve toplumsal sorunların çözümünde rol almaya istekli bireyler yetiştirilmesinin programın amaçları arasında olduğu görülmektedir. Bütün bunların yanında, demokrasi ve insan hakları kavramlarının içeriği bilen ve yaşamını demokratik kurallara göre düzenleyen, farklı değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilen bireylerin yetiştirilmesi de sosyal bilgilerin amaçları arasında gösterilmiştir. Bu noktada, öğretmenlerin amaçların demokratik değerleri yansıtmaya yeterliliğine yönelik olumlu görüşlerinin programda da karşılık bulduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin bir kısmı öğrenme alanlarında demokratik değerleri yansıtan kazanımların yeterli olduğunu ifade etmiş, bu noktada “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Buna karşın bazı öğretmenler ise kazanımların yetersiz olduğunu, birçok kazanımın soyut olan bu demokratik değerleri somut şekilde yansıtamadığını ve öğrencinin yakın çevresini içermediğini belirtmiştir. Bu noktada öğretmenler demokratik değerlerle ilgili kazanımların somuttan soyuta ve yakından uzağa anlayışı çerçevesinde düzenlenmesinin gerekliliğine işaret etmiştir. Türkiye’de tarihsel süreçte uygulanan Sosyal bilgiler öğretim programları incelendiğinde somuttan soyuta ve yakından uzağa ilkelerinin programın önemli parçalarından birisi olduğu görülmektedir. Örneğin 1968 Sosyal Bilgiler öğretim programı incelendiğinde, program içerisinde “*Ünitelerin işlenmesinde ‘Yakından uzağa’ ilkesine uyulmalıdır. Çocuğa bulunduğu çevreyi incelemekle işe başlamalı ve yakından uzağa, görüldenden görülmeye geçerek onun görüş ve düşünüş ufkunu derece derece genişletmelidir. Bunun için de önce çocuğun içinde yaşadığı il, bölge, sonra yurt ve dünyaya geçilmelidir*” (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 1968) ifadesine yer verildiği görülmektedir. Benzer şekilde 1998 sosyal bilgiler öğretim programında da konuların işlenişinde somuttan soyuta ve yakından uzağa ilkesine dikkat edinilmesi uyulması gerektiği ifade edilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 1998). Bu noktada programdaki demokratik değerlerin bu ilkelere uygun olmamasının sosyal bilgilerin temel prensiplerini yansıtan ve sonraki programlarda da yer alan (MEB, 2005a; 2005b; 2018) söz konusu öğretim ilkeleriyle çeliştiği söylenebilir. Bu nedenle ilgili kazanımların somuttan soyuta ve yakından uzağa şekilde gözden geçirilmesinin gerekli olduğu düşünülebilir.

Öğretmenler ayrıca içerikte demokratik değerlere yer verme durumu ile ilgili de değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Öğretmenler sosyal bilgilerin farklı disiplinlerden meydana geldiğini ve bunun demokratik değerleri daha etkili ve zengin yoldan aktarabilmek adına bir avantaj olduğunu belirtmiştir. Bu noktada öğretmenler birçok öğrenme alanında doğrudan ya da dolaylı yoldan demokratik değer öğretimine hizmet eden bir içerik olduğunu belirtmiş, bunun sosyal bilgilerin disiplinlerarası yapısının doğrudan bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Alanyazın incelediğinde, mevcut çalışmaların öğretmenlerin bu konudaki düşüncesini desteklediği söylenebilir. Örneğin; Sağdıç (2019) disiplinlerarası yaklaşımın yalnızca öğrenme-öğretme süreçlerini geliştirmede, aynı zamanda değer eğitimi açısından önemli bir avantaj oluşturduğunu ifade etmektedir. Görüşmeler sürecinde, öğretmenler demokratik değerlerin yalnızca kazanımlar çerçevesinde öğretilmediğini, değer-beceriler-kazanımlar birliği ekseninde sürdürülen değer eğitimi anlayışının hâkim olduğunu belirtmiştir. 2018 sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde “Sosyal bilgiler dersi öğretim programında temel beceriler” başlığı altında empati, iş birliği, kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, sosyal katılım, iletişim, öz denetim gibi becerilerin bulunduğu görülmektedir. Dahası “Sosyal bilgiler öğretim programında değerler eğitimi” başlığı altında saygı, sevgi, adalet, barış, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, özgürlük, yardımseverlik, sorumluluk gibi değerlere yer verildiği görülmektedir. Ayrıca kazanımların yer aldığı öğrenme alanı açıklamalarında bu değerlerin ve becerilerin dersin işlenmesi sırasında dikkate alınarak öğretilmesine yönelik ek ifadelerle yer verilmektedir (MEB, 2018). Bu noktada öğretmenlerin sosyal bilgilerde demokratik değer eğitiminin kazanım-beceri-değer iş birliği etrafında öğretildiğine işaret eden ifadelerinin programda önemli ölçüde karşılık bulduğu ve demokratik değer eğitimi sürecine önemli katkılar sunacağı söylenebilir.

Araştırma kapsamında katılımcı öğretmenler sınıflarındaki demokratik değer eğitimi uygulamalarına yönelik detaylar sunmuştur. Güncel haberlerin kullanımı da öğretmenlerin öğretim uygulamaları arasında yer almıştır. 2018 sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde “Sosyal bilgiler dersi öğretim programı’nın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar” başlığı altında (MEB, 2018) kazanımlarla ilgili güncel konuların sınıf ortamına taşınmasına büyük önem atfedildiği görülmektedir. Dahası mevcut alanyazında güncel konularla ilgili haberlerin sınıf ortamına taşınmasının öğrencilere zengin bir öğrenme kaynağı oluşturma, dersi ilgi çekici hale getirme, daha etkili öğrenme sürecini teşvik etme, günlük yaşamla ilişki kurma, geçmiş bugün gelecek

bağlantısı sağlama, toplumsal sorunlara duyarlı ve bilgili vatandaşlar geliştire, öğrencinin toplumsal kimliğini geliştirme ve nihayetinde kaliteli bir demokratik yurttaşlık eğitimi sağlama konularında büyük katkıları olduğu vurgulanmaktadır (Sömen, 2020). Bu bakımdan öğretmenlerin ilgili uygulamasının da demokratik değer öğretimi adına önemli olduğu düşünülebilir.

Araştırmada öğretmenler demokratik değer öğretimi süreçlerinde geleneksel yöntemlerin dışına çıktıklarını ve dijital materyaller yoluyla çok yönlü uyarıcılar oluşturma gayreti içerisinde olduklarını belirtmiştir. Alanyazın incelediğinde eğitimde teknoloji kullanımının günümüz eğitim süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmektedir. Eğitim teknolojileri öğrenme süreçlerine katılan duyu sayısını artırarak kalıcı öğrenmeler sağlamaya katkı sunmakta, öğrenciyi öğrenme sürecinde etkin ve daha katılımcı bir hale getirmekte, motivasyonu ve öğrenme isteğini arttırmakta ve nihayetinde öğrenme sürecinin kalitesini doğrudan olumlu yönde dönüştürmektedir (Elvan ve Mutlubaş, 2020). Bu noktada öğretmenlerin ilgili uygulamalarının da demokratik değer öğretimi adına olumlu olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte kimi öğretmenler demokratik değer öğretimi uygulamalarında drama yönteminden yararlandıklarını belirtmiştir. Alanyazın incelendiğinde drama yönteminin uygulandığı sınıflardaki öğrencilerin ilgili yöntemini faydalı buldukları drama yöntemiyle işlenen derslerde eğlendikleri ve derse ilişkin tutumlarında olumlu yönde değişimler olduğu gözlemlenmiştir (Saraç, 2015). Morris ve Welch (2004) çalışmalarında öğrencilerin, drama yöntemini düşünme becerilerini geliştirmede yararlı bir araç olarak gördüğünü belirtmişlerdir. Düşünme becerilerini geliştirmenin yanında drama kullanımı bireylerin üzerine çalışılan konuya deneysel olarak katılmasına olanak vermekte, böylece onlara konuya yakından bakma ve konuyu daha derinlemesine inceleyip öğrenme olanağı sağlamakta ve onların farkındalıklarının gelişmesine yardımcı olmaktadır (Sağlam, 1997). Yaratıcı drama uygulamaları bireyler açısından öğrenme ortamında pek çok faydalara sahiptir. Yaratıcı drama uygulamaları bireylerin empati yeteneğinin gelişmesine ve özgüveninin artmasına yardımcı olur, bireyde sorumluluk duygusunun gelişmesine ve öğrenmelerin kalıcı olmasına katkı sağlar, bireylerin anlama yeteneklerini ve yaratıcılıklarını artırır ve onların kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlar. Öğrencilerin sanatsal becerilerini ve iletişim becerilerini geliştirir, öğretmenlere öğrencileri farklı açılardan tanıyabilme hususunda fırsatlar sunar, bireylerin kendi

duygularını farkında olmasına ve ifade etmesine olanak tanır, bireylere durumu sadece kavramak yerine bizzat hissetme olanağı sağlar, bireylere hayatı farklı açılardan algılama ve ne istediğini bilerek davranma hususunda yardımcı olur, bireylerin sosyal farkındalığının artmasını ve onların problem çözme becerilerinin gelişmesine yardım eder, öğrencilere kendi duygularını ve düşüncelerini ifade edebilme olanağı tanır (Çelikkaya, 2014). Bunların yanında yaratıcı drama bireylerin düş güçlerinin gelişmesine yardımcı olur, onlara özgür ve özgün düşünme yetisi kazandırır, toplumsal duyarlılığın geliştirilmesinde bireylere yardımcı olur ve sanat olarak drama (tiyatro) ile tanışma ortamı yaratır (Öztürk, 2001).

Alanyazın incelediğinde demokratik değer öğretiminde yaratıcı drama öğretimine yönelik bir çalışmanın Göncüoğlu (2010) tarafından yapıldığı görülmektedir. Göncüoğlu (2010) “6. Sınıf sosyal bilgiler dersinin demokrasinin serüveni ünitesinin öğretiminde drama ve işbirlikçi öğretim yöntemlerinin öğrenci tutum ve başarısına etkisi “isimli bir yüksek lisans tez çalışması yürütmüştür. Araştırma sonucunda yapılan başarı testinde drama ve işbirlikli öğrenme yöntemin kullanıldığı deney grubu ile geleneksel yöntemlerin kullanıldığı kontrol grubunun son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark görülmüş ve işbirlikçi öğrenme ve drama yönteminin geleneksel yöntemle göre öğrenci başarısı üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bütün bu bulgulardan hareketle, öğretmenlerin demokratik değer öğretiminde drama yönteminden yararlandıklarını belirtmelerinin oldukça olumlu olduğu ve demokratik öğretiminde etkili bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Bütün bunların yanında öğretmenler görüşmeler sürecinde sıklıkla örneklendirmelere başvurduklarını belirtmiştir. Örneklendirme ve örnekler verme davranışlarının bir soyut olguyu öğrencilerin zihinlerinde daha somut hale getireceği göz önünde bulundurulduğunda öğretmenlerin ilgili yolu izlemelerinin olumlu olduğu düşünülebilir. Öğretmenlerin gerçekleştirdiklerini ifade ettiği bir diğer öğretim uygulaması da öğrencileri empati yapmaya teşvik etme olmuştur. 2018 Sosyal bilgiler öğretim programındaki (MEB, 2018) temel beceriler incelediğinde empati becerisinin bunlardan birisi olduğu ve programda öğrencilerin empati kurma becerilerinin geliştirilmesinin önerildiği görülmektedir. Bu noktada öğretmenlerin ilgili uygulamalarının yalnızca demokratik değer öğretimine hizmet etmediği aynı zamanda empati becerisinin öğretimine de dolaylı yoldan katkı sunduğu söylenebilir.

Öğretmenler ayrıca demokratik değer öğretimi uygulamalarını sekteye uğratan durumlara ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu durumlar ise sosyal bilgiler derslerine ayrılan zamanın yetersizliği ve öğretim programının yoğunluğu olmuştur. Öğretmenler bu durumların neticesinde demokratik değer öğretimine yönelik uygulamaları yüzeysel bir şekilde geçmek zorunda kaldıklarını ve istedikleri şekilde gerçekleştiremediklerini belirtmiştir. Alanyazın incelediğinde sosyal bilgilerin içeriğinin yoğunluğunun ve ders saatinin yetersizliğinin birçok çalışmada öğrenme süreçlerini baltalayan bir durum olarak öne çıktığı görülmektedir. Örneğin Memişoğlu ve Köylü'nün (2015) 23 sosyal bilgiler öğretmeniyle gerçekleştirdiği çalışmasında ders saatlerinin yetersizliği öğretmenler açısından sosyal bilgiler eğitimi adına en önemli sorun olarak öne çıkmıştır. Benzer şekilde Gönenç ve Açıkalin'ın (2016) "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunlara Getirdikleri Çözüm Önerileri" isimli çalışmasında öğretmenler ders saatlerinin oldukça yetersiz olduğunu ifade etmiş ve ders saatlerinin arttırılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Deveci ve Güney (2024) de benzer şekilde ders saatlerinin yetersizliğinin sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından dile getirilen bir durum olarak öne çıktığını bulgulamıştır. Bütün bunların yanında, öğretim programının çok yoğun olduğu da çeşitli çalışmalarda sosyal bilgiler öğretmenlerince dile getirilmiştir (Mihçı ve Hozatçioğlu, 2022). Bu noktada ders saatinin arttırılmasının ve öğretim programının içeriğinin sadeleştirilmesinin demokratik değer öğretimi adına oldukça faydalı olacağı söylenebilir.

Görüşmeler sürecinde öğretmenler öğretim dışı demokratik değer öğretiminde ne gibi uygulamalar yaptıklarına ilişkin de görüş bildirmiştir. Öğretmenlerin önemli bir kısmı bu noktada model olma yoluna gittiklerini belirtmiştir. Tonga (2017) bir sosyal bilgiler öğretmenin kimliğinin değer öğretimine doğrudan etki ettiğini, öğretmek istediği değerleri içselleştirmiş, davranışlarına yansıtan bir sosyal bilgiler öğretmenin öğrencilere rol model olacağını ve bu değerlerin öğretiminde başarılı olacağını belirtmektedir. Bu noktada ilgili öğretmenlerinin model olma yolunu seçmelerinin de demokratik değer öğretimi adına önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca birçok öğretmen demokratik değer öğretiminde örtük programı kullandıklarını, olumlu, özgür ve demokratik bir sınıf iklimi oluşturduklarını, öğrencileri eleştirel düşünmeye teşvik ettiklerini, demokrasiyi sınıfın doğal bir parçası haline getirdiklerini ve çoğulcu bir sınıf atmosferi oluşturma yoluna gittiklerini belirtmiştir. Yurtseven (2019) demokratik değerlerin bir ders konusu olarak öğretilmesinden ziyade yaşanması gerektiğini vurgulamaktadır. Kendisi bu noktada

okullarda örtük programın demokratik değerlerin yaşatılmasına dönük bir biçimde oluşturulmasını ve örtük programın demokratik bilgiyi, yetenekleri ve değerleri destekler nitelikte olmasını önermektedir. Benzer şekilde Erdem ve Eğmir (2020) de öğrencilerin demokrasiyi okullarda yaşayarak öğrenmesi gerektiğini, bu noktada örtük program dâhilinde sınıf içi yönetim süreçleri, kararların alınma şekli, öğretmen tutumları, öğrencinin söz hakkına sahip olması gibi durumların oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada öğretmenlerin ilgili uygulamalarının doğrudan demokratik değer eğitimi adına oldukça olumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca günümüzde sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer eğitiminde örtük programı kullanma konusunda yetersizlikler taşıdığı (Akman vd., 2017) dikkate alındığında da bu çalışmadaki öğretmenlerin mevcut uygulamalarının örnek nitelikte olduğu düşünülebilir.

Bütün bunların yanında öğretmenler kimi önerilerde bulunmuştur. Demokratik değerlerin öğretimine hizmet edecek projeler, üniversite okul iş birliklerini kurulması, içeriğın demokratik değerlere yönelik kazanımlarla zenginleştirilmesi, içerikte toplumsal sorunlara yapılan vurgunun artırılması, kazanımların daha hedefe dönük hale getirilmesi bu önerilerden bazılarıdır. Öğretmenlerin vurguladığı bir öneri değer eğitimi dersinin ilgili süreci destekleyici bir ders olarak sosyal bilgilerden bağımsız olarak öğrencilere okutulması olmuştur. Alanyazın incelediğinde değerlere ve değer eğitimine büyük önem atfedildiğı görülmektedir. Nitekim değerler toplumları ayakta tutan, huzuru tahsis eden, bireylere nasıl davranması gerektiğı konusunda yol gösteren ve demokrasiye hizmet eden bir role sahiptir. Bu noktada değer eğitimi oldukça önemlidir (Alimcan ve Şam, 2017). Her ne kadar sosyal bilgiler bu eğitimin verilmesinde etkili olsa da (Kan, 2010) bu eğitimin sosyal bilgilerden farklı bir dersle de desteklenmesi ilgili demokratik değerlerin yerleşmesi adına önemli bir öneri olarak görülebilir.

Tüm bunların yanında öğretmenler ayrıca ilgili amaç/kazanımların uygulamaya yönelik, etkinlik temelli, öğrencileri aktif kılacak süreçleri barındıracak şekilde düzenlenmesinin gerekli olduğunu belirtmiş ve buna yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Türkiye’de uygulanan Sosyal bilgiler öğretim programlarının tarihi incelendiğinde de 2005 Sosyal bilgiler öğretim programının (MEB, 2005a; 2005b) yapılandırmacı anlayışa göre tekrardan gözden geçirildiğı ve etkinlik temelli, uygulamaya yönelik, öğrencilere aktif katılım sağlayacak kazanımların yaygınlaştırılmasının teşvik edildiğı görülmektedir. Bu noktada öğretmenlerin ilgili önerilerinin sosyal bilgilerin yapılandırmacı doğasına uygun

olduğu ve değer eğitiminin öğrenci merkezli bir süreç içerisinde yürütülmesi adına kritik bir önem arz ettiği düşünülebilir.

Araştırma sonucunda, Sosyal Bilgiler dersi 2018 öğretim programının 6. sınıf düzeyinde yer alan öğrenme alanlarının demokratik değerlerin kazandırılması açısından farklı düzeylerde katkılar sunduğu görülmektedir. Özellikle Birey ve Toplum, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, ve Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarının demokratik değerlerin aktarımında nispeten daha etkili olduğu, ancak diğer öğrenme alanlarında bu aktarımın sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Örneğin, Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında "eşitlik", "özgürlük", "adalet" ve "farklılıklara saygı" gibi demokratik değerlerin vurgulandığı ve kazanımlar aracılığıyla öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı ortaya konmuştur. Ancak, Küresel Bağlantılar ve Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanlarında demokratik değerlere yönelik vurgunun yetersiz olduğu gözlemlenmiştir.

Bu bulgular, literatürdeki diğer araştırmalarla da paralellik göstermektedir. Yazıcı (2011), sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik değerlere yönelik tutumlarını incelediği çalışmada, demokratik değerlerin aktarımının eğitim programlarında yeterince yer almadığını ve öğretim programlarının bu konuda daha fazla düzenlemeye ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Gömleksiz ve Cüro (2011) ise Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının öğrencilere çeşitli değerler kazandırmada etkili olduğunu, ancak bu değerlerin kazandırılması için kullanılan içeriklerin her zaman yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, araştırmamızın bulguları da sosyal bilgiler öğretim programının demokratik değerler açısından bazı eksiklikler barındırdığını ve bu değerlerin kazandırılmasında daha fazla içerik ve etkinliğe ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bulgularına dayanarak, öğretim programının demokratik değerleri kazandırma potansiyelinin artırılmasına yönelik bazı öneriler geliştirilebilir. Merriam ve Tisdell (2015), nitel araştırmaların zengin betimsel veriler sunarak eğitimdeki sorunları daha derinlemesine anlamaya olanak tanıdığını belirtmektedir. Bu çalışmanın sağladığı veriler, öğretim programlarının sadece belirli değerleri değil, aynı zamanda bu değerlerin günlük yaşamda nasıl uygulanacağını da öğrencilere göstermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Pandey ve Kumar (2021) tarafından yapılan çalışmada demokratik değerler ile liderlik becerileri arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir, bu da demokratik

değerlerin öğretim programında sadece teorik olarak değil, uygulamalı etkinliklerle de pekiştirilmesi gerektiğini vurgular.

Bu araştırmanın sonuçları, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının gözden geçirilmesi ve demokratik değerlere yönelik içeriklerin daha kapsamlı ve tutarlı bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Etkin Vatandaşlık gibi bazı öğrenme alanları demokratik değerleri vurgulamakta yeterli olabilirken, diğer öğrenme alanlarında bu vurgunun artırılması gereklidir. Programın kazanımlarında demokratik değerlerin daha fazla yer alması ve bu kazanımların günlük hayata nasıl aktarılacağına dair somut örnekler ve etkinlikler ile desteklenmesi, öğrencilerin bu değerleri içselleştirmeleri açısından önem arz etmektedir. Zachrisen'in (2016) oyun temelli etkileşimlerle küçük yaştaki çocukların demokratik değerleri nasıl öğrendiğini gösteren araştırması, grup çalışmaları, tartışma ortamları ve simülasyonların öğretim programına dâhil edilmesinin bu değerlerin kalıcı öğrenilmesine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Eğitimde demokratik değerlerin kazandırılması, sadece bireylerin demokrasiye yönelik farkındalığını artırmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal uyum, adalet ve eşitlik ilkelerinin toplumda yerleşmesine katkıda bulunur. Araştırma sonuçlarına göre, mevcut programın bu anlamda daha fazla güçlendirilmesi gerektiği açıktır. Öğrencilerin farklılıklara saygı, adalet ve özgürlük gibi temel demokratik değerleri kazanabilmesi için, öğretim programlarının sadece bilgi aktarma odaklı değil, aynı zamanda bu değerleri hayata geçirecek beceriler kazandırma yönünde yapılandırılması gerekmektedir. Bayramoğlu'nun (2016) bulguları, öğretmenlerin demokratik değerlere sahip olmalarının mesleki doyumlarına olumlu katkı sağladığını göstermektedir, bu da öğretmenlerin demokratik değerlerin eğitimdeki önemini benimsemelerini sağlayacak mesleki gelişim programlarının yaygınlaştırılması gerektiğini işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma, Sosyal Bilgiler dersi 6. sınıf öğretim programının demokratik değerleri kazandırma açısından bazı eksiklikler barındırdığını ortaya koymakta ve öğretim programlarının bu yönde iyileştirilmesi gerektiğini önermektedir. Demokratik değerlerin etkin bir şekilde öğrencilere kazandırılması, uzun vadede daha demokratik bir toplumun inşasına katkı sağlayacaktır.

5.3 Öneriler

Bundan sonraki bölümde yapılan bu çalışma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında konuya ilişkin gelecekte yapılacak olan araştırmalara yönelik ve uygulamaya dönük birtakım önerilere yer verilmiştir. Çalışmanın genel sonuçlarından hareketle şu öneriler sunulabilir:

5.3.1 Uygulamaya yönelik öneriler

- Üniversitelerde öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerinin programlarına demokratik değerler ve demokrasi eğitimi ile alakalı derslerin konulması ya da sayılarının artırılması önerilebilir.
- Üniversitelerde öğretim işini yapan öğretim elemanları derslerinde öğretmen adaylarına yönelik bir demokrasi ortamı oluşturarak demokratik değer ve tutum kazandırmada rol model olmalıdır.
- Demokrasinin ve demokratik değerlerin öncelikle ailede başladığının bilincinde olarak ebeveynlere demokratik aile tutumları ve değerler konusunda eğitimler verilmeli
- İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer alan demokratik değerler daha da belirgin hale getirilerek somut bir halde verilmesi sağlanabilir.
- Millî Eğitim Bakanlığı'nın ders kitapları hazırlama sürecinde sosyal bilgiler dersi kitabında demokratik değerler ve demokrasi konusunda daha somut ve anlaşılır örnekler sunması ve de sahanın içinde yer alan öğretmenlerden en yetkin olanlarının bu sürece dâhil edilmesi gerçekleştirilebilir.
- Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlere yönelik verilen hizmetiçi eğitim uygulamalarına program bilgisi de dâhil edilmelidir.
- Demokratik değerlerin aktarılmasında daha kalıcı öğrenmelerin sağlanabilmesi ve davranış haline dönüştürülebilmesi açısından öğretmen görüşlerinden elde edilen verilen de gösterdiği üzere öğrenciler ile kimi sınıf dışı uygulamalara ve sivil toplum kuruluşları ile ortak projeler yapılmasına yer verilebilir.
- Sosyal bilgiler derslerinin içeriği sadeleştirilerek ve ders saatleri arttırılarak öğretmenlere demokratik değerlerle ilgili amaç/kazanımları daha etkili şekilde öğretmek adına alan oluşturulmalıdır.
- Öğretmenlere demokratik değerleri daha etkili şekilde öğretme konusunda

gereksinim duyacakları bilgi ve becerileri kazandırmak adına mesleki öğrenme etkinlikleri düzenlenmelidir.

- Demokratik değerlerin öğretimine yönelik eğitim hizmet öncesinden başlamalı, bu bağlamda öğretmen adaylarına lisans döneminden itibaren demokratik değerlerin öğretimine yönelik dersler verilmelidir.
- Demokratik değerlerin öğretimiyle ilgili projeler MEB tarafından teşvik edilmeli, bu konuda yükseköğretim kurumlarıyla ortaklıklar kurulmalıdır.

5.3.2 Gelecekte yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler

- Bu çalışma 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı özelinde gerçekleştirilmiştir. 4,5,7. sınıf öğretim programları düzeyinde de çalışmalar gerçekleştirilmesi önerilebilir.
- Yine demokratik değerlerin sınıf içerisinde gözlenebilmesi ve daha ayrıntılı verilerin ortaya çıkarılabilmesi için farklı araştırma desenlerine (nicel/nitel/karma) dayalı araştırmalar yapılabilir.
- Demokratik değerlerin yanında başka değerler özelinde de bir araştırma planlanabilir.
- Araştırma öğretmenlerin yanında okul yöneticileri, öğrenci ve veliler ile de görüşmeler yapılarak daha farklı katılımcı grupları ile gerçekleştirilebilir.
- 2024 yılında uygulamaya konulan Maarif Modeli kapsamında Sosyal Bilgiler programında demokratik değerlerin nasıl ele alındığına yönelik benzer ya da farklı desenleri kullanan çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acharya, N. and Joshi, S. (2009). Influence of parents'education on achievement motivation on adolescents. *Indian Journal of Social Science Researches*, 6(1),72-79.
- Açıkalın, M. ve Gönenç, S. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunlara Getirdikleri Çözüm Önerileri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 26-41.
- Ağboyraz, İ. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin empatik eğilimleri ile demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesi (Malatya Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının lköğretim II.kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akman, Ö., Çarşanbalı, Ç. ve Alagöz, B. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer eğitiminde örtük programa yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 701-720.
- Alimcan, D., & Şam, E. A. (2017). Sosyal bilgiler dersi boyutunda değerler eğitiminin önemi ve medyanın değerler üzerindeki etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(215), 239-259.
- Aydemir, H. ve Aksoy, N. D. (2010). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Demokratik Tutumlarının Bazı Değişkenlerle İlişkisi: Malatya Örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 265-280.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde değer eğitiminin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baloğlu, M. ve Balgalmış, E. (2005). İlköğretim ve ortaöğretim yöneticilerinin öz-değerlerinin betimlenmesi: Tokat ili Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 19-31.

- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda rneklemeye yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- Başar, M.A. (2014). Eēitim Felsefesi. R. Kıncal (Ed.). *Deēerler Eēitimi* içinde (1-27). Erzurum: AF Yayını.
- Bayramoēlu, O.E. (2016). *ēretmenlerin demokratik deēerleri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilsky, W. and Schwartz, H.S. (1994). Values and personality. *European Journal of Personality*, Vol. 8, 163-181.
- Binbařıoēlu, C. (2000). *Okulda Ders Dışı Etkinlikler*. İstanbul: Millî Eēitim Bakanlığı Yayını.
- Bingöl, D. (2000). Demokratik tutum ve deēerler açısından niversite genliēi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,14(1), 129-157.
- Büyükdüvenci, S. (1987). *Eēitim Felsefesi*. Ankara: Yargıoēlu Matbaası.
- Büyükdüvenci, S. (1990). Demokrasi,eēitim ve Türkiye. *Eēitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23, 583-613.
- Büyükkaragöz, S. (1995). Demokratik Eēitim Politikası. *Eēitim ve Bilim Dergisi*, 20, 916.
- Chang, Y.H. (2005). *The pedagogical content knowledge of teacher educators: A case study in a democratic teacher preparation program*. Unpublished doctoral dissertation. Ohio: University of Ohio.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design*. (2. ed). CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (ev: M.Bütün ve S. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ınar, F. (2019). Karakter ve deēerler eēitimi. V. Aktepe ve M. Gündüz (Ed.). *Kavramsal ereve* içinde (2-19). Ankara: Pegem Akademi.

- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelikkaya, T. (2014) Sosyal bilgiler dersinde drama yönteminin önemi ve uygulama örnekleri. *Turkish studies* 9(2), 447-470.
- Çırak, A. (2018). *6.sınıf öğrencilerinin temel demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, S.A. (2015). *İlkokul öğretmenlerinin sınıf yönetim tarzları ve demokratik değerlere ilişkin görüşleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: On sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi üstüne*. (Çev: B. Kadioğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Demir, M. K. (2010). Dört yıl arayla ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sınıf öğretmenlerinin demokratik davranışlar sergileme sıklığına ilişkin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri*, 8, 21-40.
- Deveci, H. ve Şerefli Güney, B. (2024). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına göre Türkiye’de sosyal bilgiler dersinin farklı öğretim basamaklarında öğretimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 573-595.
- Deveci, H. and Dal, S. (2008). Primary school teachers opinions on the efficacy of social studies program in value gain. *Humanity and Social Science*.
- Dilmaç, B. ve Ekşi, H. (2007). Değerler eğitiminde temel tartışmalar ve temel yaklaşımlar. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 14, 21-29.
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2004). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine temel demokratik değerlerin kazandırılma düzeyi ve bu değerlerin kazandırılması sürecinde açık ve örtük programın etkilerinin karşılaştırılması. *Eğitim Yönetimi*, 10(39), 356-383.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (255-286). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2004). *Ahlak Eğitimi*. (Çev: O, Adanır). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elvan, D. ve Mutlubaş, H. (2020). Eğitim-öğretim faaliyetlerinde teknolojinin kullanımı ve teknolojinin sağladığı yararlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(6), 100-109.
- Erdem, C. ve Eğmir, E. (2020). Demokrasi ve eğitim: Kavramsal bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 159-171.
- Ertürk, S. (1981). *Diktacı tutum ve demokrasi* (3.baskı). Ankara: Saydam Matbaacılık.
- Everard, B. (1995). Values as central to competent professional practice. In H. Busher and R. Saran (Eds.), *Managing teachers as professionals in schools*. (131-150). London: Kogan Page.
- Fidan, N. ve Erden, M. (1998). *Eğitime giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Given, M.L. (2008). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. CA:Sage.
- Glesne, C. (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (Çev.Ed: A. Ersoy ve P. Yalçınoglu,). Ankara: Anı (İlk baskı.1992).
- Gömlüksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. (2008). Eğitim fakültesi ve tezsiz yüksek lisans programlarına kayıtlı öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının değerlendirilmesi (Fırat Üniversitesi Örneği). *Millî Eğitim*, 178, 44-64.
- Gömlüksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler dersinde yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1).
- Göncüoğlu, Ö. G. (2010) 6. Sınıf sosyal bilgiler dersi demokrasinin serüveni ünitesinin öğretiminde drama ve işbirlikçi öğretim yöntemlerinin öğrenci tutum ve başarısına etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözütok, D. (2011). *Öğretmenlerin demokratik tutumları*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Güven, B.(2015). Öğretim ilke ve yöntemleriyle ilgili temel kavramlar.Ş. Tan (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde*. Ankara: Pegem Akademi.
- Halstead, J.M. and Taylor, M.J. (1996). *Values in Education and Education in Values*. Washington D.C.: The Falmer Press.
- Huntington, S. (2011). *Üçüncü dalga: geç yirminci yüzyılda demokratikleşme* (Çev: E. Özbudun). Ankara: Kilit Yayınları.
- İlğan, A., Karayığit, D. ve Çetin, B. (2013). Ortaokul öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 97-118.
- Joshi, D.(2007). *Value education in a global perspective*. Darya Ganj, New Delhi: Lotus Press.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(1), 49-71.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaypak, Ş. (2016). Demokrasi kültürü ve hoşgörü: Hatay örneğinde. *2.Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongre (5-7 Mayıs 2016) Kitabı*, 147-160.
- Kıncal, R.(2007). *Vatandaşlık Bilgisi*(2.baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kıncal, R. ve Işık, H.(2003). Demokratik eğitim ve demokratik değerler. *Eğitim Araştırmaları*. 3(11), 54-58.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kinnier, R.T., Kernes, J.L. and Dautheribes, T.M. (2000). A short list of universal moral values. *Counselling and Values*, 45(1), 4-16.
- Kontaş, H., Selçuk, E.H. ve Polat, M. (2016). Ortaokul öğretmenlerinin demokratik tutumları ile öğrencilerin demokratik değerlere sahip olma düzeyleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 44, 141-151.

- Kurtulmuş, M., Tösten, R. ve Gündaş, A. (Haziran 2014). İlköğretim 1. kademe öğretmenlerinin değerler eğitimi sürecinde karşılaştıkları sorunlar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12, 281–305.
- Kuşdil, M.E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (45), 59-76.
- Küçükahmet, L. (2004). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Levin, B. (1998). The educational requirement for democracy. *Curriculum Inquiry*, 28, 58-79.
- Lickona, K. (1991). *Educating for character how our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Memişoğlu, H. ve Köylü, G. (2015). Sosyal bilgiler dersindeki sorunlar ve çözüm yollarına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 10(11), 1099-1120.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research a guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev Ed. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (1968). *İlkokul programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (1998). İlköğretim program. *Tebliğler dergisi*. 61(2487). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2005a). İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu (4-5. sınıflar). Ankara: Devlet kitapları müdürlüğü basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2005b). İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu (6-7. sınıflar). Ankara: Devlet kitapları müdürlüğü basımevi.

- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4,5,6,7.Sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı sayfasında yer alan öğretim programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/>. (Erişim tarihi: 10.03.2024).
- Mihçı, A. ve Hozatlıoğlu, İ. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin mesleki sorunları ve ilgili alan yazınına yönelik görüşleri, *Anatolian Turk Education Journal*, 4(2), 57-71.
- Miklikowska, M. and Hurme, H. (2011). Democracy begins at home: Democratic parenting and support for democratic values. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(5), 541-557.
- Morris, R. V. and Welch, M. (2004). Scripted drama assesment in a middle school social studies class. *Canadian Social Studies*, 38(2).
- NCSS (1993). (January, February) *The Social Studies Professional*. Washington DC.:National Council for Social Studies.
- Oğuz, A.(2012). Öğretmen adaylarının demokratik değerleri ile öğretme ve öğrenme anlayışları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 9, 139-160.
- Öhrn, E. (2001). Marginalization of democratic value. A gendered practice of schooling?. *İnternational Journal of İnclusive Education*, 5(2/3), 319-328.
- Özkan, R. ve Soylu, A. (2014). Eğitim fakültesi öğrencilerinin benimsedikleri temel insani değerler (Niğde İl Örneği). *The Basic Human Values Adopted by Students of the Faculty of Education, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2),1253-1265.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: ilköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124–1141.
- Öztürk, C. (2009). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde*, (1-31). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, A. (2001) Eğitim-öğretimde yeni bir yaklaşım: Yaratıcı drama. *Kurgu dergisi*, 18, 251-259.

- Pandey, K. and Kumar, N. (2021). Democratic values and leadership skills among students at higher level. *International Journal of Future Generation Communication and Networking*, 14(1), 1070-1074.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.
- Rainer, J. and Guyton, A. (1999). Demokrtatic practices in teacher education and the elementary classroom. *Teaching and Teacher Education*, 15(1), 121-132.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Sadık, F. ve Sarı, M. (2012). Çocuk ve demokrasi: İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 48-62.
- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A. Öcal (Ed.). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde* (1-19). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sağdıç, M. (2019). Türkiye’de sosyal bilgiler eğitiminde disiplinlerarası öğretim yaklaşımının tarihsel gelişimi. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(2), 390-403.
- Sağlam, T. (1997). *Eğitimde drama ve Türk çocuklarının ritüel nitelikli oyunlarının eğitimde dramada kullanımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Saraç, A. (2015) *Sosyal bilgiler dersinde drama yöntemi kullanılmasının tutum, başarı ve kalıcılığa etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selvi, K. (2006). Developing ateacher trainnes democratic values scale: validity and relibality analyse, *Social Behaviours and Personality*, 34(9), 1171-1178.
- Sığrı, Ü. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Sömen, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde güncel olaylar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 431-447.
- Sözer, E. (2008). Sosyal bilgiler dersinin tanımı, kapsamı ve ilköğretim programındaki yeri. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat bilgisi ve Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (41-55). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Subba, D. (2014). Democratic values and democratic approach in teaching: A perspective. *American Journal of Educational Research*, 2(12A), 37-40.
- Sunal, C. S. and Haas, M. E. (2002). *Social studies for the elementary and middle grades: A constructivist approach*. (4th Edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Theofano, M. (2010). *Democratic education in Sweeden*. Unpublished Master Thesis. Sweeden: Lund University.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Yeni yazım(imla) kılavuzu* (12. baskı). Ankara.
- Tonga, D. (2017). Rol model olarak sosyal bilgiler öğretmeni. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 17-30.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı? *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), 1113-1132.
- Turner, T. N. (1999). *Essentials of elementary social studies*. (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2014). *Değerler eğitimi* (2.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Uygun, S. (2013). Değerler eğitimi program tasarılarının değerlendirilmesi (Antalya örneği). *Mediterranean Journal of Humanities*, 3 (2), 263-277.
- Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi: İnsani erdemler-İslami erdemler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 51-69.
- Varış, F. Ve diğ.(1998). *Eğitim bilimine giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Yağcı, E. (1998). Demokrasi ve eğitim. *Eğitim ve Bilim*, 22 (107), 15-22.

- Yazıcı, K. (2011). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 36(159), 164-177.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin sınıf yönetimi tarzları ile demokratik değerlere ilişkin görüşleri arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), 147-170.
- Yılmaz, A. (2018). *Değerler eğitimi bağlamında Aytül Akalın çocuk romanları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Yurtseven, N. (2019). Öğretimi planlama ve uygulama sürecinde örtük programın rolüne ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, (3(1), 62-83.
- Zachrisen, B. (2016). The contribution of different patterns of teacher's interactions to young children's experiences of democratic values during play. *International Journal of Early Childhood*, 48: 179-192.
- Wiersma, W., ve Jurs, S. G. (2005). *Research methods in education: An introduction*. Washington D.C.: School Press.

EKLER

EK-1. Etik Kurul İzni

Evrak Kayıt Tarihi: 15.03.2024	Protokol No: 712521	Tarih: 17.04.2024
--------------------------------	---------------------	-------------------

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	6. Sınıf Öğretim Programında Yer Alan Amaçların ve İçeriğin Demokratik Değerler Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Meral GÜVEN
TEZ YAZARI:	Hasan Ali DOLAŞ
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

Prof. Dr. Saime ONCE
(Başkan İkt. ve İdari Bil. Fak.)

Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (Başkan Yardımcısı İkt. ve İdari Bil. Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Edebiyat Fak.)
Prof. Dr. Yıldız UZUNER (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Erkan YÜKSEL (İletişim Bil. Fak.)
Prof. Dr. Handan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Kamil ÇEKEROL (Açıköğretim Fak.)

EK-2. Araştırma Uygulama İzni

Mehmet Akif Ersoy Ortaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2024.003464

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: 879457

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı: HASAN ALİ DOLAŞ

Araştırmanın Adı: SOSYAL BİLGİLER DERSİ 6. SINIF ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN AMAÇLARIN VE İÇERİĞİN DEMOKRATİK DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ve ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

Araştırmanın Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmanın Örneklem / Çalışma Grubu: ÖĞretmen

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı: Mehmet Akif Ersoy Ortaokulu

Uygulama Yapılacak Birim: Ortaokul

Uygulama Yapılacak İl: ESKİŞEHİR

Veri Toplama Aracının Başlığı: Yarı Yapılandırılmış ÖĞretmen Görüşme Formu, Çalışma Takvimi

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 23.10.2024

Araştırmanın Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 23.10.2025

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ESKİŞEHİR İli Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaizinleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Modülü -

EK-3. Doküman İnceleme Formu

DOKÜMAN İNCELEME FORMU

Aşağıda yer alan ölçüt listesi, amaç(kazanım)-demokratik değer ilişkisinin ortaya konulabilmesi bağlamında hazırlanmıştır.

Demokratik Değer	Amaç(Kazanım)
Adalet	
Bariş	
Bağımsızlık	
Bilimsellik	
Dayanışma	
Duyarlılık	
Dürüstlük	
Eşitlik	
Katılma	
Özgürlük	
Saygı	
Sevgi	
Sorumluluk	
Yardıms severlik	
Vatanseverlik	

EK-4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

ÖĞRETMEN GÖRÜŞME FORMU

Değerli Sosyal Bilgiler Öğretmeni,

Bu araştırma, “Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programında Yer Alan Amaçların ve İçeriğin Demokratik Değerler Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi” başlıklı bir yüksek lisans tez çalışması olup Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılmaktadır. Bu çalışma ile Sosyal Bilgiler eğitimi gerçekleştiren öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersi 6. Sınıf öğretim programında yer alan amaçlar ve içeriğin demokratik değerlere nasıl yer verildiğine yönelik düşünceleri belirlenmeye çalışılacaktır. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Meral GÜVEN danışmanlığında yürütülen bu tez çalışması sonucunda, Sosyal Bilgiler eğitimcilerinin sosyal bilgiler dersi 6. Sınıf öğretim programında yer alan amaç ve içeriğin demokratik değerlere nasıl yer verildiğine yönelik görüşlerinin ortaya konması planlanmaktadır. Sonuçların Sosyal Bilgiler öğretim programlarının amaç ve içeriğine yönelik yapılacak olan güncellemelere ışık tutması umulmaktadır.

Bu çalışma kapsamında sizinle görüşmeler yapılması planlanmaktadır. Bu görüşmede, sizin sosyal bilgiler dersi 6. Sınıf öğretim programında yer alan amaçlar ve içeriğin demokratik değerlere nasıl yer verildiğine yönelik düşüncelerinizi belirlemeye yönelik aşağıda bazı sorulara yer verilmiştir. Sizin araştırmaya gönüllü olarak katılmanız ve görüşlerinizi içtenlikle paylaşmanız oldukça önemlidir. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler sadece bilimsel amaçlı bu tez çalışmasında kullanılacak, gerçek adınız yerine kod adınız tercih edilecektir. Veri kaybı olmaması için görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılacaktır. İstedığınız zaman görüşme kayıtlarını inceleyebilir ya da araştırmadan çekilebilirsiniz.

Araştırmaya katılmanız ve değerli katkılarınız için çok teşekkür ederim.

Hasan Ali DOLAŞ

Görüşme No :
Görüşülen Eğitimci :
Görüşme Tarihi :
Görüşme Yeri :
Görüşme Başlangıç Saati :
Görüşme Bitiş Saati :

Görüşme Soruları

1. Sosyal bilgiler dersi 6. Sınıf öğretim programında yer alan amaçlarda demokratik değerlere nasıl yer verildiğini düşünüyorsunuz?
2. Sizce öğretim programında yer alan amaçlar demokratik değerleri yansıtmada yeterli midir?

-
3. Sosyal bilgiler dersi 6. Sınıf öğretim programında yer alan içerikte demokratik değerlere nasıl yer verildiğini düşünüyorsunuz?
 4. Sizce öğretim programında yer alan içerik demokratik değerleri yansıtmada yeterli midir?
 5. Sizce öğretim programında yer alan hangi öğrenme alanları demokratik değerler ile daha yakın ilişkilidir? Neden böyle düşünüyorsunuz, açıklayınız?
 6. Sınıfınızda öğretim programının uygulanması sırasında demokratik değerlere yönelik ne tür uygulamalara yer veriyorsunuz?
 7. Öğretim programı dışında demokratik değerlere yer veriyor musunuz? Nasıl yer veriyorsunuz?
 8. Bir program geliştirme ekibinde yer alsanız 6.sınıf sosyal bilgiler öğretim programının amaçları (kazanımları) ve içeriğinde demokratik değerlere yönelik nasıl güncellemeler önerirsiniz?
 9. Bu konuda belirtmek istediğiniz başka görüşler var mıdır?
-

EK-5. Gönüllü Katılım Formu

ÖĞRETMEN GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, “Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programında Yer Alan Amaçların ve İçeriğin Demokratik Değerler Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi” başlıklı bir yüksek lisans tez çalışması olup Sosyal Bilgiler eğitimcileri olan MEB’de çalışan öğretmenlerin Sosyal Bilgiler 6. Sınıf öğretim programında yer alan amaçların ve içeriğin demokratik değerlerle olan ilişkisine yönelik fikir ve görüşlerini ortaya koymak amacını taşımaktadır. Çalışma, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Meral GÜVEN danışmanlığında yürütülmektedir. Çalışmanın sonunda, Sosyal Bilgiler uzmanlarının ve öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler 6. Sınıf öğretim programında yer alan amaçların ve içeriğin demokratik değerlerle olan ilişkisine yönelik düşünceleri ortaya konacak ve araştırmanın sonuçları ile Sosyal Bilgiler eğitimi kapsamında geliştirilecek olan öğretim programlarının amaç ve içerik öğelerinin daha titiz ve demokratik değerler ile yakından ilişkili olarak oluşturulacağı ümit edilmektedir.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- Görüşmeler sırasında sizlerin ses kaydınıza ihtiyaç duyulacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler, doküman yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/tealep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Hasan Ali Dolaş ve tez danışmanı Prof. Dr. Meral Güven’e yöneltebilirsiniz.

Prof. Dr. Meral GÜVEN

Hasan Ali DOLAŞ

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabilceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-6. Kişisel Bilgi Formu

ÖĞRETMEN KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Öğretmenin

Cinsiyeti	
Yaşı	
Mesleki Deneyim Yılı	
Mezun Olduğu Okul	
Mezun Olduğu Program	
Çalıştığı Okul Türü	
Yaşadığı İl	

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Hasan Ali Dolaş

Yabancı Dil: İngilizce (İyi), Almanca (Temel Seviye)

Doğum Yeri ve Yılı:

E-Posta:

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2020-...., Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Doğanyurt Yatılı Bölge Ortaokulu, Millî Eğitim Bakanlığı
- 2011-2015, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı
- 2007-2011, Milli Egemenlik Anadolu Lisesi, Erzincan

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- 2017, Bilimsel Araştırma Projesi, Öğretmen Adaylarının Öz-yeterlilik Algıları ile Öğrenme Stilleri ve Stratejileri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Anadolu Üniversitesi-Eskişehir

Ödülleri:

- 2024, Üstün Başarı Belgesi, Kastamonu/Doğanyurt.
- 2017, Başarı Belgesi, Anadolu Üniversitesi Halk Bilim Araştırma Merkezi.
- 2014, Yüksek Onur Belgesi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı.